

T.C.

ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ

TASAVVUF ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TASAVVUF KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÛNUS EMRE DÎVÂNÎ'NDA DERVİŞLİK

Nilgün YALIM EREN

YÛKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Emine YENİTERZİ

İstanbul 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL FORMU	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR	vi
ÖN SÖZ	vii
1. BÖLÜM.....	3
YÛNUS EMRE, YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE ESERLERİ.....	3
1.1. On Üçüncü Yüzyılda Anadolu.....	3
1.1.1. On Üçüncü Yüzyılda Anadolu'da Siyasi Durum.....	3
1.1.2. On Üçüncü Yüzyılda Anadolu'da Kültürel Durum	4
1.1.3. On Üçüncü Yüzyılda Anadolu'da Tasavvuf	6
1.2. Yûnus Emre'nin Menkıbevî Hayatı	7
1.3. Yûnus Emre'nin Eserleri	10
1.3.1. Dîvân-ı İlâhiyât	10
1.3.2. Risâletü'n-Nushiyye.....	11
1.4. Yûnus Emre'nin Türkçesi	12
2. BÖLÜM.....	13
DERVİŞ VE MÜRŞİD KAVRAMLARI.....	13
2.1. Derviş.....	13
2.2. Mürşid.....	16
2.3.Yûnus Emre'nin Mürşidi Tapduk Emre	20
3. BÖLÜM.....	24
YÛNUS EMRE DÎVÂNI'NDA DERVİŞLİK	24
3.1. Yûnus Emre'nin Dervişlik Anlayışı	24
3.2. Yûnus Emre Dîvânı'nda Dervişlerin Sahip Olmaları	25
Gereken Özellikler	25
3.2.1. Aşk (İlâhî Aşk)	26
3.2.2. Dört Kapı, Kırk Makam	30
3.2.3. Dünyayı Terk.....	34
3.2.4. Gönül Koymamak (İncinmemek).....	39
3.2.5. Helâl/Harama Dikkat Etmek	40
3.2.6. Kanaat.....	43
3.2.7. Kulluk.....	44
3.2.8. Miskinlik	47

3.2.9. Mürşide Bağlılık.....	50
3.2.10. Namaz Hassasiyeti	52
3.2.11. Sabır	58
3.2.12. Sıdk.....	60
3.2.13. Sohbet.....	62
3.2.14. Şükür	64
3.2.15. Terbiye	66
3.2.16. Tövbe.....	68
3.2.17. Zikir.....	71
3.3. Yûnus Emre Dîvânı'nda Dervişlerin Sakınmaları Gereken Özellikler.....	74
3.3.1. Dünya Sevgisi	74
3.3.2. Gaflet.....	77
3.3.3. Gönül Yıkma (İncitme)	79
3.3.4. İkilik	83
3.3.5. Kıyıl u Kâl (Dedikodu, Gıybet).....	86
3.3.6. Kibir	88
3.3.7. Nefse Uymak.....	91
3.3.8. Riyâ	96
3.3.9. Şikâyet.....	99
3.3.10. Yalan	100
3.4. Yûnus Emre'nin Dervişliğini Eleştirmesi.....	103
SONUÇ.....	107
KAYNAKLAR.....	115
ÖZGEÇMİŞ.....	120
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	121

T.C.
ÜSKÜDAR
ÜNİVERSİTESİ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI TUTANAĞI

TASAVVUF.....ARAŞTIRMALARI..... ENSTİTÜSÜ

GENEL BİLGİLER

Öğrenci No	: 174401030
Öğrenci Adı Soyadı	: Nilgün Yalın Eren
Anabilim Dalı	: Tasavvuf Kültürü ve Edebiyatı
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Emine Yeniterzi
Tezin Başlığı	: Yunus Emre Divanı'nda Derivşlik

Toplantı Tarihi	: 25.01.2019	Saati	: 16.00
Öğrenci Savunmaya	: ☒ Geldi		
Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili hükümleri uyarınca tez bilimsel olarak incelenmiş, adayın tez çalışmasını sunmasının ardından, adaya tez çalışması ile ilgili sorular yöneltilmiştir.			
☒ Yapılan savunma sınavında adayın tez çalışması başarılı bulunarak KABUL edilmesine,			
☐ Yapılan savunma sınavı sonunda tez çalışmasının DÜZELTİLMESİNE , düzeltme için adaya ay EK SÜRE verilmesine (en fazla 3 ay)			
☐ Yapılan savunma sınavının sonunda tezin REDDEDİLMESİNE			
☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU			
İle karar verilmiştir.			
Savunmada Tezin Başlığı : ☒ Değişmedi ☐ Değişti			
Tezin Yeni Başlığı : ☐ Değişmedi			
Öğrenci Savunmaya : ☐ Gelmedi			
Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili hükümleri uyarınca yukarıda belirtilen tarih ve saatte Tez Savunma Jürisi toplanmış ancak ilgili öğrenci savunma sınavına gelmemiştir. Adayın tez çalışmasını Jüri önünde sunmadığı için yapılan değerlendirmeler sonunda adayın tez çalışmasıyla ilgili aşağıdaki karar,			
☐ OY BİRLİĞİ İLE REDDEDİLMİŞTİR.			

Tez Sınavı Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmza
Başkan	Prof. Dr. Emine Yeniterzi	
Danışman Üye	Prof. Dr. Emine Yeniterzi	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Cangülzel Güner Zülfiyar	
Üye	Doç. Dr. Meliha Yıldırım Sarıkaya	
Üye		

(Tüm durumlarda jüri üyelerinin tez değerlendirme raporları gerekir.)

Sayı No :

Tarih : 25.01.2019..

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen ve Anabilim Dalımız Yüksek Lisans Programı öğrencisinin Tez Savunma Sınav Tutanağı ve eklerinin Enstitü Yönetim Kurulunda görüşülmesi hususunda bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

Not: Bu forma orijinal raporlar (bir nüsha) eklenecektir.

Prof. Dr. Emine Yeniterzi
Anabilim Dalı Başkanı
(Unvanı, Adı Soyadı, İmza)

00.FR.014 Revizyon No: 0 (08.11.2016)

Özet

YALIM EREN, Nilgün, Yüksek Lisans, İstanbul, 2019.

YÛNUS EMRE DÎVÂNI'NDA DERVİŞLİK

Yûnus Emre, Anadolu'da Selçuklu Devleti'nin dağılıp, birlik ve beraberliğin sarsıldığı ve Moğol akınlarının olduğu oldukça zor bir dönemde yaşamıştır. O, sahip olduğu her şeyi bir yana bırakarak Allah aşkı uğruna Tapduk Emre'nin kapısında yokluğu, hiçliği tercih etmiş örnek bir dervîştir. Yûnus Emre, Allah aşkını ve tasavvuf ahlâkını şiirleri ile büyük bir ustalıkla kitlelere aktarmıştır. Yûnus Emre o günkü toplum için ne kadar önemliyse bugün bizler için de çok önemli ve gerekli bir şahsiyettir. Türkçeyi en saf en anlaşılır şekilde kullanan Yûnus Emre'nin hedefi takdir edilmek, bilinmek değil, halkı zorluklardan çekip çıkarmak onlara Hakk'ı anlatmaktır. Avam olarak adlandırılan halka, Allah aşkını, soyut hakikatleri basit fakat büyük bir ustalıkla anlatabilmeyi başarmış bir ulu dervîştir.

Bu çalışmada öncelikle, Yûnus Emre'yi ve şiirlerini daha iyi anlayabilmek için yaşadığı dönem; siyâsi, kültürel ve tasavvufî yönden gözden geçirildi. Yûnus Emre'nin rivâyetlere dayalı hayatı özetlendi. Dîvân-ı İlâhiyât ve Risâletü'n-Nushiyye adlı eserleri hakkında bilgi verildi. Yûnus Emre'nin Türkçesi, dervîş ve mürşid kavramları, mürşidin sahip olması gereken özellikler ve mürid-mürşid ilişkisi anlatıldı. Yûnus Emre'nin mürşidi Tapduk Emre ile tanışması ve ona intisap etmesi üzerinde duruldu. Dervîşler ile ilgili beyitler dîvânda araştırıldı. Dervîşlerin sahip olması gereken özellikler ile dervîşlerin uzak durması gereken özellikler tespit edildi. Bu kavramların, lügat mânâları, mevcutsa Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerdeki açıklamaları ve ilgili beyitler incelendi. Yûnus Emre'nin otokritiğini yaptığı beyitler de çalışmaya dâhil edildi.

Anahtar Kelimeler

Yûnus Emre, Tapduk Emre, tasavvuf, dervîş, mürşid, mürid, İlâhî aşk.

Abstract

YALIM EREN, Nilgün, MA, İstanbul 2019

THE CONCEPT OF DERVISH IN POETRY OF YUNUS EMRE

Yûnus Emre lived in a very difficult period of Mongol invasions, and when the Seljuk State was disintegrated in Anatolia and the unity and solidarity were shattered. He is an exemplary dervish who, for the love of Allah, abandoned everything he possessed, and have chosen nothingness at Tapduk Emre's gate. Through his poetry, Yûnus Emre, has transferred the love of Allah and the moral traits of Sufism to the masses with great mastery. Yûnus Emre is a personality as important and necessary for the society today as it was for the past. The goal of Yûnus Emre, who uses Turkish in the purest and most understandable way, is not to be known or to be appreciated, but to draw people out of the difficulties, and tell them the Truth. He is a mighty dervish who has managed to tell the generality of the spiritual seekers, known as the avam, abstract truths and the love of Allah through simple but great mastery.

In this study, in order to gain a better understanding of Yûnus Emre and his poetry, the period he lived in was reviewed from the political, cultural and Sufi perspective. Then, Yûnus Emre's life based on narrations was summarized. Information on two of his fundamental works, *Dîvân-ı İlahîyât* and *Risâletü'n-Nushiyye*, was given. The Turkish language of Yûnus Emre, the concepts of Dervish and Murshid (spiritual teacher), the characteristics that a Murshid should have and the relationship between Murid (disciple)-Murshid were explained. Yûnus Emre's acquaintance with his Murshid, Tapduk Emre, and his submission to him were emphasized. The couplets about Dervishes were investigated in Yûnus Emre's *Dîvân*. The characteristics that Dervishes should possess and the ones they should avoid were determined. Regarding these concepts, dictionary meanings, if any, explanations in the Qur'an and the Hadith, and relevant couplets were examined. The couplets involving Yûnus Emre's self-criticism were also included.

Key Words

Yûnus Emre, Tapduk Emre, Sufism, dervish, murshid, murid, love of Allah.

KISALTMALAR

C.C.	Celle celâlühu
çev.	Çeviren
End.	Endüstriyel
Fak.	Fakülte
H.	Hicri Takvim
haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazret-i
İK	İnsan Kaynakları
M.	Miladi Takvim
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ü.	Marmara Üniversitesi
öl.	Ölüm tarihi
müt.	Mütercim
S.A.V.	Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Üniv.	Üniversite
vb.	Ve başkası ve başkaları ve benzeri ve benzerleri ve bunun gibi
Yay.	Yayını, Yayınları
YL	Yüksek Lisans

ÖN SÖZ

Yûnus Emre'nin yaşadığı on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda gerek Selçuklu Devleti'nin dağılması gerekse Moğol saldırıları ile halk sıkıntılı bir dönem geçirmekteydi. Anadolu Türkleri bunalımdaydı. Bu zorlu dönemde asayiş ortamının kurulmasında, Anadolu ve Rumeli'nin fethinde ve İslâm'ın yayılmasında fedakâr dervişlerin büyük katkısı oldu. Dervişler yollara düşerek zor durumda olan halkı Hakk'a davet ettiler. Onlara İslâm dinini, Allah sevgisini anlattılar. Üzüntü ve çaresizlik içinde olan insanları bir araya topladılar. Ortak bir amaç uğrunda mücadele etmeyi öğrettiler. Her şeyin sahibinin Allah Teâlâ olduğunu, verenin de alanın da Allah olduğunu söylediler. Ümit verdiler, karamsarlıktan uzaklaştırdılar. Derviş kavramını ve dervişliğin güzelliğini gösterdiler. Yaşayışları, hâlleri, hareketleri ile örnek insan oldular ve herkesin takdirini, güvenini kazandılar.

Bu tezde, derviş kavramının *Yûnus Emre Dîvânı*'nda nasıl ele alındığı kendisi de örnek bir derviş olan Yûnus Emre'nin dervişliğe bakışı ve dervişlere önerilerinin ortaya çıkarılması amaçlandı. Mustafa Tatcı'nın hazırlamış olduğu *Yûnus Emre Dîvân-ı İlâhiyât* (İstanbul, 2014) adlı eseri esas alındı. Ayrıca yine Mustafa Tatcı'nın, *Yûnus Emre Yorumları-İşitin Ey Yârenler* (İstanbul, 2015); Abdülbâki Gölpınarlı'nın *Yûnus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri* (İstanbul, 2018) ve *Vilâyet-Nâme-Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî* (İstanbul, 2014) eserlerinden yararlanıldı. *Dîvân-ı İlâhiyât*'ta yer alan 417 şiir (3449 beyit) incelendi ve derviş bahsini ele alan beyitler tespit edildi. Bu beyitler incelenerek Yûnus Emre'nin derviş profili görülmeye çalışıldı. Kendisinin nasıl bir derviş olduğu, dervişlere tavsiyeleri ve eleştirileri değerlendirildi. Daha sonra dervişliğin alt başlıkları tespit edildi. Bu aşamada, dervişlerin sahip olması gereken ve sakınması gereken özelliklerin ayırt edilmesi, birbirine geçmiş kavramlara sınır koyulması ve sınıflandırılması kolay olmadı. Ancak kavramların uygun başlıklara yerleştirilmesi ile zorluk aşıldı.

Çalışmanın başında, bugüne kadar Yûnus Emre hakkında yapılmış pek çok çalışma olduğu düşüncesi bizi biraz endişelendirdi. Ancak Yûnus Emre'nin duygu ve

düşüncelerini herkesin anlayacağı örnekler ve hikayelerle şiire aktarma konusundaki başarısı, hoşgörüsü, şiirlerinin anlam zenginliği dikkate alındığında, daha yapılması gereken çok şey olduğunun görülmesi bizi memnun etti.

Bu yüksek lisans çalışmasının ilk bölümünde Yûnus Emre'yi ve şiirlerini daha iyi anlayabilmek için, yaşadığı dönem siyâsi, kültürel ve tasavvufî hayat açısından gözden geçirildi. Somut bilgilere dayanmamakla birlikte Yûnus Emre'nin rivâyetlere dayalı hayatı anlatıldı. *Dîvân-ı İlâhiyât* ve *Risâletü'n-Nushiyye* adlı eserleri hakkında bilgi verildi. Yûnus Emre'nin Türkçesi hakkında yapılan yorumlar belirlendi.

İkinci bölümde derviş ve mürşid kavramları ayrı ayrı ele alındı. Mahmûd-ı Şebüsterî, Ken'ân Rifâî, Cemâlnur Sargut, Seyyid Ahmed Rifat bin İsmâîl ve Ünsî Hasan Şa'bânî'nin derviş tanımlarına yer verildi. Mürşidin sahip olması gereken özellikler, tarîkat âdâbı ve mürid-mürşid ilişkisi anlatıldı. İbn Atâullah El-İskenderî ve Ken'ân Rifâî'nin mürşid tarifleri eklendi. Yûnus Emre'nin mürşidi Tapduk Emre ile tanışması ve ona bağlanması ile ilgili menkıbeler anlatıldı ve Yûnus Emre'nin ilgili şiirlerine yer verildi.

Üçüncü bölümde Yûnus Emre Dîvânı'nda dervişlik konusu detaylı olarak incelenmeye çalışıldı. İlk etapta Yûnus Emre'nin dervişlik anlayışı üzerinde duruldu ve Yûnus Emre'ye göre dervişlerin sahip olması gereken özellikler araştırıldı. Bunlar; ilahî aşk, dört kapı-kırk makam, dünyayı terk, gönül koymamak- incinmemek, helâl-haram, kanaat, kulluk, miskinlik, mürşide bağlılık, namaz hassasiyeti, sabır, sıdk, sohbet, şükür, terbiye, tövbe ve zikir kavramlarıdır. Devamında Yûnus Emre'ye göre dervişlerin uzak durması gereken özellikler tespit edildi. Bu özellikler; dünya sevgisi, gaflet, gönül yıkmak-incitmek, ikilik, kıyl u kâl-dedikodu, kibir, nefse uymak, riyâ, şikâyet ve yalandır.

Bu kavramların mânâları, mevcutsa Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerdeki yerleri ve ilgili beyitler incelendi.

Dîvân incelemesinde Yûnus Emre'nin açık sözlülükle öz eleştirisini yaptığı görüldü. Bunun üzerine Yûnus Emre'nin dervişliğini, imânını, insanlığını sorguladığı şiirleri de incelemeye alındı.

Yûnus Emre'ye göre dervişlik bir mümin için gerekli olan yaşam biçimidir. Buna göre müminler özellikle de dervişler; herkesle barışık olmalı, kötülüğe iyilikle karşılık vermeli, Yüce Allah'a kullukta kusur etmemelidir. Yûnus, dervişliği, miskinlik olarak da adlandırır. Derviş; dünyaya değer vermemeli, sabırlı ve kanaatkâr olmalıdır. Allah Teâlâ'ya candan bağlı olmalı, her şeyi Allah'tan bilmeli, Allah'a teslim olmalıdır. Dervişler, insanlar arasında ayırım yapmamalı, kimseye hor bakmamalı, kalp kırmamalı, herkese yardım etmelidir.

Türkçeyi en saf ve anlaşılır şekilde kullanan Yûnus Emre'nin hedefi şan, şöhret değildir. Asıl amacı halka Hakk'ı anlatmaktır. O Allah aşkını, soyut hakikatleri basit fakat büyük bir ustalıkla aktarabilen bir dervîştir.

Bu tez çalışması ile Yûnus Emre'yi anmak, dervişlik yönünü öğrenmek, dervişlikle ilgili görüş ve düşüncelerini ortaya çıkarmak istedik. Yûnus Emre'yi yakından tanımaya çalışmanın sevinci ile daha fazla dikkat ve özen göstermeye çalıştık.

Gerek yüksek lisans eğitimimde ve gerekse tez aşamasında her zaman tecrübe ve bilgi birikimiyle yardım eden, beni yönlendiren, rehberlik eden, ilgi ve sabır gösteren çok kıymetli hocam Prof. Dr. Emine Yeniterzi'ye, tasavvuf huzuru ile bizleri buluşturan Cemâlnur Sargut hocama ve Mesnevî sohbetleri ile bu yolda ilerlememi sağlayan ve destek olan Nazlı Kayahan hocama çok teşekkür ederim. Çalışmalarım boyunca yardımlarını esirgemeyen tüm hoca ve arkadaşlarıma da şükranlarımı sunarım.

Bu eğitimi almamda bana destek olan ve çalışma sürecinde yardım eden sevgili eşim Atilla Eren ve kızım Sena Eren Avşar'a ve güzel aileme de teşekkürü bir borç bilirim.

Nilgün YALIM EREN, İstanbul 2019

1. BÖLÜM

YÛNUS EMRE, YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE ESERLERİ

1.1. On Üçüncü Yüzyılda Anadolu

Türkler Anadolu'ya 1071 yılında kazandıkları Malazgirt Zaferi ile girmişlerdir. Büyük Türk Devleti kuruluncaya kadar uzun yıllar savaşlar devam etmiştir. Ancak Türklerin Anadolu'da yaptıkları savaş, bir sömürge edinme savaşı değil, bir vatan edinme savaşıdır.

Türkler, kendi istekleri ile İslâmiyet'i kabul etmişler ve kısa sürede benimsemişlerdir. Anadolu topraklarındaki başarılarında da İslâmiyet'in büyük rolü olmuştur. Türkler, yeni benimsedikleri dini yaymak için büyük çaba göstermişlerdir. Bunun için halkın anlayabileceği ve zevk alabileceği bir dil kullanmaya çalışmışlardır. Bu şekilde tasavvuf edebiyatının temelleri atılmıştır. (Köprülü 1976: 1-2)

1.1.1. On Üçüncü Yüzyılda Anadolu'da Siyasi Durum

1243 yılında Köseadağı'nda yapılan savaşta Moğolların galibiyeti sonucu Selçuklu ordusu dağıldı ve Selçuklu hükümdarı II. Gıyâsüddin Keyhusrev güçlükle kaçabildi. Bu tarihten sonra Selçuklu Devleti Moğollara ağır vergiler vermek durumunda kaldı. II. Gıyâsüddin Keyhusrev'in vefatından (öl. 1246) sonra ülkede karışıklık baş gösterdi, isyanlar çıktı ve beyler birbirlerine düştü. Yerine IV. Rükneddîn Kılıçarslan tahta çıkarıldı. Moğollar Baycu Noyan komutasında 1256 yılında tekrar Anadolu'ya saldırdı ve Konya yakınlarında Selçuklu ordusunu tekrar bozguna uğrattı. Uzun bir süre Konya'da kalan Moğollar kardeşlerin saltanat kavgalarının da etkisiyle baskıyı arttırdılar. Halkta can ve mal güvenliği bırakmadılar. IV. Rükneddîn Kılıçarslan'ın 1265'te öldürülmesiyle III. Gıyâseddîn Keyhüsrev tahta çıkarıldı. 1277'de Emir Muînüddin Pervâne'nin Moğollar tarafından katledilmesiyle ülkedeki karışıklık daha da arttı.

III. Gıyâseddîn Keyhüsrev (öl. 1283) Erzincan'da bulunduğu sırada boğularak öldürüldü. Tahta Gıyâseddîn Mes'ud geçti. Ancak, 1298'de yerine kardeşinin oğlu III. Alâaddîn Keykûbat tahta geçirildi. 1302'de Isfahan'da Moğollar tarafından öldürülünce taht tekrar Gıyâseddîn Mes'ud'a kalmış oldu. Gıyâseddîn Mes'ud'un da 1308'de Kayseri'de vefat etmesi ile Anadolu'nun idaresi umumî valilikle Moğol beylerinden birine verildi. Selçuklu şehzadelerinin birçoğu öldürüldü. Böylece Anadolu Selçuklu Devleti de tarihe karışmış oldu. Anadolu'da irili ufaklı beylikler ortaya çıktı. Bu beyliklerin en eskisi ve en güçlüsü Karamanoğulları olup, diğerleri; Saruhanoğulları, Aydınogulları, Germiyanogulları, Menteşeoğulları, Hamidoğulları, Eşrefoğulları, Karesioğulları, Pervâneoğulları, Tekeoğulları ve Ataoğulları'dır. (Uzunçarşılı 1988: 24-37)

On üçüncü yüzyıl Anadolu'nun çok zor ve sıkıntılı bir dönemi olmuştur. Selçuklu hükümdarlarının yönetimdeki başarısızlıkları ve taht kavgalarının üzerine Moğol akınlarının da başlaması ekonomik hayatı bozmuş ve halkı perişan duruma düşürmüştür. Açlık, zulüm, yağma ve yönetimdeki zafiyetler Yûnus Emre'nin eserlerinde de göze çarpmaktadır.

Çözümler ve dağılmalar aynı zamanda yeni oluşumların habercisi olabilir. Ancak bunun için toplumu yeni bir düzene götürecek rehberlere ihtiyaç vardır. Bu rehberler farklı platformlarda ortaya çıkabilir. Yûnus Emre ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi Hak dostları, halkı Allah (C.C.) yoluna davet ederek birlik ve beraberlik ruhunu geliştirmişler, diğer taraftan da Ertuğrul Gazi Türk beylerini bir araya getirmeye gayret ederek, büyük bir devletin kurulmasına öncülük etmiştir.

1.1.2. On Üçüncü Yüzyılda Anadolu'da Kültürel Durum

Anadolu Selçuklu Devleti Anadolu'da öncelikle Bizans ve Haçlılarla uğraşmıştır. On üçüncü yüzyılın son yarısında mücadeleler eski hızını kaybetmiştir. Anadolu'da yeni kurulan Türk Beyliklerinin de iş birliği ile özellikle II. Kılıçarslan (1156-1192) ve oğlu Rûkneddîn Süleyman (1196-1203) zamanlarında kapsamlı bir kültür ve imar faaliyeti başlamıştır. Sonra gelen Selçuklu sultanları, vezir ve beyleri de

Anadolu'da kültür ve sosyal müesseseleri ve ilmî hayatı yükseltmek için âdeta birbirleriyle yarışmışlardır. Bu yaklaşım nedeniyle farklı kültürlerden ilim adamları Anadolu'ya gelmeye başlamışlardır. Selçukluların resmi dili Farsça olduğundan bu dönemdeki eserlerin çoğu Farsçadır.

On üçüncü asır başlarında Selçuklu Sultanı olan II. Kılıçarslan'ın küçük oğlu I. Gıyâsüddin Keyhusrev rivâyetlere göre, Farsçadan başka Rumca ve Latince de biliyordu; güzel Farsça şairleri vardı. I. Mehmed bin Ali Râvendî tarafından 1202 yılında telif edilmiş olan *Kitâb-ı Râhatü's-Sudûr ve Ayetü's-Sürûr* isimli Selçuklu tarihi Gıyâsüddin Keyhusrev nâmınadır. Oğlu I. İzzeddin Keykâvus (1210-1219) malûmat sahibi, ince fikirli ve şair bir hükümdardı. I. İzzeddin Keykâvus Ankara'da, evvelce namazgâh denilen ve şimdi yerinde Etnografya Müzesi olan yerde güzel bir medrese ile Sivas'ta Darüşşifa ismiyle meşhur hastanesini yaptırmıştır.

I. İzzeddin Keykâvus'un genç yaşta ölümü ile yerine kardeşi Alâüddin Keykubad 1219 yılında hükümdar ilan edildi. Alâüddin Keykubad şair, ressam ve iyi bir oymacı idi; okumayı ve ilmî söyleşileri severdi. Devlet yasasına son derece bağlı olup bu konuda hoşgörü göstermezdi. Sık sık okuduğu eserlerden birisi İmam Gazzâlî'nin (öl. 1111) dini öğüt ve ahlâktan bahseden *Kimyâ-yı Sa'âdet* isimli Farsça eseri ve diğeri de Nizamülmülk'ün (öl.1092) *Siyâset-nâme*'si idi. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (öl. 1273), Seyyid Burhâneddîn-i Tirmizî (öl. 1241) ve Sadreddîn-i Konevî (öl. 1274), gibi yüksek sûfiler onun devrinde büyük değer görmüşlerdir. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî (öl.1239), bu zamanda Anadolu'ya gelerek vahdet-i vücûd felsefesini anlatmıştır.

On ikinci asrın son yarısı ile on üçüncü asırda Erzurum, Erzincan, Şarkî Karahisar, Niksar, Divriği, Malatya, Sivas, Tokat, Amasya, Kayseri, Ankara, Çankırı, Kastamonu, Sinop, Niğde, Kırşehir, Konya, Eğridir, Beyşehir, Kütahya, Afyonkarahisar, Denizli, Antalya ve Alaiye hanlar ve kervansaraylar ile birbirlerine bağlanmıştır. Bu şehirlerde cami, medrese, imaret, hastane, köprü, hamam, çeşme, kervansaray gibi eserler yapılmış, ülke mamur edilmiştir. (Uzunçarşılı 1988: 37-44)

1.1.3. On Üçüncü Yüzyılda Anadolu'da Tasavvuf

İslâm inanç sisteminde önemli yeri olan tasavvuf, tarih boyunca zaman ve yer itibariyle farklılıklar gösterir. Yûnus Emre'nin yaşadığı dönem ve coğrafyada ise tasavvuf anlayışı ve dervişler halk arasında oldukça etkili olur.

On üçüncü yüzyıldan, on dördüncü yüzyılın ilk yarısına kadar gerek Moğol zulmü gerekse saltanat kavgaları ve yaşanan büyük kuraklıklar Anadolu halkının hayatını büyük ölçüde zorlaştırmıştır. Ancak, Anadolu'ya göç eden ve yerleşen, Horasan Erleri olarak da bilinen sûfiler, hayır ve şerrin izafi olduğunu, her işin Yüce Allah'ın iradesi ile tecelli ettiğini, her işte bir hikmetin olduğunu halka anlatmaya çalıştılar. Bu erler, toprağa, vatana, dine ve devlete bağlılıkları; kimseye el açmamaları ve kahramanlıkları, şefkatli ve yardımsever olmaları; prensiplerine bağlı ve disiplin sahibi olmalarıyla Müslümanlığın Anadolu'da yerleşmesine büyük katkı sağladılar.

Bu çağlarda Anadolu'da, Emir Muînüddin Pervâne tarafından kendisine Tokat'ta bir dergâh kurulan Fahreddin-i İrâkî'yi (öl. 1289) ve Necmeddîn-i Dâye'yi (öl. 1256) görmekteyiz.

1035'te Şirâz'da ölen İbrahim b. Şehriyâr-ı Kâzerûnî'ye mensup Kâzerûniyye tarîkatıyla, o zaman Ahmediyye denilen Rıfâîliğin, ayrıca Mevlânâ'ya çok bağlı olan Hacı Mübâret Hayderî gibi Hayderîlik tarîkatlarının bulunduğu Eflâkî'den (öl. 1360) öğreniyoruz. Bu çağlarda yaygın olan Kalenderîlik sadece Anadolu'da değil Irak, Suriye ve Mısır'da da çok yaygındı.

Felsefi eserleriyle meşhur olan Şehâbeddîn-i Maktûl diye anılan Şehâbeddîn-i Sühreverdi (öl. 1191) Anadolu'ya geldiği zaman iltifat gördü ve mensup olduğu İshrâkıyyûn felsefesini Anadolu'da yaymasına ses çıkarılmadı. Halbuki aynı zat daha sonra aynı kanaatinden dolayı Halep ulemasının fetvâsı ile Salâhaddîn-i Eyyubî tarafından katledilmiştir.

On üçüncü yüzyılın ilk yarısında ilmî, edebî ve tasavvufî eserlere daha çok rastlanmaktadır. Bu asrın ilk yarısı, Orta Asya'daki Moğol istilâsından dolayı

Anadolu'ya birçok ilim adamının göç etmesi itibariyle oldukça önem taşır. Bu gelenler arasında Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin babası Sultânü'l-ulemâ Bahâeddin Veled (öl. 1231) ile onun talebesi Seyyid Burhâneddîn-i Tirmizî de vardır. Bu yüzyılda İshrâkıyyûn felsefesi yerine, İbnü'l Arabî'nin tesiri ile Anadolu'da vahdet-i vücûd felsefesi yayılmaya başlar.

Mevlânâ Celâleddîn özellikle Çelebi Hüsâmeddin (öl. 1284) vasıtası ile halkı Mevlevîliğe bağlamıştır. Bu devrin diğer tasavvuf zümreleri de Ahmedîler, Kalenderîler, Haydarîler ve sonrasında Hacı Bektâş-ı Velî'yi (öl. 1270) kendilerine pîr tanıyan Babâiler, Câmiler, Abdallar ve Alp Erenler'dir. (Gölpınarlı 2018: xv)

Ayrıca Ahî Evran da ahîlik teşkilatıyla ekonomik hayatın düzenlenmesinde etkili olmuştur.

Yûnus Emre'nin yaşadığı çağda Anadolu'da dört büyük tarîkatın ön plana çıktığı görülmektedir: Rifâîlik, Halvetîlik, Bektâşîlik, Mevlevîlik. Bunların yanında Sühreverdîlik, Kübrevîlik, Kâdirîlik, Babaîlik, Kalenderîlik, Vefâîlik ve Haydarîlik gibi melâmetî tarîkatlar da bulunmaktadır. Bu tarîkatlarda gayr-ı sünnî görünen uygulamalara rastlamak da mümkündür, fakat Yûnus'un Dîvânı'nda gayr-ı sünnî hiçbir düşünce yoktur. Yûnus'un erkânını Kur'an'a ve sünnete uygun bir silsilede aramak gerekir. (Tatçı 2014: 4)

Yûnus Emre de bu dönemde, Allah yolunda Anadolu'da halkı yüreklendirmiş, sahip olduğu mânevî güç ile halka hizmet etmiş, doğruyu anlatmaya çalışmış, yaşantısı ile de örnek olmuş bir şair ve gönül eridir.

1.2. Yûnus Emre'nin Menkıbevî Hayatı

Yûnus Emre'nin yaşam öyküsü, bugüne kadar yapılmış olan bütün akademik çalışmalardan edindiğimiz bilgilere göre, belgelere dayalı değildir. Mevcut bütün çalışmalar menkıbelerle desteklenmektedir. Dolayısı ile neyin gerçek, neyin rivâyet olduğunu anlamamız zordur.

Mustafa Tatçı'ya göre Yûnus'un destânî hayatının iki ayrı kaynağı vardır: Birincisi Firdevsî'nin (1453-öl. ?) *Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyetnâmesi*'dir. İkinci kaynak da on yedinci asır sûfî tezkirecilerimizden İbrâhim Hâs'ın (öl. 1762) *Tezkiretü'l-Hâs* adlı menâkıbnâmesidir.

Yûnus Emre, Vilâyetnâme'ye göre fakir ve ümmî bir köylüdür. Kıtık zamanı buğday talep etmek üzere Hacı Bektâş-ı Velî dergâhına gider. İbrâhim Hâs'ın topladığı rivâyette ise şehirli, medrese mezunu, müftülük yapmış bir kişidir.

Doğduğu yer ve tarih kesin olarak bilinmemekte, ancak 1240-1241 yılları arasında, Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı Sarıköy'de doğduğu tahmin edilmektedir. Yûnus Emre'nin evlendiğini ve biri kız, diğeri erkek iki çocuğu olduğunu şiirlerine istinaden söyleyebiliriz. Kendisiyle ilgili bir menkıbede ise, Yûnus'un iki defa evlendiği ve İsmail adında bir oğlunun olduğu zikredilmektedir.

Yûnus Emre birkaç beytinde uzun yaşadığını belirtmektedir. Hatta Yûnus'a kocadığını bu aşkı bırakmasını söyleyenler olmuştur:

Niçeler eydür Yûnus'a çün kocaldun 'ışkı kogıl
Rûzigâr ugramaz 'ışka 'ışkun ne ay u yılı var (32/7)¹

Yûnus Emre yaşlandığını, iki büküm olduğunu da aşağıdaki beytinde ifade eder:

Miskîn gönlün 'ışk elinden iki büküldi vücûdı
Tövbe kapusından sundum ana îmân tayagını (376/6)

Yûnus Emre'nin vefat tarihi ile ilgili farklı tahminler bulunmaktadır. Mustafa Tatçı *Dîvân-ı İlâhiyât* adlı eserinde, Abdülbaki Gölpınarlı ve Faruk K. Timurtaş'ın incelemeleri sonucu Bayezid Kütüphanesi'ndeki belgenin doğru olduğunu, Yûnus Emre'nin 82 yaşında ve 1320 yılında vefat ettiğini belirtir.

¹ Bu çalışmada Yûnus Emre'nin şiir alıntılarında Mustafa Tatçı'nın *Yûnus Emre Dîvân-ı İlâhiyât* (İstanbul: H Yayınları, 2014) adlı eseri kullanılmıştır. Şiirlerin neşirdeki yerleri (şiir numarası/ beyit veya dörtlük numarası) şeklinde gösterilmiştir.

Yûnus Emre'nin mezarı da tartışmalıdır. Anadolu'nun birçok beldesinde Yûnus'a ait olduğu söylenen mezar ve makamlar bulunmaktadır. Halk arasında çok sevilen ve sayılan böylesi bir şahsiyetin farklı beldelerde sahiplenilmesi gâyet doğaldır. Mustafa Tatcı'ya göre, bu mezarlardan Sivrihisar Sarıköy, Karaman ve Ortaköy'deki mezarların gerçek olduğu iddia edilmektedir. Bursa'daki Yûnus mezarının Âşık Yûnus isminde bir Yûnus Emre takipçisine ait olduğu söylenmektedir. Ayrıca Kula'da, Erzurum Düzcü Köyünde, Isparta Keçiborlu'da, Ankara Nallıhan'da, Ünye'de ve Sivas'ta makamları bulunmaktadır. Sarıköy'de bulunan mezar 1946 yılında demiryolu inşaatı sırasında başka bir yere taşınmış, 1970 yılında da bugünkü anıt mezara nakledilmiştir.

Yûnus Emre bir beytinde ölümünden sonrası ile ilgili şöyle seslenmiştir:

Günler geçe yıl çevrile üstüme sinlem obrıla
Ten çürüye toprak ola tozam hey dost diyü diyü (291/6)

On altıncı asır tezkirecilerimizden Âşık Çelebi (öl. 1571) *Meşâirü's-Şu'arâ* adlı şairler tezkiresinde Yûnus'un “cezbe çengeliyle dünya âleminden melekler âlemine çekilmiş, âlemin benzeri olmayan olgun insanlarından” olduğunu söyler. Yûnus Emre, Âşık Çelebi'ye göre hâl diliyle konuşup şiir söyler. Köstendilli Şeyhî Süleyman Efendi de (öl. 1819) *Bahrü'l-Velâye* adlı eserinde Tapduk Emre'den Yûnus'tan, şiirlerinden ve tekkeye taşıdığı odunlardan söz ettikten sonra şu halk rivâyetini anlatır: “Mevlânâ Rûmî demiştir ki: ‘İlâhî menzillerin hangisine çıktıysam bir Türkmen kocasının izini önümde buldum, onu geçemedim.’” Bundan murâdları Yûnus Emre'dir. (Tatcı 2015: 14)

Bir halk rivâyetinde Yûnus'un üç bin şiir söylediği fakat Molla Kâsım adlı bir kişinin bu şiirleri şeriata aykırı bulup yok ettiği söylenir. Bu rivâyete göre Molla Kâsım, şiirleri ele geçirip bir su kenarına oturur. Bin tanesini yakar, bin tanesini de suyu atar. Kalan bin şiiri okumaya başlayınca şu beyitle karşılaşır:

Derviş Yûnus bu sözü eğri büğrü söyleme
Seni sıgaya çeken bir Molla Kâsım gelir ²

Beyti okuyan Molla Kâsım şaşırıp tövbeye gelir ve Yûnus'un velîliğine inanır. Ne var ki iş işten geçmiştir. Elde sadece bin adet şiir kalmıştır. Halk şimdi yakılan şiirlerin gökte melekler tarafından, suya atılan şiirlerin balıklar tarafından, kalan şiirlerinde insanlar tarafından okunduğuna inanır.

Yûnus Emre ve Mevlânâ ile ilgili olan rivâyet de şöyledir: “Yûnus bir gün Mevlânâ'ya: ‘*Mesnevi*’yi sen mi yazdın’ demiş. Mevlânâ ‘Evet’ deyince, ‘Uzun yazmışsın! Ben olsam, ete kemiğe büründüm, Yûnus diye göründüm derdim, olur biterdi!’ demiş.” (Tatçı 2015: 14-15)

Bu rivâyetin doğruluğu tartışılır. Zira gerek yaş gerekse ilim ve hâl bakımından kendisinden çok ileride olan Mevlânâ'ya Yûnus Emre'nin böyle bir tenkitte bulunması düşünülemez. Bu tarz, tasavvufun temel ilkesi olan “edeb” anlayışına terstir. Bu konuda kesin olarak bildiğimiz Yûnus Emre'nin şiirlerinde de işaret ettiği gibi Mevlânâ ile karşılaşmış, ondan feyz almış ve ona derin saygı duymuş olduğudur. (Yeniterzi 2018: 82)

1.3. Yûnus Emre'nin Eserleri

Yûnus Emre'nin, *Dîvân-ı İlâhiyât* ve *Risâletü'n-Nushiyye* olmak üzere bilinen iki eseri vardır.

1.3.1. Dîvân-ı İlâhiyât

Yûnus Emre'nin en önemli eseri Dîvânı'dır. Dîvân'ın pek çok yazma nüshası mevcuttur. Nüshalarda birçok farklılıklar bulunmakta olup, gerçek Yûnus Emre'ye ait şiirlerin tespit edilmesi söz konusudur.

Yûnus şiirlerini arûz ve hece vezni ile yazmıştır. Hece veznini daha çok

² Bu şiir Mustafa Tatçı'nın neşrinde yer almamaktadır. Bazı geç döneme ait nüshalarda kayıtlıdır.

kullanmıştır. Arûz o devirde Türkçede yeni kullanılmaya başlanmıştır. Bu nedenle Yûnus'un şiirlerinde aruz hataları görülmektedir.

Yûnus Emre Dîvân'ı günümüz harfleri ile ilk kez Burhan Toprak tarafından 1933 yılında yayımlanmıştır. Mustafa Tatcı'ya göre, Abdülbaki Gölpınarlı'nın 1943'te hazırlamış olduğu Dîvân ilk ciddi neşirdir. Bu eser aynı zamanda Yûnus Dîvânı'nın ilk ve tek tenkitli metnidir. *Yûnus Emre Dîvânı*'nı neşreden bir diğer araştırmacı da Faruk Kadri Timurtaş'tır. 1972 yılında filolojik kaidelere uyarak yayımlanmış olup çok az okuma hatası bulunmaktadır. Mustafa Tatcı, yayımlanmış dîvânlardaki noksanlıklar ve hataları tekrar ele almış ve tenkitli olarak yayımlamıştır. (Tatcı 2014: 175-197)

1.3.2. Risâletü'n-Nushiyye

Bu eser mesnevi tarzında yazılmış tasavvufî bir nasihatnâmedir. Risâle *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* vezniyle yazılmış 13 beyitlik bir mesnevi ile başlar ve düz yazı ile devam eder. Metin toplam 600 beyittir. Asıl mesnevi, *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün* vezniyle yazılmış olup aruz vezninin Türkçeye yeni girdiği bir dönemde yazıldığı için, vezin aksamaları göze çarpar. Eser didaktik bir özellik taşıdığı için Yûnus Emre'nin diğer şiirlerinden daha ağırdır ve onlardaki coşkuya ulaşamamıştır. (Tatcı 2014: 173-175)

Eserin giriş bölümünde Hz. Adem'in yaratılışı anlatılır. Daha sonra akli açıklayan bir nesir bölümü gelir. Eserin kalan kısmı mesnevi şeklinde aşağıdaki bölümlerden oluşur:

1. Ruh ve akıl
2. Kibir (büyüklenme)
3. Buşu (gazap)
4. Sabır
5. Buhl ve haset (cimrilik ve kıskançlık)
6. Gıybet ve bühtân (dedikodu ve iftira)

Bu kavramlar, birer hikâye şeklinde ve zaman zaman sembolik ve sanatlı bir üslupla işlenir. Yûnus Emre eserinin sonunda metnin yazılış tarihini de vermekte ve şöyle demektedir:

Söze târîh yidi yüz yidi-y-idi (H. 707/M. 1307)
Yûnus cânı bu yolda fidî idi

1.4. Yûnus Emre'nin Türkçesi

Yûnus Emre, edebî dilin Farsça ve Arapça olduğu bir dönemde halkın dili ile, halkın anlayacağı şekilde samimi ve içten şiirler yazmıştır. Bu nedenle halkın gönlünde asırlardır taht kurmuş ve günümüze kadar aynı güzellikte ulaşmıştır.

Nihat Sami Banarlı'ya göre, Yûnus Emre'ye kadar, Acem dili vahdet-i vücûd inancını Yûnus kadar kolay söyleyememiştir. Sanat kaygısı taşımadan sade bir lisanla söylenen bu şiirlerin benzerlerini bulmak zordur. Ancak onun yolunda yürüyen Yûnus Emre mektebi talebelerinin bazı şiirleri olabilir. Yûnus'un Türkçesi; güzel, mûsikî dolu, saf ve temizdir. Allah sevgisini, insandaki Allah'ı, her varlıkta Allah diyen bir ifade bulunduğunu söyler. Hakk'a kavuşamama endişesiyle yandığı anlardaki acısını haykırırken, âdeta önceden söylenmiş şiirleri hatırlıyor ve tekrar söylüyormuş gibi kolay söylemiştir. (Banarlı 1983: 335)

Yûnus Türkçe tasavvuf dilinin kurucusudur. Türkçe onunla bir hüviyet kazanmış, canlanıp yayılmıştır. Bu dil İslâmî Türk medeniyetinin o devirde taşıdığı bütün zenginliği içine alan ve yansıtan bir özellik arz eder. Yûnus'un kullandığı dil sadedir fakat basit değildir. O, halk tarafından anlaşılabilir Arapça ve Farsça kelimeleri de kullanmıştır. Zira bu devirde Türkler, İslâm kültürü ile kaynaşmışlar, tasavvuf kültürünü ve dilini de çoktan hazmetmişlerdir. Bu yüzden Yûnus'un şöhreti geniş bir bölgeye yayılmıştır. (Tatçı 2014: 212)

2. BÖLÜM

DERVİŞ VE MÜRŞİD KAVRAMLARI

2.1. Derviş

Farsça kökenli bir kelimedir. Fakir, dilenci, dünyadan yüz çeviren, kendini Allah'a veren kişi anlamındadır. Derviş kelimesi, kapı eşiği mânâsına da gelir. Dervişin, kapı eşiği gibi dışarıdan gelen eziyetlere dayanması gerekir. Bu benzetmeden dolayı dervişler, herkesin ayak basıp ezdiği kapı eşiğine basmazlar. Tasavvuftaki mânâsıyla, bir şeyhin terbiyesi altında bulunan kişi demektir. (Uludağ 2016: 61)

Derviş, bir tarîkata ve şeyhe bağlı olan mürid, sûfiyâne bir hayat yaşayan kişidir. Derviş, Allah'a yolunda büyük cihâda girmiştir ve her an sabretmek zorundadır. Bu sabır sayesinde, derviş hedefine ulaşır. Dervişlik tarîkata mensubiyet mânâsını da ifade eder; İslâm'ın ihlâsla, sıdk ile takva üzere yaşanmasına denir. (Cebecioğlu 2009: 159-161)

İlk zamanlarda derviş kelimesi, yoksul veya zengin her bakımdan Allah'a muhtaç olduğunun bilincinde olan sûfi anlamında kullanılıyor; dervişlik de yoksulluk ve gönül zenginliği ile fâni olmayı ifade ediyordu. Dokuzuncu yüzyılda Müslümanlar arasında iki yol belirdi. Hâris el-Muhâsibî (öl. 857) ve Cüneyd-i Bağdâdî'nin (öl. 909) öncülük ettiği Irak'taki harekete "tasavvuf", mensuplarına da "sûfi" deniliyordu. Bunlar İslâm'ın şartlarına bağlı kalmakla birlikte âdâb, erkân, hırka gibi dış görünüşe ve semâa da önem veriyorlardı. Bâyezîd-i Bistâmî (öl. 848) ve Hamdûn el-Kassâr'ın (öl. 884) önderlik ettiği Horasan'daki harekete ise "melâmet", mensuplarına da "Melâmî" adı veriliyordu. Bunlar kendilerini halktan farklı gösteren teşhirci davranışlara, hırka ve semâ gibi şeylere karşı idiler. Bu iki derviş tipi her dönemde varlığını sürdürmüştür.

Dervişlik bir riyâzet ve mücahede faaliyetiyle başlar. Bu dönemde yeme, içme, konuşma ve uyuma en aza indirilir; ibadet, zikir ve tefekkür arttırılır; nefesine hâkim olmaya, disiplinli yaşamaya, ruhi bir erginlik ve mânevî olgunluğa ulaşmaya

çalışılır. Dervişin murâdına ermesi için sabırlı ve tahammüllü olması şarttır. (Yazıcı 1994: 9: 188)

Dervişlerin bir özelliği de seyahat etmeleridir. Bütün tasavvufî eserlerde sefere çıkma ve seyahat etmenin önemi anlatılmıştır. Seferin amacı, nefsi zorluklara alıştırap eğitmek, bilgili ve iyi hâl sahibi kişilerden feyz almak, Allah'ın büyüklüğünü görüp, ibret almaktır. Dervişlik aslında maddi âlemden ruhi âleme doğru yapılan mânevî bir yolculuktan ibarettir.

Dervişler genellikle kılık ve kıyafetlerine önem vermezler. Onlar için içlerinin iyi olması, kötü görünmelerinden daha önemlidir.

Derviş bir hırka, bir lokma ile yetinir, miskinliğiyle övünür, ancak yoksulluğunu çıkar sağlamak için kullanmaz. İbrâhîm b. Edhem (öl. 778) gibi el emeği ve alın teriyle geçinir. Gönlü zengin, eli açıktır. Zengin bile olsa servet gönlünde değil elindedir. Herkese yardım eder. Dövene karşı elsiz, sövene karşı dilsizdir. Yaratandan ötürü yaratılanı hoş görür. Yetmiş iki millete bir gözle bakar, günahkâr insanlardan yüz çevirmez.

Derviş gönül ehlidir, sevimli ve güler yüzlüdür. Dervişin elinde mal, gönlünde mal edinme arzusu bulunmaz. Aslında dervişlik çok zor bir yoldur. Yûnus Emre, “Sen derviş olamazsın” diye başlayan şiirinde bu hususu güzel bir şekilde dile getirmiştir. Bu tür fedakâr dervişler, Anadolu ve Rumeli'nin fethinde ve İslâm'ın yayılmasında önemli hizmetlerde bulunmuşlardır.

On ikinci ve daha sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan Kâdiriyye, Rifâiyye, Kübreviyye, Şâzeliyye gibi tarikatlar da kendilerine has bir derviş tipi oluşturdular. Bu tarikatlara giren müridler tarikat pîrine nispetle anılırdı, Kâdirî dervişleri, Rifâî dervişleri, Yesevî dervişleri gibi. Bununla beraber belli bir tarîkate bağlı olmayan derviş zümreleri de mevcuttu. Ayrıca geç dönemlerde ellerinde balta, değnek, tesbih, keşkül, sırtlarında cübbe ve hırka ile dolaşıp dilenen, tef çalarak ilâhiler okuyan, gaybı bildiklerini iddia eden, kendilerine ermiş süsü veren dinin emir ve

yasaklarına uymayan cahil derviş zümreleri de ortaya çıkmıştır. Sûfiler kendileri ile ilgisi olmayan bu sahte dervişlere daima karşı çıkmışlardır.

Mevlevîlikte dedelik makamına gelen canlara da derviş denilir. Semâzenler de Batı'da “dönen dervişler” diye bilinir. Semâ ve mûsikiye önem veren dervişler yanında bu gibi şeylerle hiç ilgilenmeyenler de vardır. Dervişler, asırlar boyunca sosyal ve dinî hayatın önemli bir parçası olmuşlardır. Bugün de İslâm ülkelerinde değişik derviş tiplerine rastlanmaktadır. (Yazıcı 1994: 9: 189)

Derviş; şikâyeti olmayan, daima Allah'ından memnun olandır. Derviş hizmet ehlidir. İncitmez ve incinmez. Her vakitte edeb üzere hareket eder. Mürşidinin hayalini gözünün önünden ayırmaz. Derviş mürşidinin huzurunda nefsinin yok edendir. Hazıra eyvallah der, geçmiş ve geleceğin kaydında değildir. Derviş kimseyi kınamaz, kimseye lanet etmez, şu şudur, bu budur demez. Ancak kendi nefsinin kınar. Aczini bilir, kimseyi yargılamaz, herkesin vazifesini yaptığını bilir. “Lâ fâ'ile illallâh” der, yani Allah'tan başka yapan ve yaptıran olmadığını idrakinde olarak yaşamaya çalışır. Lâ fâ'ile illallâh demeyen “Lâ ilâhe illallâh”ın da hakkını veremez. (Sargut 2013: 154-157)

Mahmûd-ı Şebüsterî'nin (öl. 1319) *Gülşen-i Râz* adlı eseri, kendisine sorulan on beş soruya verdiği cevaplardan oluşmaktadır. Bu soruların dördüncüsü “Yolcu nasıl kişidir, yola giden kimdir? Kime tam ve kâmil kişi diyeyim?” dir. Şebüsterî'ye göre yolcu, yola düşen ve aslından haberdar olan kişidir. O, bu mânevî yoldaki konakları çabucak geçer, çünkü varlığını yakmıştır. Birlik âleminden bu âleme nasıl geldiyse, bu sefer de tersine gider, sonunda birlik âlemine varır ve kâmil insan olur. (Şebüsterî 2015: 79)

Derviş, fakr u fenâ sahibi olmalı, yani her şeyin sebebini gönlünden gidermelidir. Hak yolunun kolaylaşması için bu sebeplere iltifat etmemelidir. Dervişin irşâda lâayık olması gerektir. Derviş, bela ve gama tutulmuş, dert ve cefâ ile dolu olmalıdır. Dervişlere dert, üzüntü, sıkıntı Hakk'ın yardımındır. Âfiyet ile dervişliğin ilgisi yoktur. (Hasan Ünsî Şabânî 2015: 46)

Kenan Rifâî'ye göre dervişlik, kalben âlemi bırakıp Allah'ı bir bilmektir. Tespih alıp köşeye çekilmek değildir. Kalbine hiçbir üzüntüyü ve zevki koymamaktır. Dünyada en büyük saadet dervişlik, en büyük nimet de kâmil bir insana erişmektir. Allah'ın huzurundan başka yerde saadet yoktur. (Rifâî 2014: 588,638)

Seyyid Ahmed Rıfat bin İsmâîl'e göre, derviş Allah aşkı için fakirlik ve zilleti seçendir. Aşkın mânâsı gönülden sevmektir. Hakiki dervişin gönlünde dünya sevgisi olmamalıdır. Dervişlik nefis terbiyesi ile îmânını ve tevhidi kuvvetlendirmeye dayanır. Cenâb-ı Allah'ın kapısı özür dileyenlere daima açıktır, günahını itiraf edenlere her zaman gidilecek yerdir. Dervişlikten maksat, tövbe ve telkin ile tevhide ermektir. (Seyyid Ahmed Rıfat 2011: 76-78)

Dervişlik öncelikle kendini bilmektir, mevcudiyetinin sebebini idrak etmektir, her yerde her şeye Hakkı görmektir. Yapan yaptırının Allah Teâlâ olduğunu bilerek hareket etmektir. Tövbe ve ibadet ile Allah'a teslim olmaktır. Dünyayı bir imtihan yeri olarak görüp kanaat edip şükretmek ve yaratılmış her şeye karşı anlayışlı olmaktır. Nefsine hakim olmak, incinmemek, incitmemektir.

2.2. Mürşid

Mürşid, rehber, kılavuz, önder anlamda Arapça bir kelimedir. Tasavvufî olarak, Hak ve hakîkate erişme yolunda müridlerine örnek olan, onları irşâd eden, rehberlik eden kimse demektir. Mürşid-i âzam, en büyük rehberimiz ve mürşidimiz Hz. Muhammed'dir (S.A.V.). Cenâb-ı Hak kâmil insan modelini Peygamberimiz şahsında insanlığa göndermiştir. Mürşid-i kâmil ise, mânevî yönden Hz. Muhammed'in hakîkatine vâris olma seviyesine erişmiş mürşid, insan-ı kâmildir. Şeyh olarak da adlandırılır. (<http://www.lugatim.com/>, et. 18.11.2018)

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de *Ey îmân edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının, O'na yaklaşımaya vesile arayın* (Mâ'ide 5/35)³ buyurmuştur. Bu da bize Hakk'a ulaşmak için bir vesile arama vazifesi vermektedir.

³ Bu çalışmada ayet alıntıları için Diyanet İşleri Başkanlığının neşrettiği *Kur'ân-ı Kerîm Meali* kullanılmıştır.

İbn Atâullah el-İskenderî'ye (öl. 1309) göre mürşid, yolun tabiatını bilme hususunda en yetkin kimsedir. Sâlik, yolun acemisidir ve yolda tek başına ilerleyebilmesi mümkün değildir. Bu yola girmek isteyen kimse hakîkate ermiş bir mürşid bulmalıdır. Mürşid, müride şifadır, ilaçtır. Mürşidin sadece sözleri ve davranışları değil, bakışları da müridi terbiye edebilir. (Özel 2014: 260-261)

Mürşid; irşâd eden, doğru yolu gösteren, gafletten uyandıran bir kılavuzdur. Okumak için bir öğretmene ihtiyaç olduğu gibi, terbiye için de bir mürşide ihtiyaç vardır. Öğretmen akla hitap eder, dersi ile ilgili açıklamalar yapar. Mürşid ise ruh ile meşgul olur. Mürebbîdir, kendisine intisap eden müridlere, tabiatlarına göre yol gösterir. Müridin kalbindeki ve mizacındaki sertliği acele etmeden gidermeye çalışır. Mürşid bir "insan-ı kâmil" dir. Bu kemâle öncelikle Peygamber Efendimiz sahiptir. Kâmiller de bu kemâlin vârisleridir. Bütün peygamberler ve onların mensupları olan velîler Nûr-i Muhammedî'den feyz almış ve kıyâmete kadar alacaktır. (Eraydın 2016: 116-119)

Kenan Rifâî'ye göre mürşid-i kâmil, kemâlini bulmuş, Hak'la Hak olmuş, kendisi ortadan kalkıp Hakk'ın elçisi olmuş kimsedir. Bu rütbe, ancak Cenâb-ı Allah tarafından ihsan olunur. Bu kimse, hakikat-i Muhammedî denizini gösterir ve gösterdiği kimselere de "Git, oraya dal!" der. Ancak, kendini her mürşid zanneden mürşid olamaz. Mısırî-i Niyâzî bu konu ile ilgili şunları söyler:

Her mürşide el verme yolun sarpa uğratar

Mürşidi kâmil olanın yolu âsân imiş (Rifâî 2014: 518-624)

Cenâb-ı Hak bu konu ile ilgili *Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun (Kitap ehline sorun)* (Nahl 16/43) buyurur.

İrşâda yetkili bir mürşidin sahip olması gereken belli başlı özellikler şöyle özetlenebilir:

- Mânevî bir silsile ile Peygamber Efendimize bağlı bulunmalıdır;
- Şeriatın gerektirdiği şekilde istikâmet üzere olmalıdır;
- Az yemeyi, az uyumayı, az konuşmayı tercih etmelidir;

- Her an Hakk'ı tefekkür ve tezekkür halinde bulunmalıdır;
- Şeriata tâbi olmaya ve Allah'ı zikre teşvik etmelidir;
- Takva ve istikâmet yolunu öğretmelidir;
- Yaratılmışa merhamet ve şefkat nazarıyla bakmalıdır;
- Nefsânî hastalıkları ve nefsin âfetlerini bilmelidir;
- Sevgi ve kardeşliği güçlendirmelidir.

Mürşidler genel olarak terbiye için seyr ü sülûk, sohbet ve halveti kabul etmişlerdir. Bir mürşid-i kâmilin keramet göstermesi şartı bulunmamaktadır. Bir mürşidin kâmil olduğunun işareti, ücret istememesi, söz ve davranışlarıyla şariat ve sünnet çizgisinden ayrılmaması, zorlama yapmaması, sohbetlerine devam eden sâlikte Allah sevgisini güçlendirebilmesidir. (Eraydın 2016: 116-119)

Kenan Rifâî'ye göre, mürşidin de hakîkati ortadadır. Fakat kendini herkese belli etmez. Hazret-i Mevlânâ, “Ben bir pergelim. Bir ayağım şeriatta durmakta, diğer ayağımla yetmiş iki milleti dolaşırım, bende olanı gizlemek için onlarla görünürüm. Papazla papaz, hoca ile hoca, çocukla çocuk olurum. Fakat bunların hiçbirini değilim. Hem de hepsiyim” der. (Rifâî 2014: 217)

Mürşid, müridin mizacını, iyi ve kötü hallerini, aklını ve düşüncelerini, sabrını teskin etmeyi, derdini def etmeyi, vesvesesinin sultanını ve nefsinin hükümlerini bilir. O tıpkı hastanın dertlerini ve nasıl tedavi edilmesi gerektiğini bilen yetenekli bir doktor gibidir. Mürid, Allah Teâlâ'dan defalarca diledikten sonra verilen reçeteyi uygular. Kalbini ve yüzünü Hazret-i Allah'a teslim eder. (Kübrâ 2016: 100)

Necdet Tosun, *Derviş Keşkilü* kitabında mürşid-i kâmilleri, müridin kabiliyet ve zaafalarını tespit edip gerektiğinde kişiye özel reçete geliştirebilen tabiiler olarak adlandırır. Her insanda doğuştan gelen bir mânevî yetenek bulunmaktadır. Her gönül ayrı bir cevhere sahiptir. Fakat keşfedilmediği için gün yüzüne çıkma imkânı bulamaz. İşte bu cevher Allah Teâlâ'nın bize verdiği mânevîyattır. Bu tıpkı akıl gibi her insanda farklı düzeydedir. Bu cevheri ortaya çıkarmak için mânevî sondajı yapacak ve o cevheri çıkaracak olan mürşid-i kâmildir. (Tosun 2014: 26-27)

Semennûdî'ye (öl. 1785) göre sâlikin mürşide intisap etmesinden sonra tarîkat yolunda ilerleyebilmesi için uyması gereken kurallar vardır. Bunların bir kısmı mürşidine karşı, bir kısmı tarîkattaki ihvanına karşı, bir kısmı ise bizzat kendi nefesine karşı, diğer bir kısmı ise zikir ile ilgili olan sorumluluklarıdır. Derviş, bu yola girdikten sonra başarılı olmak için bunları öğrenmelidir. (Ayış 2015: 153-154)

Mürşid kapısına gelene; şeriatın temizlik, namaz, oruç, zekat, hac gibi yükümlülükleri yerine getirmesini, Kur'ân-ı Kerîm'i okuyup öğrenmesini, rızkını helâlinden kazanmasını, dünya hırsını kalbinden çıkarıp âhirete yönelmesini, kaçırdığı ibadetleri telafi etmeye çalışmasını, az yemeyi, az uyumayı, az konuşmayı, halvet ve uzleti seçmesini, eğlencelere dalmamasını, gece namazlarına devam etmesini öğütler. Mânevî hastalığını tedavi edecek zikir ve yöntemi, tarz ve hareketi belirler. Şeyhin tavsiyelerine gönülden uyup onun buyruğunca giden, Allah'ın izniyle sülûkunu tamamlayıp kemâl kazanır. (Ateş 1992: 118)

İslâm'ın namaz, oruç, zekât ve günahları terk etmek gibi zâhiri (görünen) emirlerinin yanı sıra, Allah'a şükretmek, ihlâs, kibirlenmemek ve tevâzu gibi bâtinî (kalple ilgili) emirleri de vardır. Tasavvuf, hayatın bu ikinci cephesi için bir idmandır. Mesela namazın kılınıp şekli ile ilgili hükümler fıkhnın konusuna girerken, onu huşû ve ihlâs ile kılmak tasavvuf kitaplarında konu edilir. Hak Teâlâ kalbimizden kötü huyları ve mânevî hastalıkları çıkarmamızı istemekte; *Nefsini kötülüklerden arındıran kişi kurtuluşa ermiştir* (Şems 91/9) buyurmaktadır. Nefsi terbiye edebilmek için mürşidin ikazları çok önemlidir. Mürşidin kendi tecrübelerini paylaşması dervişlere zaman kazandırır. Mürşid ile sohbetfe feyz alışverişi olur. Zira zikir ve ibadetleri yerine getirebilmek cemaat psikolojisi ile mümkün olabilmektedir. Mürşide ihtiyaç ile ilgili Ebu Ali Dekkâk: "Ağaç kendiliğinden biter ve hiç kimse onunla ilgilenmez, aşılamazsa, meyve vermez. Mürîd de aynıdır. Elinden tutup onu doğruya iletecek bir mürşid olmazsa, hiçbir ürün veremez, başarı sağlayamaz." demiştir. (Tosun 2014: 34-39)

Sâmiha Ayverdi'ye göre dervişlik, bir mürebbi-mürşid önünde pişip şekillenerek üslûp kazanmak demektir. Yûnus Emrede insan ruhunu terbiye eden bu yolun

samimi bir yolcusudur. Dervişin sahip olduğu mânevî değerleri bulup işleyerek yüze çıkararak, onu seviyeli ve yapıcı bir insanlık fedâisi haline getiren mürşiddir. Mürşid dervişi yetiştirir ve sonra dünyaya, paha biçilmez bir hediye olarak bırakır. (Ayverdi 2017: 77)

Mürşid, Allah'a ulaşma yolunda müridlerin her an yanında olan, eğriyi doğruyu gösteren, başta nefis terbiyesi olmak üzere her konuda destek veren ve hakikat-i Muhammedî yolundaki öğretmendir.

2.3.Yûnus Emre'nin Mürşidi Tapduk Emre

Yûnus Emre, *Vilâyetnâme*'ye göre çiftçilikle uğraşır, kıt kanaat geçinir ve okuma yazma bilmez. Kıtlık vakti buğday istemek amacıyla Hâcî Bektâş-ı Velî dergâhını ziyaret eder. Hâcî Bektâş-ı Velî'nin yönlendirmesi ile Tapduk Emre'nin kapısına gider ve onun dervişi olur.

İbrâhim Hâs Halvetî'nin *Erenler Kitabı*'nda (*Tezkiretü'l-Hâs*) yer alan menkıbeye göre Yûnus Emre, Tapduk Emre'nin halifesidir. Tapduk Emre'nin gözleri görmez ve ümmîdir. Yûnus Emre ise fazilet sahibi ve âlim bir müftüdür. Tapduk Emre, müridlerinden birinin aldığı fetvânın yanlış olduğunu ve düzeltilmesini söyler. Durumu öğrenen müftü Yûnus, "Siz ümmîsiniz, fetvânın hatalı olduğunu nasıl bileceksiniz ki?" der. Tapduk Emre, fetvânın yanlış olduğunu ve ilgili kitabın filan bölümünde doğrusunun yer aldığını kendisine açıklar. Durumu inceleyen müftü Yûnus, Tapduk Emre'nin haklı olduğunu görünce özür diler, ayağına kapanır ve ona mürid olur. Yûnus Emre bu durumu bize aşağıdaki ilâhisinde şöyle anlatır:

Bir küt ile güreşdüm elsüz ayagum aldı

Güreşüp basamadum göyündürdi özümü (407/7)

Müftü Yûnus şeyhinin sözünü dinleyerek malını mülkünü satıp, dağıtır ve tekkeye gelir ve hiçbir şeyinin kalmadığını söyler. Fakat Tapduk Emre ilmini de bırakmasını ister. Nasıl yapacağını sorduğunda "Ben bilmem" zikrini verir. Yûnus Emre bu zikir ile bir süre meşgul olur. Öyle ki "Yûnus adın nedir?" dediklerinde dahi ben bilmem

cevabını verir. Tapduk Emre ona bu defa dağdan odun getirmesini söyler. Yûnus her gün dağdan odun kesip getirir. Bir gün Tapduk Emre mübârek eliyle odunları yoklar. Ve der ki: “Yûnus! Sen ne güzel doğru odun getirirsin!” Yûnus şöyle cevap verir: “Efendimin ocağına eğri sığmaz!” (İbrâhim Hâs Halvetî 2017: 100-102)

Bir gün Tapduk Emre Yûnus-ı Gûyende adlı bir şaire “Söyle” der. O bunu işitmez. Bu defa Yûnus’a döner, “Biz o hazinenin kilidini açtık, hadi söyle” der. Yûnus söyler, söylediği nefesler büyük bir dîvân olur. Rivâyetlere göre on veya kırk yıl arası Tapduk Emre’nin tekkesinde kalır ve seyr ü sülûkunu tamamlar. (Gölpınarlı 2014: 47)

Yûnus Emre, Dîvânı’nda Tapduk’un adını anarak, kendisine bağlı olduğunu açıklar. Ona göre şeyh, mürşid ve velîlerin hepsi insan-ı kâmindir. Kendisi, dervişlerin kölesidir ve Tapduk Emre gibi bir serveri, mürşidi vardır:

Şeyh ü dânişmend ü velî cümlesi birdür er yolu
Yûnus’dur dervîşler kulu Tapduk gibi serveri var (27/7)

Kendisini Tapduk Emre’nin koluna konan bir doğan kuşuna benzetir. Tuzağa kendisi gelmiştir, avlanan kuş değildir:

Yûnus bir toğanıdı kondı Tapduk kolına
Ava şikâre geldi bu yuva kuşu degül (164/8)

Yûnus Emre Tapduk’un huzurunda kul olmuş; ham olarak geldiği bu kapıda “el-hamdülillâh” pişmiş; bütün olumsuz özelliklerden arınmış ve olgunlaşmıştır. Bu nedenle Allah Teâlâ’ya şükreder, kendisine de “miskin” adını uygun görür:

Vardugumuz illere şol safâ gönüllere
Baba Tapduk ma’nîsin saçduk el-hamdüli’llâh (292/4)

Tapdug’un tapusunda kul olduk kapusunda
Yûnus miskîn çigidük bişdük el-hamdüli’llâh (292/8)

Yûnus Emre aşk sultanı Tapduk Emre'nin kapısında dilenci/kul olmuş, ona sevdalanmıştır. Dilencilere yardım etmek sultanların kuralıdır. Tapduk Emre de Yûnus'tan himmetini esirgememiştir:

'İşk sultânı Tapduk durur Yûnus gedâ bu kapuda
Gedâlara lutf eylemek hem kâ'idedür sultâna (294/9)

Tapduk Emre'nin yüzünü gördüğünden beri bu sevda ile mest olmuş, onun gönlünden bir yudum aşk şerbeti içmiş, aldığı bu feyz ile coşmuştur:

Yine esridi Yûnus Tapduk yüzün görelden
Meger anun gönlinden bir cur'a şerbet içdi (391/5)

Yûnus nasibinin Tapduk Emre, Barak Baba ve Sarı Saltuk'tan olduğunu söyler. Çünkü bu yolda olmak onu gönülden coşturmuştur. Bunun gizlisi saklısı yoktur:

Yûnus'a Tapdug u Saltug u Barak'dandur nasîb
Çün gönülden cûş kıldı ben niçe pinhân alam (201/41)

Yûnus Emre seyr ü sülûkunu tamamlayıp kemâle erdikten sonra müşşidinin yönlendirmesi ile seyahate çıkar; Rum illerini, Şam'ı ve yukarı illeri gezer. Müşşidinden ayrıldığı için gönlü yaralı, gözü yaşlıdır ve arayış içindedir. Fakat çok istemesine rağmen kendi gibi bir garip bulamaz:

Gezdüm Urum'ıla Şam'ı
Yukaru illeri kamu
Çok istedüm bulımadum
Şöyle garîb bencileyin (277/2)

Kimseler garîb olmasın
Hasret odına yanmasun
Hocam kimseler olmasun
Şöyle garîb bencileyin (277/3)

Yûnus Emre mürşidinin isteği ile dergâhtan ayrıldıktan sonra yüreğine ayrılık acısı düşmüş ve bu duygu ile Anadolu'yu dolaşmıştır. Burada hocasına seslenip bu duygu haline kimsenin düşmemesi dileğini bildirmektedir. Çünkü sevgiliden ayrılık, âşığı derde düşürür.

Yûnus Emre'nin mürşidi Tapduk Emre'dir. Ancak Tapduk Emre'nin tarikatı ve silsilesi konusunda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Mustafa Tatcı'ya göre Tapduk Emre "Melâmî" bir erkânın temsilcisidir. Aslında Hak yolunda melâmetsiz bir kemâl mümkün değildir. Nitekim Yûnus Emre de kendisine aşk galip gelince "melâmet hırkasını" giymiştir. (Tatcı 2014: 102)

Yûnus Emre mürşidi sayesinde örnek bir derviş olmuş, Allah yolunda büyük mesafeler kat etmiştir. Nefsi ile mücadele ederek, kâmil insan olmayı başarmıştır. Bu zorlu süreçte mürşidi Tapduk Emre daima yanında olmuş, Yûnus Emre'de kendisine büyük bir saygı ile bağlanıp, sözünden çıkmamıştır.

3. BÖLÜM

YÛNUS EMRE DÎVÂNÎ'NDA DERVİŞLİK

3.1. Yûnus Emre'nin Dervişlik Anlayışı

Yûnus'un Dîvânî'nda dervişlik kavramı çeşitli şekillerde karşımıza çıkar. Kâh dervişlere kâh bize öğütler verir. Dervişliğin inceliklerini, olumlu ve olumsuz özelliklerini şiirleri vasıtası ile bize anlatır. Zaman zaman öğütlerini kendisini eleştirerek verir.

Bir sûfi şair olarak Yûnus'un üzerinde durduğu ahlâk anlayışı, esasında İslâm ahlâkından başka bir şey değildir. Şu farkla ki, tasavvufun bir özelliği olarak, ahlâki esasları bizzat yaşanır hale getirmek, hayat kaidesi şekline sokmak, kısaca "hâl edinmek" peşindedir. (Demirci 2013: 149)

Yûnus Emre'de dervişlik olgunluktur, âşıklıktır. Hak nazarında makbul olmaktır. Dervişlik ideal hayattır. Feragattir, üst İslâmlık ve insanlıktır. Nefsini yenme, iradesini eğitime, Allah'tan başka her şeyden vazgeçme tarzıdır. Kavgaya, nifaka, bilgiçliğe, iddiaya, kine, gösterişe tahammülü olmayan bir yol varsa o da bu çok ince dervişlik yoludur. Kısacası derviş olmak, Yûnus Emre olmak demektir. (Kabaklı 2012: 74)

Sâmiha Ayverdi'ye göre Yûnus'un şairliği ve dervişliği yanında sanatının estetik tarafı ile aksiyoncu derviş tarafı da dikkate alınmalıdır. Asırlar boyu pek çok halk şairi yetişmiştir. Hiçbiri, Yûnus gibi yedi yüz yıldır zirvede kalamamıştır. Yûnus Emre asırların eleğinde yüzyıllardır elenerek bu imtihandan yüz akı ile çıkmış tasavvuf ehli bir sanatkârdır. Türk diline hâkimiyeti ile tefekkür ve îmânını bütün Anadolu'ya yaymış bir ulu kişidir. (Ayverdi 2017: 74-77)

Yûnus Emre, Dîvânî'ndeki dört ayrı şiirde Mevlânâ'dan söz eder, onun sohbet ve sema meclislerinde bulunduğunu söyler. Onun Mevlânâ'ya duyduğu sevgi ve

saygıyı en güzel ifade eden beyti aşağıda yer almaktadır:

Mevlânâ Hudâvendgâr bize nazar kılalı
Anun görklü nazarı gönlümüz aynasıdur (64/4)

Buradaki nazar, bakış demektir. Tasavvufta müşşidin müridine, yani rehberin öğrencisine bakışının büyük önemi vardır. Bu bakış müridin ruhuna tesir eder, gönlünü feyz ile doldurur, onu olgunlaştırır. (Yeniterzi 2018: 81)

Fuad Köprülü onun için; “O, İbnü’l-Arabî ve öğrencileriyle Celâleddîn-i Rûmî’nin yaydığı geniş ve serbest görüşleri, anlayışları kendisine mal etmiş, ruhen mutasavvıf, büyük ve çok samimi ve sanatkâr bir şahsiyettir” demektedir. (Köprülü 1976: 326)

Yûnus Emre irfan okulunu sevgiyle, aşkla, çileyle tamamlamıştır. Tasavvuf tarihimizin mihenk taşlarından. Kendisinden önce gelen Hak âşıklarından etkilendiği gibi, kendisinden sonra gelecek nice Ârifân-ı İlâhîyi de etkilemiştir. Bunların başında Niyâzî-i Mısırî Hazretleri gelir ve şöyle söyler:

Niyâzînin dilinden Yûnus durur söyleyen
Herkese çün cân gerek Yûnus durur cân bana (Kılıç 2015: 110-111)

Yûnus Emre dervişliği aşk ile sahiplenmiştir. Müşşidinin de yardımı ile, pek çok zorluğa sabretmiş, hayatından Hak Teâlâ dışında her şeyi çıkarabilmiş, nefsine gem vürmüş ve doğruluğu esas almıştır. Allah’a kulluk ve ibadete önem vermiş, insanları koşulsuz sevmiştir.

3.2. Yûnus Emre Dîvânı’nda Dervişlerin Sahip Olmaları Gereken Özellikler

Yûnus bize duygu ve düşüncelerini şiirleri vasıtası ile yansıtır. Onun için Allah aşkı her şeyin başında gelir. İdealindeki “insan-ı kâmil” olarak gördüğü müşşidi Tapduk

Emre'nin terbiyesine girmiştir. Yûnus bize, en anlaşılır ve en sade şekilde, hâl ilmini kâl ilmi ile anlatmaktadır.

Kendisi de bir derviş olan Yûnus Emre hem bilgisi hem de tecrübesi ile dervişlerin nasıl olması gerektiğini çok iyi bilmektedir. Derviş olmak ve derviş gibi yaşamak isteyenlere şiirlerinde önemli ipuçları vermektedir.

Yûnus Emre Dîvân'ı incelenerek dervişlerin sahip olmaları gereken olumlu özellikler tespit edilmiştir. Bunlar Yûnus Emre'nin kullandığı şekilde aşağıda yer almaktadır:

3.2.1. Aşk (İlâhî Aşk)

Arapça aslı “ışk” olup sözlükte “şiddetli ve aşırı sevgi, bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başkasını görmeyecek kadar ona düşkün olması” anlamına gelir. Lugat kitaplarında aşk kelimesinin sözlük anlamının, aynı kökten olup “sarmaşık” anlamına gelen “aşeka” ile yakından ilgili olduğu belirtilir. Buna göre, sarmaşığın kuşattığı ağacın suyunu emmesi, onu soldurup zayıflatması ve bazen kurutması gibi, aşırı sevgi de sevenin sevdiğinden başkasıyla ilgisini kestiği, onu sarartıp soldurduğu için bu duyguya aşk denilmiştir.

İslâmî literatürde aşk, İlâhî ve beşeri olmak üzere başlıca iki anlamda kullanılmış, İlâhî aşka genellikle “hakiki aşk”, beşeri aşka da “mecâzi aşk” denilmiştir. İlâhî aşk geniş ölçüde tasavvufta, kısmen de İslâm felsefesinde işlenmiştir.

Sûfiler baştan beri akılla Allah'a varılamayacağını, O'na ermenin ancak sevgiyle olacağını savunmuşlardır. Miraçta bahsedildiği üzere Cebrâil aklı, refref aşkı temsil eder. Cebrâil Hz. Peygamber'i bir noktaya kadar götürebilmiş, daha ileri götürmesi için onu refrefe teslim etmiştir. Demek ki Allah'a giden yolda akıl belli bir yerde durmak zorundadır. Bu noktadan sonra insanı Allah'a götüren aşktır. Mutasavvıflar aşk ile mânevî miraç yapılabileceğini söylerler. İlâhî aşkla ilgili duygu ve düşüncelerini daha çok teşbih ve temsillerle anlattıklarından tasavvuf edebiyatı bir

mecazlar edebiyatı haline gelmiştir. (Uludağ 1991: 4: 11-17)

Allah Teâlâ; *Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler* (Mâide 5/54) buyurmaktadır. Bu âyetin iki yönü vardır: Birincisi, Allah'tan kuluna olan aşktır ve gerçek âşık da Allah'tır. Bu zâttan sığata olan aşktır. İkincisi, kuldân Allah'a olan aşktır ki bu mânâda âşık olan kuldur ve sıfattan zâta olan aşktır. (Tatçı 2015: 63)

Affî'ye göre sevginin özü sevilenin her şeye tercih edilmesidir. Sûfinin Allah'ı tercihi davranışlarının temelidir. Sûfi, Allah sevgisi ile dünyayı ve nefsini terk eder. Bu sevgi onu Allah'a yöneltir, başka şeyler ile meşgul olmaz. (Affî 2015: 214)

Tasavvuf anlayışına göre aşk, kâinat yaratılmadan önce, ezelden de var olan her şeyin ilk kaynağı ve yaratılış sebebidir. Allah Teâlâ, kâinatı bu aşk ile yaratmıştır. Aşk, Yûnus Emre'nin şiirlerinde en çok dile getirdiği konudur. Birçok yerde kendisinden Âşık Yûnus diye bahsetmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de *İnsanlar arasında Allah'ı bırakıp da O'na ortak koşanlar vardır. Onları, Allah'ı severcesine severler. Mü'minlerin Allah'a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir.* (Bakara 2/165) buyrulur.

Yûnus Emre'nin şiirlerinde en çok değindiği konu İlâhî aşktır:

Biz sevdük 'âşık olduk sevildük ma'sûk olduk
Her dem yini dirlikde sizden kim usanası (382/3)

Burada âşık (seven) ve mâşuk (sevilen) söz konusudur. Mâşuk Allah Teâlâ'dır. Kur'ân-ı Kerîm'de, *Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O'ndan ister (O'na muhtaçtır). O her an yaratma halindedir* (Rahmân 55/29) buyrulur. Yûnus Emre, Yüce Allah'ın her an yeni bir dirilişte olma halinin güzelliğini ve bunu idrak etmeyi büyük bir aşkla anlatmaktadır.

Evvel yir-gök yogıdı varıdı 'ışk bünyâdı
'ışk ezelden kadîmdür 'ışk getürdi ne varın (254/3)

Yûnus Emre, aşkın aslının, yer ve gök yaratılmadan önce de var olduğunu belirtir. Aşk, ezelden de önce vardır ve bütün kâinat bu aşk ile yaratılmıştır.

Bu dervîşlik yolına 'ışkıla gelen gelsün
Ya dervîşlik neydügin bir zerre tuyan gelsün (237/1)

Yûnus Emre'ye göre dervîşlik yolu kolay değildir. Ancak Hak aşığı olanların ve bu konuda bilgi sahibi olanların, başarılı olabilecekleri bir süreçtir.

Dervîşliği sanma hemân sûret düzmeyle olur
Dilde ise senün işün 'ışk n'eylesün senünile (347/5)

Yûnus Emre'ye göre dervîşlik dış görünüş ile, sadece dış âlemle meşgul olmakla ve şekilci davranmakla olacak iş değildir. Sadece sözde dervîş olan ve iç âlemini unutan kişinin "Aşk" ile uzaktan yakından alakası olamaz.

Esrük oldı cânumuz dür döker lisânumuz
Ol Çalab'umun 'ışkı beni dervîş eyledi (362/5)

Cânda yanar çerâğı gönüllerde turagı
Gönül dahı cân dahı 'ışkıla cûş eyledi (362/6)

Ben kaçan dervîş olam ya Hakk'a kulam diyem
Yüz bin benüm gibiyi 'ışk hırka-pûş eyledi (362/7)

Allah Teâlâ'nın aşkı Yûnus Emre'yi dervîş eylemiştir. Bu İlâhî aşk ile sarhoş olmuştur ve dili de bu aşkı söylemektedir. Gönlünde yer etmiş olan aşk ile yüreği çıra gibi yanmaktadır. Buna rağmen hem canı, ruhu hem de gönlü bu aşk ile coşmaktadır. Hakk'a kulum diyen pek çok kişiyi bu aşk dervîş eylemiştir.

Ne bilsün bu 'ışkı usanlar-uyalar
Ne döysün bu yola azıksuz yayalar (62/1)

Bu Hak aşkını gâfiller ve ahmaklar bilemezler. İbadetsiz ve zikirsiz olanlar da bu yola tahammül edemezler, dayanamazlar.

Dervîş olan kişiler deli olagan olur
‘İşk neydüğün bilmeyen ana gülegen olur (96/1)

Gülme sakın sen ana eyü degildür sana
Kişi neyi gülerse başa gelegen olur (96/2)

Âh bu ‘ışkun eseri her kime ugrarısa
Derdine sabretmeyen yolda kalagan olur (96/3)

Bir kişi ‘âşık olsa ‘ışk deryâsına talsa
O deryânun içinde gevher bulagan olur (96/4)

‘Âşık lâ-mekân olur dünya terkini urur
Dünya terkin uranlar dîdâr göregen olur (96/5)

Dervişler gerek dış görünüşleri gerekse hal ve hareketleri ile diğer insanlardan farklı dünya görüşüne sahip oldukları için, deli gibi algılanırlar. Gerçek aşkı bilmeyen kişiler de onların bu davranışlarına gülerler. Yûnus Emre dervişlere gülmemek gerektiğini, bunun iyi olmayacağını, kişi neye gülerse, aynısının başına geleceğini söyler. Zira Resûlullah Efendimiz; *Kınamayınız, kınadığınız şey başınıza gelmedikçe ölmezsiniz* (Tirmizî, Kıyamet, 53) buyurmuşlardır. Allah aşkı kime uğrarsa, çeşitli sınavlara tabi tutulur ve bu dertlere sabredemeyen yarı yolda kalır. Fakat kişi âşık olsa ve kendini aşk denizine bıraksa, Rabbine tevekkül gösterse, teslim olsa, denizin içinde mücevher bulmuş gibi olur. Âşık dünyayı terk ederse mekânsız olur ise Rabbi ile bir ve beraber olur.

Biz ol ‘ışk bâdesini ol dost elinden içdük
Bize ol kadeh sunan dünya dervîşi degül (164/7)

Yûnus Emre aşk kadehini o dostun elinden içtiğini anlatır. Aşk kadehinden kasıt

mürşid-i kâmil'in yani Tapduk Emre'nin sözleridir. Onun bir dünya dervişi olmadığını, makamının daha yüksek olduğunu belirtmektedir.

3.2.2. Dört Kapı, Kırk Makam

Hacı Bektâş-ı Velî'nin, Makâlât adlı eserinde belirttiği gibi, kul Çalap Tanrı'ya kırk makamda erer. Dört kapı ile kastedilen dört esas, şeriat, tarîkat, mârifet ve hakîkattır. Her biri onar bölümden oluşmak üzere toplam kırk makamdır. Bu dört kapının bir başka ifade ediliş tarzı vardır: Şeriat farz, tarîkat vâcib, mârifet sünnet, hakîkat nafiledir.

Ahmet Yesevî, tarîkatının erkânını kırk makam esasına göre tanzim etmiş ilk Türk sûfisidir. Kendisini takip eden pek çok Türk sûfisinde de dört kapı sisteminin var olduğunu görmekteyiz.

Dört kapı aynı zamanda evrenin yaratılışındaki dört unsur olan ateş, hava, su, toprak ile de simgelenmiştir: İlk kapı şeriat kapısı, simgesi yeldir (hava). Bu guruptakilere âbidler denir. İkinci kapı, tarîkat kapısı, simgesi oddur (ateş). Zâhidler bu guruptadır. Üçüncü kapı, mârifet kapısı, simgesi sudur. Ârifler buradadır. Dördüncü kapı, hakîkat kapısı, simgesi topraktır. Bu grupta yer alan kişilere de muhibler denilmiştir. Hacı Bektâş-ı Velî, muhibler grubunu "teslim u rıza olan gurup" olarak tanımlamakta ve her şeyin aslına döneceğini vurgulamaktadır. (Yılmaz ve Akkuş ve Öztürk 2006)

Tasavvufta ilk kapı şeriat kapısıdır. Bu kapı kutsal emri bildirir. İkinci kapı tarîkattır. Bu kapıda kulluğa bel bağlanır. Üçüncü kapı mârifettir. Gönül gözü bu kapıda açılır. Mânâ sarayı bu kapıda yükselir. Dördüncü kapı hakîkat kapısıdır. Bu kapıda ere eksik bakılmaz. Bu makama ulaşmanın gündüzü bayramdır. Şeriat güçtür, tarîkat yokuştur, mârifet sarplıktır, yücesi de hakîkattır. Dervişin dört yanında dört ulu kapı gerektir. Şeriat dünyaya gelmek ve bilgi sahibi olmak ve kendini kurtarmaktır. Tarîkat: Dürüst olarak yaşamak "ettiği bazı hatalara tövbe ederek" mârifet bilgisine erişmek, insanlığa yararlı hale gelmektir. Hakîkat, ebedi hayata doğmak, insanlığın gönlünde yaşamaktır. (Özcan 2004)

Hacı Bektâş-ı Velî, Makâlât'ında dört kapı kırk makamı şu şekilde ifade eder:

Şeriatta bulunan makamlar:

1. İmân getirmek.
2. İlim öğrenmek.
3. Namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, gücü yetince hacca gitmek, seferberlik olunca kaçmamak ve cenâbetten temizlenmek.
4. Helâl kazanmak ve faizi haram bilmek.
5. Nikâh kıymak.
6. Hayız ve lohusalık hallerine riâyet etmek
7. Cemaat sünnetine riâyet etmek.
8. Şefkatli olmak.
9. Temiz yemek ve temiz giyinmek.
10. İyiliği emredip kötülüğü menetmek.

Tarîkatta bulunan makamlar:

1. Tövbe etmek.
2. Mürid olmak.
3. Saç kesmek (traş olmak) elbise değiştirmek.
4. Nefsi olgunlaştırmak için gayret etmek.
5. Hizmet etmek.
6. Korkmak. (Havf)
7. Ümitli olmak. (Recâ)
8. Hırka, zenbil, makas, seccâde ve subha (yüz taneli tesbih), ibrat (iğne) ve asâ gibi emânetlere sahip olmak.
9. Sahip-makam (makam sahibi), sahip-cemiyet (cemaat sahibi-iç bütünlüğü), sahip-nasihat (nasihat sahibi) ve sahip-mahabbet (muhabbet sahibi) olmaktır.
10. Aşk, şevk ve fakirliktir.
11. Cân makâmı.

Mârifette bulunan makamlar:

1. Edeb.

2. Korku.
3. Perhizkârlık, haram olanlardan sakınma, takvâ sahibi olmak.
4. Sabır.
5. Utanmak.
6. Cömertlik.
7. Bilgi sahibi olmak.
8. Miskinlik, benlikten geçip kişinin kendini Allah a vermesi.
9. Mârifet sahibi olmak, Allah'ı bilmek.
10. Kişinin kendini bilmesi.

Hakîkatta bulunan makamlar:

1. Toprak gibi mütevâzı ve verimli olmak.
2. Bütün herkese aynı gözle bakıp ayıplamamak.
3. Elinden gelen her iyiliği yapmak ve yerine getirmek.
4. Dünyadaki her şeyin ve herkesin kendisinden güvende olması.
5. Mülkün mutlak sahibi Allah'a karşı itaatkâr olmak, O'na olan muhabbetini göstermek.
6. Sohbet etmek ve hakikat sırlarını söylemek.
7. Seyr ü sülûka girmek.
8. Sır saklayabilmek.
9. Allah'a yalvarıp yakarmak.
10. Allah'ın varlığını müşâhede etmek ve O'na ulaşmak. (Yılmaz ve Akkuş ve Öztürk 2006)

Yûnus Emre dört kapı kırk makamı şöyle anlatır:

Evvel kapu şerî'at emr ü nehyi bildürür
Yuya günâhlarını her bir Kur'an hecesi (351/3)

İkincisi tarîkat kulluga bil bağlaya
Yolu togrı varanı yarlıgaya hocası (351/4)

Üçüncüsü ma'rifet cân gönül gözin açar
Bak ma'nî sarâyına 'Arş'a degin yücesi (351/5)

Dördüncüsü hakikat ere eksük bakmaya
Bayram ola gündüzi Kadîr ola gicesi (351/6)

Bu şerî'at güç olur tarikat yokuş olur
Ma'rifet sarplık durur hakikatdür yücesi (351/7)

Dervîşün dört yanında dört ulu kapu gerek
Kancaru bakarisa gündüz ola gicesi (351/8)

Dört kapudur kırk makâm yüz altmış menzili var
Ana irene açılır vilâyet derecesi (351/13)

Dervîşin dört bir yanına dört ulu kapı gerekmektedir. İlk kapı şeriattır, dinin emirlerini yasaklarını bildirir. İkinci kapı tarikattır. Bir mürşide bağlanmak ve kulluk yapmak demektir. Üçüncüsü mârifettir, gönül gözünü açar. Dördüncüsü, hakikat olup dervîşin gündüzü bayram, gecesini Kadîr olur. Bu kapılara varan nereye baksa gecesini gündüz gibi aydınlık olur. Dört kapı ve kırk makamın yüz altmış menzili vardır. Kul Allah Teâlâ'ya ancak bu makamları geçerek ulaşabilir. Bu makamlara ulaşan dervîş velîlik mertebesine erişmiş olur.

Şer'ile hakikatün vafını eydem sana
Şerî'at bir gemidür hakikat deryâsıdır (29/5)

Hakikat bir denizdür şerî'atdur gemisi
Çoklar gemiden çıkup denize talmadılar (38/2)

Şeriat gemisi ile hakikat deryasına seyahat edilir. Derya olmazsa gemi bir işe yaramaz. Böyle bir gemi sahibine yüküdür ve kimse bu gemiye talip olmaz. Hakikati olmayan şeriat aynen böyledir. Gemi olmasa bile derya oradadır. Geminin deryaya ihtiyacı vardır, fakat deryanın gemiye ihtiyacı yoktur.

Mumlu baldur şerî'at tortusuz yagdur tarikat
Dost için balı yaga pes niçün katmayalar (57/5)

Yûnus Emre şeriatı petekli bala, tarîkatı da saf yağa benzetmektedir. Allah için balı yağa katmak gerektiğini söylemektedir.

Şerî‘at-Tarîkat yoldur varana
Hakîkat-Ma‘rifet andan içerü (290/8)

Şeriat ve tarîkat dervişleri ulaşmak istedikleri hedefe götüren yoldur. Hakîkat ve mârifet ise bu yolların sonunda elde edilen mânevî hediyelerdir. Ancak hakîkat ve mârifet mesâfe ve mertebe bakımından şeriat ve tarîkattan içeride ve daha ileridedir.

Evvel kapu şerî‘at geçse andan tarîkat
Gönül evi ma‘rifet ‘ışk hakîkat içinde (295/5)
Şerî‘at şîrîn olur işidene hoş gelür
Ne kim dilerse kılur ol şerî‘at içinde (295/6)

Tasavvufta şeriat aklın, tarîkat ise gönlün temsilcisi âşîğın yoludur. Mutlak Varlık olan Yüce Allah’a ulaşmanın yolu tarîkattan ve aşktan geçer. Dervişin gönül evinde mârifet bulunur, aşk ve hakîkat içinde yer alır.

3.2.3. Dünyayı Terk

Terk, Arapça bırakma, bir yerden veya kimseden uzaklaşma, bırakıp gitme ve boşama anlamına gelir. Tasavvufî olarak Allah’tan başka her şeyi gönlünden çıkarma, kalben vazgeçmedir ve dört derecesi vardır:

Terk-i dünya: Bütün dünya nimetlerinden, mal ve mülkten Allah ve âhîret için kalben vazgeçmek, bir nevi ölmeden önce ölmektir.

Terk-i ukbâ: Âhîret hayatının cennet vb. bütün nimetlerinden Allah Teâla için kalben vazgeçmek, sadece O’nu istemektir.

Terk-i hestî: Hak’tan başka her türlü varlıktan, hatta kendi beden varlığından bile kalben vazgeçerek Hak varlığında fâni olmaktır.

Terk-i terk: Geçilmiş terk derecelerini, bunları terk için gösterilen her türlü fiil ve gayreti kalbinden tamamen çıkarmaktır. (<http://www.lugatim.com/>, et. 15.11.2018)

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ, dünyaya aldanmamamızı öğütlemektedir:

Şunlar (inanmayanlar) dünyayı tercih ediyorlar ve çetin bir günü arkalarına atıyorlar. (İnsan 76/27)

Muhakkak ki âhiret senin için dünyadan daha hayırlıdır. (Duhâ 93/4)

Dünya hayatı, aldatıcı metadan başka bir şey değildir. (Âl-i İmrân 3/185)

Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah âhireti (kazanmanızı) istiyor. (Enfâl 8/67)

Bu dünya hayatı ancak bir eğlence ve oyundan ibarettir. Âhiret yurduna gelince, işte gerçek hayat odur. Keşke bilselerdi! (Ankebût 29/64)

Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın. (Lokmân 31/33)

Yûnus Emre dizelerinde dervişlere dünyayı terk etmek gerektiğini anlatır:

Dünyâyı bırak elden dünya hicâb bu yolda
Biz veliden nebîden eyle işitdik haber (39/2)

Dünyayı ve dünyevi her şeyi bırakmak gerekir, zira aşk yolunda bunlar birer engeldir, perdedir. Biz bu sözleri kendimiz söylemeyiz, peygamberden ve erenlerden duyduklarımızı haber veririz.

Yâ sevgil dünyâ dutgıl yâ gelgil yol iletgil
İki da'vî bir ma'nî bu yolda sığmaz dirlir (39/3)

Terk idesin taht u tâcî bilesin itdügün göçi
Muhammed Hak yalvarıcı şefâ' atçimüz andadur (44/7)

Bu iş gâyet ciddidir. Kişi ya dünyayı sevmeli ona tutunmalı ya da doğru yolda devam etmelidir. Bu yolda bir mânâ için iki dâvâ olamaz. Dünyaya ait olan her şeyi, malı, mülkü, parayı, saltanatı da terk etmeli, kendi yolunu bilmelidir. Azimle ilerleyenlere Resûlullah şefaet edecektir.

Eyler idi satu-bâzâr bir pûl için girü bozar
Olmış bu dünyadan bîzâr yensüz gönlek geydi gider (87/5)

Gaflete virme özünü dünyâ-perestlik eyleyüp
Görme misin bu dünyâyâ eyü yavuz geldi gider (87/7)

İnsanoğlu, dünyada yaşarken hiç ölmeyecekmiş gibi yaşar alışverişini yapar, bir para (kuruş) için aldığı geri verir. Ancak bu dünyadan bıkmış usanmış ve küskün olarak yakasız ve kolsuz kefen giyerek öbür dünyaya geçer.

Gaflete düşme, nefsin arzularına uyarak zamanı boşa geçirme, dünyaya meyletme, maddiyata önem verme. Görmez misin, bu dünyaya gelen iyi, kötü herkes öbür dünyaya gider.

Dünya seven dervîş degül dervîşliği olmaz kabûl
Dervîşlikden kaçanların hemân şeyhi şeytân olur (97/4)

Yûnus eger dervîşisen terk eyle küllî dünyayı
Dünya eger Uçmagısa dervîşlere zindân olur (97/5)

Yûnus dünyaya bağlı olanların, dünyayı sevenlerin dervîş olamayacaklarını, dervîşim deseler dahi dervîşliklerinin kabul olmayacağını belirtir. Hatta dervîşlikten kaçan olursa şeytana uymaları çok kolay olur. Dervîş olanın dünyayı tamamen terk etmesi gerekir. Dünya cennet bile olsa dervîşlere zindan gibidir.

Bize dîdâr gerek dünya gerekmez
Bize ma'nî gerek da'vâ gerekmez (101/1)

Dervîşlere dünya gerekmez, Allah Teâlâ'nın cemâli gerekir. Dervîşlere mânâ gerekir, dâvâ gerekmez. Bizim dâvâlık, çözümlenmesi gereken işlerimiz olmaz.

Dünyayı inanursın rızka benümdür dirsın
Niçün yalan söylersin çün hîç didüğün olmaz (103/2)

Dünyaya inanıp, verilen rızıklara, mala, mülke, evlatlara benimdir demek çok yanlıştır. Bu dünya yalandır ve mülkün gerçek sahibi Allah Teâlâ'dır. Bizim dediklerimizin bir kıymeti yoktur.

N'idelüm bu dünyayı n'eyleyüp n'itmek gerek
Dâimâ 'ışk etegin komayup tutmak gerek (141/1)

Çalab'um bu dünyayı kahır için yaratmış
Gerçeğin gelenlerün kahrını yutmak gerek (141/2)

Bu yalan dünyada kurtuluşa ermek için yapmamız gereken şey, Allah aşkının peşinden koşmak ve O'na tutunmaktır. Yüce Allah bu dünyayı eğlence olsun diye değil, zor imtihanlar için yaratmıştır. Bize bunu kabul etmek ve gelen zorluklarla mücadele etmek düşer.

Ger uluya irdünise sûret nakşî nendür senün
Mâ'nîye yol buldunisa iş bu dünya nendür senün (148/1)

Görgeç yolundan kamusun terk it bu dünya da'vîsin
Kogıl bu 'âlem sevisin âşıklıcak nendür senün (148/2)

Sen dünyanun terkin urgil gelüp 'ışk evine girgil
İlerki menzile irgil girü kalmak nendür senün (148/3)

Yûnus Emre'ye göre, eğer bir mürşide bağlandıysan, mânâ yolunu bulduysan, dış âlemlerle uğraşmaman, iç âlemine dönmen gerekir. Gördüklerine takılmamalısın, dünya dâvâsını, asılsız, boş sözleri terk etmelisin. Dünya, âlem sevgisini bırakmalısın. Hakiki aşkı tatmak için ilerlemelisin, aşka yönelmelisin. Arzulardan sıyrılmalı, dünyayı terk etmelisin.

Dünya halkun düşmânıdur maksûd ol cânlar cânıdur
Bilün ki dünya fânîdür dünyayı terk itsen gönül (161/4)

Dünya tüm halkın herkesin düşmanıdır, maksudumuz, isteğimiz Cenâb-ı Allah'tır. Hepiniz bilin ki dünya gelip geçicidir. Bu nedenle gönül sen dünyayı terk et. Dünyanın sana bir faydası olmaz.

‘İbâdetler başıdur terk-i dünya
Eger mü'minsen ana inanasın (279/10)

Yûnus Emre, dünya ve dünyaya ait ne varsa bir kenara koymanın, değer vermemenin ibadetlerin başı olduğunu ve Müslüman isek buna inanmamız gerektiğinin önemine değinmektedir.

‘İşk dilde genez olur ‘ışk bilici az olur
Dünya âhret terk gerek ‘âşıkam diyenlere (331/3)

Dünyayı elden bırak olmagıl Hak'dan ırak
Ser-mâye kendüs'olmuş varlıklar yuyanlara (331/4)

Aşk dilde kolay olur aşkın idraki az olur. Âşığıım demek kolaydır, asıl önemli olan onu anlamak ve idrak etmektir. Allah aşkını isteyenlerin hem dünyayı hem de âhireti terk etmeleri gerekir. Hak'tan uzak olmamak için dünyayı elden bırakmak gerekir. Her iki sevda bir arada olamaz. Tüm varlığını, malını mülkünü her şeyini silenlerin, yok edenlerin âhret için gerekli ibadetleri, iyilikleri ve bu uğurda harcadıkları ömürlerinin sermayesi kendileri olmuştur.

Bu dünyaya inanma dünyayı benüm sanma
Niçeler benüm dimiş giderler ham bez ile (335/18)

Yûnus bu dünyaya inanmamamız gerektiğini, hiçbir şeye “benim” demememiz gerektiğini söylemektedir. Çünkü böyle diyen niceleri vardır ki, sadece kefen ile bu dünyayı terk etmişlerdir.

Bu dünya kime kaldı kimi ber-hûrdâr kıldı
Süleymân'a kalmadı anun ber-hûrdârlığı (361/3)

Bu dünya, Hz. Süleyman dahil hiç kimseye de kalmamıştır ve kimseyi de mutlu etmemiştir. Bizler de bunu unutmamalı ve dünya nimetlerine aldanmamalıyız.

3.2.4. Gönül Koymamak (İncinmemek)

Gönül, Türkçede î mân, sevgi ve nefretin, iyi ve kötü bütün duyguların kaynağı olduğu kabul edilen kalbin mânevî yönü, yürek, dil anlamına gelir. Tasavvufi olarak, Cenâb-ı Hakk'ın insanda tecelli ettiği yer, tasavvufî aşkın kaynağıdır. Gönül kelimesi deyimlerde de sıkça kullanılır. Gönül koymak, alınmak, gücenmek demektir. Gönül kırmak (yıkamak), söz veya davranışlarıyla bir kimseyi incitmek, üzme, gücendirmek ve kalp kırmaktır. Gönülsüz olmak isteksiz, arzusuz olmak demektir. Tasavvufî olarak eski dilde, alçak gönüllü ve mütevâzı anlamına gelir. (<http://www.lugatim.com/>, et. 20.11.2018)

Yûnus'un tevhid inancından kaynaklanan engin insan sevgisi dikkati çeker. Başkasından zarar ve hakaret görse de olgun insan, kimseye kırıcı davranmamalı ve gönül koymamalıdır. Atasözünde ifade edildiği gibi “İyiliğe iyilik her kişinin kârı, kötülüğe iyilik ise er kişinin kârıdır.” Yûnus sevgi dolu gönlüyle “er kişi” yani olgun kişi olmayı tavsiye ediyor. (Demirci 2016)

Kur'ân-ı Kerîm'de, *Eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle cezalandırın. Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır.* (Nahl 16/126) buyrulur. Nahl suresindeki bu âyette yapılan bir kötülüğe karşı birine benzeri şekilde ceza vermek haktır, konunun şeriat yönü bu şekildedir. Âyetin devamında ise sabretmekten bahsedilir. Bu ise bir fazîlettir ve işin “takvâ” yönüdür.

Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah, iyilik edenleri sever. (Âl-i İmran 3/134) Hoşgörülü ve insancıl tavrın Kur'an ahlâkında teşvik edildiği görülür.

Ayrıca Hz. Peygamber'in olgun ve fazîletli müslümanı tarif ederken kullandığı ifâdeler de aynı gerçeği açıklar: *Müslüman, elinden ve dilinden diğer Müslümanların zarar görmediği kimsedir.* (Buhari,10)

Kur'ân-ı Kerîm'de Fussilet suresinde de bu hususa şöyle değinilmiştir:

İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir. Bu güzel davranışa ancak sabredenler kavuşturulur. Buna ancak (hayırdan ve olgunluktan) büyük payı olanlar kavuşturulur. (Fussilet 41/34-35)

Yûnus Emre de dervişlere, gönül koymamakla ilgili çok önemli tavsiyelerde bulunmaktadır:

Dervîş gönülsüz gerekdür sögene dilsüz gerekdür

Dögene elsüz gerekdür halka berâber gerekmez (111/2)

Tasavvuf incitmek ve incinmemektir, yalnız incitmemeye değil asıl incinmemeye alışmak gerekir. Dervişlik, sâdece namaz kılmak, oruç tutmak, sabahlara kadar ibadet etmek, hayır yapmak demek değildir. Asıl dervişlik, incitmemektir. İşte bu mertebeye gelen kimse dervîş olur. (Rifâî 2014: 319)

Tasavvufta “incitmek ve incinmemek” konusu büyük önem taşır. İncitmek nispeten kolaydır. İncinmemek ise çok daha zordur ve güçlü bir iradeye ve îmâna ihtiyaç duyulur. Burada asıl idrak edilmesi gereken konu, gerçekte yapan ve yaptıranın Allah Teâlâ olduğudur. Bizleri kıran, inciten kişiler aslında birer vasıta. Bu nedenle onlara kızmak aslında Allah'a kızmak anlamına gelmektedir. Dövene elsiz, sövene dilsiz olmak ta tam olarak bu anlama gelmektedir.

3.2.5. Helâl/Harama Dikkat Etmek

Helâl, sözlükte masdar olarak “mubah, câiz ve serbest olmak, ruhsat vermek, Harem'den veya ihramdan çıkmak” anlamlarına gelir. Helâl kelimesi isim olarak haramın karşıtıdır. Câiz ve mubah gibi terimler de aralarında bazı farklılıklar bulunmakla birlikte çok defa helâl ile eş anlamlı gibi kullanılır ve dinî literatürde mükellefin yapıp yapmamakta serbest bırakıldığı davranışları ifade eder. (Demirci 1997: 17: 173-175)

Haram, sözlükte mastar olarak “bir şey, bir kimseye yasak olmak”, isim olarak da “yasaklanan, helâl olmayan şey” anlamına gelir. (Demirci 1998: 16: 97-100)

Allah Resûlü farz olması sebebiyle ilimle helâl kazanmayı bir tutmuş, her ikisinin de aranmasını gerekli görmüştür. Cahil için ilim farz olduğu gibi, yemek için de helâl kazanç farzdır. (Mekkî 2014: 603)

Kur’ân-ı Kerîm’de helâl ve haram ile ilgili şöyle buyrulur:

Onlar, yanlarındaki Tevrat’ta ve İncil’de yazılı buldukları Resûl’e, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar. (A’raf 7/157)

Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesileni haram kıldı. (Nahl 16/115)

Bugün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. (Mâide 5/5)

Resûlullah Efendimizden de aktarıldığı üzere:

Benden kim vesile dilerse ona şefaetim helâl olur. (Buhârî, “Ezân”, 8; Müslim, Şalât, 11; Ebû Dâvûd, Şalât, 36, 37)

Muhakkak ki Allah annelere saygısızlık yapmayı size haram kıldı. (Buhârî, Rikâk, 22, Edeb, 6; Müslim, Akzıye, 12, 14)

Yenilen lokma ne kadar helâl olursa, yapılan amel de o kadar sâlih ve faydalı olur. Bu yüzden sünnette sâdece takvâ sâhiplerinin yemeğini yemeğe özen göstermek emredilmiştir. (Ebû Dâvud, Edeb, 16; Tirmizî, Zühd, 56; Dârimî, Et’ımı, 23; İbn Hanbel, III, 38)

Yûnus Emre helâl ve haram ile ilgili şunları söyler:

Aceb mahlûk irişdi göz yumuban dürişdi

Helâl harâm karışdı assı-ziyân olısar (60/5)

Acaba deccal denen yaratık mı geldi? Göz kırpmadan kötülükleri mi başladı? Helâl haram birbirine karıştı, kazancımız boşadır.

Yûnus Emre oldukça zor bir dönemde yaşamıştır. Bu dayanması zor şartları

kıyamet gelmiş olarak yorumlamaktadır. Yûnus'un işaret ettiği bu sıkıntılı durum zamanla aşılmıştır.

Ben dervîşem diyenler harâmı yimeyenler
Harâmın yinmediği ele girinceyimiş (124/10)

Ben dervîşim diyebilmek için haram yememek gerekir. Ancak en zor olanı haramla baş başa kalındığı zamandır. İlimde asıl olan bilmekten ziyade hâl etmektir. Uygulamada başarı söz konusu problem ile karşılaşıncaya anlaşılır.

Helâline ola hisâb
Harâmına ola 'azâb
'İsyânla yüzüm kara
Ben n'ideyin n'eyleyeyin (275/3)

Kıyamet günü mizanda helâl olanlardan hesap sorulacak, haramlardan azap çekilecektir. Yûnus, isyankâr olduğu için yüzünün kara olduğunu, o büyük günde ne diyeceğini ne yapacağını bilmediğini söyler.

Bunda zâlimlik eyleyen nefsi harâmı toylayan
Yüzleri kara kopırsar öz cânları râhat degül (154/4)

Burada nefesine zulmeden, nefesine haramla ziyafet çektiren, yedirip, içiren kişilerin içleri rahat değildir. Kıyamet günü yüzleri kapkara haşır olurlar.

Namâz kılmaz kişünün kazandığı hep harâm
Bin kızıllı varısa birisi gelmez işe (341/5)

Namaz kılmayan kişilerin kazandıklarının hepsi haramdır. Bin altını olsa bile bir tanesi kendisine yaramaz.

3.2.6. Kanaat

Sözlükte “payına razı olma” mânâsında masdar olan kanaat terim olarak “kişinin azla yetinip elindekine razı olması, kendisinin ve sorumluluğu altında bulunanların ihtiyaçlarını asgari ölçüde karşılayabileceği maddi imkânlarla yetinip başkalarının elindeki şeylere göz dikmemesi, aşırı kazanma hırsından kurtulması” şeklinde açıklanmakta; hırs, tamah, hazlara düşkünlük, aşırı arzu ve istekler gibi kavramlarla ifade edilen mal ve dünya tutkusunun kalpten silinmesiyle kazanılan ahlâki bir erdem olarak değerlendirilmektedir. (Çağrııcı 2001: 24: 289)

Kanaatsiz olan, haline hiç şükretmez. Daima daha fazlasını talep eder ve hiç mutlu olamaz. Bu nedenle, meşru olmayan, haram kazançlara yönelir. Mümine yakışan ise kanaatkâr olmak ve şükretmektir. İslâm kanaatkârlığı övmekte, hırs, tamah ve açgözlülüğü de yasaklamaktadır.

Resûlullah buyurur:

Kanaatkâr ol ki insanların Allah'a en çok şükredeni olasın. (İbni Mâce, Zühd, 24)

Sizden biriniz, mal ve yaradılışça kendisinden üstün olana bakınca, nazarını bir de kendisinden aşağıda olana çevirsin. Böyle yapmak, Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini küçük görmemeniz için daha uygundur. (Buhârî, Rikâk, 30; Müslim, Zühd, 8; Tirmizî, Kıyamet, 59)

Kuşeyrî Risâlesinde, “Kanaat, alışılan şeylerin bulunmaması halinde, huzur içinde olmaktır.” der. Tirmizî, de “Kanaat, insanın kısmetine düşen rızka râzı olmasıdır.” der. (Kuşeyrî 2012: 246)

Yûnus Emre dervişlik isteyenlere kanaat sahibi olmalarını öğütler:

Çeke sabr u kanâ'atı tâze-kârlık ide katı

Bu yola vireler iti bu yola yüz tutmak gerek (140/3)

Yûnus Emre'ye göre derviş sabırlı ve kanaatkâr olmalı, acemiliğini de iyice kabul etmelidir. Mürşidinin söylediklerine rıza göstermeli, nefsinin bu yola vermelidir. Bu yola çıkmak kolay değildir, her şeyden vazgeçmeyi gerektirir.

Tevekkül işi ola kanâ‘at aşî ola
‘Înâyet başî ola nûr-ı rahmet içinde (295/28)

Yûnus Emre, bu yola baş koymuş sâlikin, rahmet nuru içinde, tevekkül ⁴ işi olmalı, kanaat yemeği olmalı, iyilik başî olmalı demektedir.

Nefsümün ejdehâsı döndi bana haml'itdi
Kanâ‘at hay dimezse hakîkatdür yir indi (383/2)

Kanâ‘ati yar idin uyma nefis dilegine
İresin hakîkate yirün buldun tur indi (383/3)

Kanâ‘at didüğini eger sen tutmazısan
Nefsüne uyarısan ser-gerdân ol var indi (383/4)

Yûnus Emre yukarıdaki şiirinde nefsinin ejderhasının dönüp ona saldırdığını söyler. Kanaat haydi deyip işe koyulmazsa, bu yılan misali nefis gün yüzüne çıkacaktır. Bu nedenle kanaati yardımcı bilmeli, nefsin isteklerine boyun eğilmemelidir. Ancak bu şekilde hakîkate ulaşılabilir. Nefsine uyarısan başî dönmüş, şaşkın ve sersem olursun.

3.2.7. Kulluk

Kul eski Türkçe, Allah tarafından yaratılmış olan insan, abd, başka ülkelerden esir olarak alınan köle veya cariye hizmet için para ile satın alınmış insan, hürriyetine sâhip olmayıp başkasının hükmü altında olan kimsedir. Osmanlı Devleti’nde devşirme yolu ile gelen askerlere de kul ismi verilmiştir. (Yeniçeri) Kulluk ise, kul olma durumudur. Kulun Allah’ın emir ve yasaklarına uyma sorumluluğu, kul olmanın gereği olan hizmet ve ibadettir. (<http://lugatim.com/>, 25.10.2018)

Dünyaya bağlanan insan dünya işleri ile oyalanır. Yaptıklarının karşılığını dünyada bekler. Âhirete bağlanan ise âhret için çalışır. Yaptığı güzel işlerin karşılığında

⁴ Tevekkül: İşî Allah’a havale etmek. Kadere razı olmak.

sevabını bekler. Allah'a bağlanan kişi ise, takva sahibidir. Allah'a karşı daima samimi olur ve onu her şartta sever. Dünya, âhiret, bela ve musibetle ilgilenmez. Gözü Allah'tan başka hiçbir şey görmez.

Kur'ân-ı Kerîm'de kulluk ile ilgili âyetler:

Şüphesiz, Allah, benim de Rabbin, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse (yalnız) O'na kulluk edin. Bu, dosdoğru bir yoldur. (Meryem 19/36)

Ey îmân edenler, rükû edin, secde edin, Rabbinize kulluk edin ve hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz. (Hac 22/77)

Ey Âdemoğulları! Ben, size, şeytana kulluk etmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır. Bana kulluk edin. İşte bu dosdoğru yoldur, diye emretmedim mi? (Yâsîn 36/60,61)

Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım. (Zâriyât 51/56)

Haydi Allah'a secde edin ve O'na kulluk edin. (Necm 53/62)

Yûnus Emre dervişlere öncelikle Hakk'a kulluk etmeleri gerektiğini anlatır:

Aldanma mâla davara kulluk eyle Hakk'a yara
Seviyle bile vara bâkî yoldaş olanı gör (22/6)

Yûnus'a göre insanın mala, mülke, hayvanlara aldanmaması, Hakk'a kulluğunu yapması ve sevmesi gerekir. Kalıcı yoldaş olan Cenâb-ı Allah'tır.

Bu dervîşlik turacı bir 'acâyib turakdur
Dervîş olan kişiye evvel dirlik gerekdür (84/1)

Çün anda dirlik ola Hakk'ıla birlik ola
Varlığı elden koyup ere kulluk gerekdür (84/2)

Yûnus Emre'ye göre dervîşlik makamı acayip bir makamdır. Dervîş olan kişiye evvela diri olmak gereklidir. Çünkü dervîşte dirlik, sağlık olursa, Hak ile bir ve beraber olabilir. Dervîşlerin dünya malını elden bırakıp ere, mürşide kulluk etmesi gerekir. Tasavvuf yoluna giren bir dervîşin mürşidine candan itaat etmesi, derslerine bağlı olması şarttır. Ancak bu şekilde yolu açılır, murâdına erer.

Kulluk eyle erene şarkdan garbı görene
Senden haber sorana key miskînlik gerekdür (84/3)

Tarîkâta gelen insanın, daha evvel bu yolları tecrübe etmiş bir rehberine ihtiyacı vardır. Bu kişi, şarkdan garbı gören, bir erendir. Yûnus Emre, dervişlere böylesi bir rehberine yani mürşide kulluk etmeyi ve miskinliği önerir.

Yûnus çağıruban eydür ben kulıyam dervîşlerün
Kim ola kim bu dünyada sultâna kulluk eylemez (109/6)

Yûnus davet edip dervişlerin kuluyum der ve bu dünyada Allah'a kulluk eylemeyen kim olduğunu sorar.

Şeyh-i kâmil hizmetinden fârig olma iy Yûnus
Kulluk itmek pîrine erkânıdır âşıklarun (150/6)

Yûnus burada kendisine seslenerek, mürşidin hizmetinden vazgeçmemesini, elini eteğini çekmemesini, pîrine, mürşidine kulluk etmesini tembih eder. Zira, mürşide kulluk âşıkların, dervişlerin vazifesidir ve dinin temelidir.

Kullukdan ırag olma sultân göresin birgün
Göstere cemâlini hayrân olasın birgün (229/1)

Yûnus Emre dervişlere kulluk etmekten uzaklaşmamalarını, sonucunda bir gün Allah Teâlâ'ya ulaşacaklarını söyler. Onu görmek bir gün nasip olursa, hayran olacaklardır.

Hakk'a kulluk eylemekden kaçasın
Yâ niçün kulluk eylesin 'avâne (346/5)

Yûnus dervişlere, "Yüce Allah'a kulluk etmekten O'na ibadet etmekten kaçyorsun. Niçin kötülere kulluk ediyorsun. Kulluk sadece Allah Teâlâ'ya yapılır." diye serzenişte bulunur.

3.2.8. Miskinlik

Arapça “sukûn – sukûnet” kökünden türemiş olup, aşırı derecede tembel, uyuşuk, mıymıntı, aciz, zavallı, tepki gösterilecek yerlerde tepkisiz kalan, mücadele ve teşebbüs yeteneği olmayan, pısrık, dinen zekât verilecek derecede yoksul, muhtaç kimse anlamındadır. Eski dilde cüzam hastalığına tutulmuş kimseler de miskin olarak adlandırılmaktadır.

Tasavvufî anlamı ise, Allah karşısında aczini, yokluğunu bilen gönül eri, gerçek zengin Allah olduğunu ve kendisinin O'na karşı mutlak ihtiyaç içinde bulunduğunu bilen derviş kul, fakirdir. Varlık duygusundan sıyrılan, kendisinde hiçbir varlık görmeyen kişidir. (<http://lugatim.com/>, et. 5.10.2018)

Mustafa Tatçı'ya göre miskin kelimesi Yûnus Emre tarafından daha ziyade “Fenâfillah” benlik terki karşılığında kullanılmaktadır. Fenâfillah, Arapça, Allah'ta fâni olmak demektir. Kulun zât ve sıfatının, Allah'ın zât ve sıfatında fâni olmasıdır. Dünya ilgilerini tam anlamıyla ortadan kaldırarak, Allah'a yönelmek demektir. Sûfi bu makama ulaşmak için, her şeyi terk eder. Tıpkı bir ölünün dünyayı terk edişi gibidir ve buna "ölmeden önce ölmek" denir. Ölen kişi nasıl Allah'a rücû ederse, bu makama gelen kişi de ölmeden Allah'a vâsıl olmuş, O'na rücû etmiştir. Hz. Peygamber bu konuda, "yaşayan ölü görmek isteyen, Hz. Ebû Bekir'e baksın" demiştir. Gerçekten bütün varlığını Allah yolunda sarf etmekte tereddüt göstermeyen Hz. Ebû Bekir, ölmeden önce ölmenin sırrına ermiş bir sahâbî-i celîl idi. (Cebecioğlu 2009: 210)

Yûnus Emre, Allah Teâlâ karşısında duyduğu güçsüzlük ve eksiklik duygusu karşısında, kendisine miskin sıfatını uygun görmüştür. Dîvânı içerisinde miskin hitabını çeşitli şekillerde kullanmıştır:

Miskîn Yûnus gözün aç bak iki cihân toptolu Hak
Sıdk odına gümânı yak ol eşkere pinhândadur (54/9)

Ey zavallı Yûnus gözünü açıp baksana, dünya ve âhiret her yer Hakk'ın tecellisi ile dopdolu. Sadakat ateşinde tüm şüphelerini yak, yok et. O belli ki gizlidir. Her göze görünmez. Kişi Allah'a ulaşma yollarını ararken bakmayı bilmelidir. Gerçekten Hakk'ı arayan kişi, kalp gözü ile bakarsa onu her yerde bulabilir. Çünkü onun nuru her yeri kuşatmıştır. Ancak her göz onu göremez.

Adı sanı uşatdum
Küfrümü suya atdum
Miskînlige el katdum
Allah görelüm n'eyleyler (71/8)

Adı sanı, unvanı, parçaladım, kırıp attım. Küfrümü, inkarımı suya attım. Hakk'a ulaşmak için dünyayı terk ettim. Allah ne yapar, bekleyip görelim.

Yûnus Emre Allah yolunda tüm dünya nimetlerinden, maldan, mülkten, makam ve mevkiden vazgeçtiğini, bütün şüphelerinden kurtulup Hakk'a döndüğünü ve onun takdirini beklediğini anlatmaktadır.

Kulluk eyle erene şarkdan garbı görene
Senden haber sorana key miskînlük gerekdür (84/3)

Miskîn olugör bâri benlikden ırak yüri
Gönlünde benlik olan dervîşlikden ırakdur (84/4)

Yûnus Emre, Hak yolundaki dervişe, zâhir ve bâtın bütün ilimlere sahip bir mürşid-i kâmile kulluk eylemeyi ve miskinliği önerir. Yoksul olup, bari benlikten uzak yaşa. Gönlünde benlik olan, dervîşlikten uzaktır. Kişiyi Hak yolundan ayıran benliktir ve bu insana büyük bir yükür. Tüm varlık Hakk'a ait iken dervîş nasıl "ben, benim" diyebilir. Gönlünde bu duygu olan dervîşlikten de Hak'tan da uzaktır.

İy Yûnus 'ârifisen anladum bildüm dime
Tut miskînlük etegin âhir sana gerekdür (84/7)

Yûnus Emre kendi nezdinde dervişlere, ârif iseler, “anladım, bildim” dememelerini, “hiç” liğe tutunmalarını, âhîret için bunun gerekli olduğunu söyler.

Dervîşliğe kadem uran her ma‘nîde sultân olur
Dervîş niçe miskîn ise anun gönli mekân olur (97/1)

Dervîşliğe adım atan her mânâda sultan olur. Dervîş ne kadar hiçliğe yakın ise onun gönlü o derece Allah Teâlâ’nın mekânı olur. Menzile giden yoldaki engelleri sabırla aşan miskinın gönlü sonunda Allah’ın tecellisine mazhar olur.

Dervîş olan kişilerün miskînlîkdür ser-mâyesi
Miskînlîkden özge bize mâl u mülk ü şâr gerekmez (111/5)

Dervîş olan kişilerin âhîret için en büyük sermayeleri fakirlikleridir, ölmeden önce ölmeleridir. Bu mertebede olan sâlike mal, mülk ve şehir gerekmez.

Miskînlîk yoluna giren dervîş, bir nevi “bağ” olmaları nedeniyle fenâyâ ulaşma yolunda kendisine engel teşkil edecek bütün dünyayı, malı ve mülkü terk etmelidir:

Miskîn Yûnus dir çağırur ‘âşıkıyam miskînlerün
Dervîş degülise taşum içümi dervîş eyleyem (197/7)

Bu miskîn Yûnus’ı gör dervîşlik ide geldi
Nefsindendür şikâyet nefsin öldüren gelsün (239/9)

Miskîn Yûnus, miskinleri, Hak yolunda yok olmuşları, hiçliği tercih etmişleri çok sever, onlara âşıktır. Yûnus, dışı dervîş değilse, içini dervîş yapacağını söyler. Bu da ancak bütün günahların ve dünya sevgisinin sorumlusu olan nefsin öldürülmesi ile mümkün olabilecektir. Çünkü onlar nefislerinden şikâyetçidir.

‘Âşık kişi miskîn olur yol içinde teslîm olur
Kim n’iderse boyun bura çâre yok gönül yıkmaga (1/8)

Her kim kendüyi gördi üstâdı İblîs oldu
Kişi ne buldıysa miskînligile buldı (367/12)

Nefis sadece dünyevî/maddi bağılıkların, aldanişların kaynağı değildir. Ego, kibir, kin, nefret gibi olumsuz duyguların de esiri olmaktır. Bu hataya düşmüş insanlar kibri yüzünden Allah'ın huzurundan kovulan şeytanın yolundadır.

Adumuz miskîndür bizüm düşmânumuz kimdür bizüm
Biz kimseye kîn tutmazuz kamu 'âlem yârdur bize (333/2)

Bizim adımız miskindir. Biz yoksuluz, dünyaya önem vermeyiz. Kimse bizim düşmanımız olamaz. Çünkü biz kimseye kin tutmayız, bütün dünya bize dosttur.

3.2.9. Mürşide Bağlılık

Mürşid, Arapça, doğru yolu gösteren, uyaran, irşâd eden demektir. Gerçek mürşid Hz. Muhammed'dir. Diğer mürşidler, onun mânevî mirasını elde etmeye muvaffak olmuş kişilerdir. Tasavvufî terim olarak, tarikat lideri anlamına da gelir. Aynı anlamda olmak üzere postnişin, şeyh, seccâdenişîn ifadeleri de kullanılır. Mürşid olan kişinin, Allah'ın ahlâkını tahakkuk ettirmiş olması yani en azından fenâ makamına ulaşması şarttır. Her mürşid kâmil olmayabilir. Mürşidin en makbûlü hem "kâmil" (kendi olgun) hem de mükemmil (başkasını olgunlaştıran) olanıdır. (Cebecioğlu 2009: 455)

Gönülde Hak'tan gayrı ne varsa hepsini silmek ve Yüce Allah'a ulaşmak için bir mürşide bağlanmak büyük önem arz eder. Kendini bu yola adanmış olan kişi sorgu ve sualsiz, nefsanî duygularından arınmalı ve mürşidine kayıtsız şartsız bağlanmalıdır. Bu yolda en çok dikkat edilmesi gereken konu, seyr ü sülûk için gösterilen gayrette Resûlullah'ın sünnetinden ayrılmamaktır.

Tasavvufî seyr ü sülûk eğitimi bir tecrübe aktarımıdır. Derviş bilmediğini öğrenecek, idrak kazanacaktır. Mürşid bir anlamda Peygamberin öğrettiklerini

yapmaya çalışan kimsedir. Kur'ân-ı Kerîm'de *Size âyetlerimizi okuyan, sizi her kötülükten arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten, ayrıca bilmediklerinizi de öğreten bir peygamber gönderdik.* (Bakara, 2/151) buyrulur. Mürşidin rehberliği son Peygamber'e çıkar. Mürşid kul ile Allah arasına girmez, sadece rehberlik görevi yapar. *De ki : Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.* (Âl-i İmrân 3/31)

Yûnus Emre'ye göre dervişin nefsinin kurtuluşa ermesi için seyr ü sülûku boyunca ilim ve takvâ sahibi ve tecrübeli bir mürşid-i kâmilin desteğine ihtiyacı vardır. Aksi halde daha yolun başında iken çaresizliğe ve ümitsizliğe kapılabilir. Çünkü mürşid-i kâmil nefsinin terbiye etmiş, tecrübeli ve Peygamberin vârisi olmuş kişidir.

Yûnus Emre mürşidine gönülden bağlı bir derviş olarak der ki:

Mü'minisen gelgil berü Cebbâr ola burc u bârû
Fahr idelüm mürşidile ma'lûm ola münkir nedür (56/10)

Mü'min isen yakına gel. Sığınılacak yer, kale, cebbâr, kudret ve ululuk sahibi Allah'tır. Erenleri övelim ki, onlara karşı gelen inkâr ehli belli olsun. Peygamber Efendimiz buyururlar ki: *Kişi sevdiği ile beraberdir.* (Buhârî, Edeb, 96; Müslîm, Birr, 165) Evliyâyı seven, onlardan olur.

Hakk'ı bulmak isteyenler eylesün nefsinin dervîş
Çalap bize mürşid virmiş dervîş olubilsem dervîş (123/1)

Yûnus Emre, Allah'a ulaşmak isteyenlere, tarîkat yoluna girip derviş olmasını, nefsinin de derviş eylemesini tavsiye eder. Allah'ın kendisine ulaşmanın yolunu göstermek için kullara mürşid vermiştir. Bunun kıymetini idrak etmek ve bu yolda yürüyebilmek gerekir. Allah'a vasıl olmak, Allah'ı bulduracak delil olan mürşid-i kâmil ile mümkündür. Mürşid-i kâmile itaat şarttır. Aksi takdirde Hz. Musa'nın durumuna düşülebilir. Hz. Musa, Allah'ın emri ile gelen Hızır'a sabır gösterememiştir.

Âsitân-ı mürşidün gel kible-i cân kılalum
Ol şeh-i şâhlar şâhın gel biz de mihmân idelüm (200/4)

Gel, mürşidin tekkesini ruhumuzun kiblesi yapalım. O şahlar şahı Allah Teâlâ'yı biz de misafir edelim.

Tâlib meseli ırmak mürşid meseli deryâ
Seyr ü seferi hoş gör 'ummân bulasın birgün (229/3)

Talep eden derviş henüz ırmak gibidir. Mürşidi ise derya deniz. Irmak denize ulaşmak ister, çaba gösterir. Bu nedenle, bu mânevî yolculuğu hoş karşılamak gerekir. Zira bu yolculuğun sonunda bir gün okyanusu yani Hakk'ı bulmak vardır.

Miskîn Yûnus aç gözünü Hazret'e urgıl yüzünü
Mürşid-i kâmil yolına kurbân olayın bir zamân (253/9)

Miskîn Yûnus gözünü aç ve yüzünü hazrete döndür. Mürşid-i kâmil yoluna kurban ol. Ol ki vuslata eresin.

3.2.10. Namaz Hassasiyeti

Farsça'da "tâzim için eğilmek, kulluk, ibadet" anlamına gelen namaz, sözlükte "dua etmek, ibadet etmek, bağışlanma dilemek, yalvarmak" mânâlarındaki Arapça salât kelimesinin (çoğulu salavat) karşılığı olarak Türkçe 'ye geçmiştir.

Bütün ibadetlerin esasını teşkil eden Allah'ı anmanın en güzel şekli namazdır. Nitekim âyette, *Beni anmak için namaz kıl* (Tâhâ 20/14) buyurulmuştur. Günün belirli vakitlerinde yerine getirilmesi gereken namaz, günlük hayatın yoğun meşguliyetleri içinde kişinin Allah'ı hatırlamasını ve Allah'ın yaptıklarından haberdar olduğunu fark etmesini sağladığı gibi ona Allah'ı unutturacak durumlara karşı koruyucu bir siper vazifesi görür. Diğer taraftan namaz Allah'ın ihsan ettiği nimetlere karşı kulun şükrünün bir ifadesidir.

Namaz aynı zamanda hata ve günah kirlerinden arınmanın bir yoludur. Zira şuurla kılınan her namaz aynı zamanda bir tövbe niteliği taşır. Günlük farz namazlara işaret eden Hûd sûresinin 114. âyetinde iyiliklerin kötülükleri gidereceği ifade edilir. Namaz Allah ile kul arasındaki ilişkiyi bir ömür boyu amelî olarak sürdüren, insanın eylemlerini dinî ve ahlâki hükümler çerçevesinde geliştirmesine yardımcı olan bir ibadettir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de namazın ahlâki tesirlerine ve kötülüklerle karşı koruyucu özelliğine işaret edilerek, *Şüphesiz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder* buyrulur. (Ankebût 29/45) (Yaşaroğlu 2006: 32: 350-357)

Sûfilere göre namaz kulluğun zirvesidir. İnsanın kul olduğunu en güzel şekilde idrak etmesi gereken zamandır. Rükû ve secde gibi Allah'a hürmette en iyi ifadeleri içermesi, onu diğer ibadetlere üstün kılar. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *Sabrederek ve namaz kılarak (Allah'tan) yardım dileyin. Şüphesiz namaz, Allah'a derinden saygı duyanlardan başkasına ağır gelir.* (Bakara 2/45) Hak, namazın kula yardımcı olduğunu bilmeseydi, ona bunu emretmezdi. (Sargut 2017: 80)

İbadetlerin asıl amacı insanın kulluk ve sorumluluk bilincini derinleştirmek, Allah'tan başka varlıklara kul olmaktan kurtarmak, mânevî ve ahlâki bakımdan olgunlaştırarak mutluluğa erdirmektir. İbadetlerin sadece şekil şartlarını yerine getirerek bu amaç gerçekleştirilemez. Yüce Allah bir âyet-i kerimede, *Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar.* (Mâ'ûn 107/4,5) buyurmaktadır. Peygamber Efendimiz de *Nice oruç tutanlar var ki, aç kalmaktan başka bir kazançları yoktur. Ve yine nice namaz kılanlar var ki, yorgunluktan başka namazından elde ettiği bir şey yoktur.* (İbn Mace, Sıyam, 21) buyurmuştur. Yine Hz. Peygamber'in bildirdiğine göre, *Ameller niyetlere göre değerlendirilir.* (Buhârî, Bed'ül-Vahy 1) Gösteriş için kılınan namazın, Allah katında bir değeri yoktur. Kılınan namazlar kişiyi kötülüklerden uzaklaştırmalı ve iyiliklere yöneltmelidir. Âyet-i kerimede, *(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir. Allah, yaptıklarınızı biliyor.* (Ankebût 29/45) (Özköse 2015: 399-400)

Kelabazi'nin Ta'arruf adlı eserinde İbn Atâ'nın namazla ilgili şu sözleri yer alır: "Namaz kılariken düşünceniz sadece namaz borcunu eda etmek olmasın. Namazda iken, kendisi için namaz kıldığın ve seni namazda gören varlığın heybet ve azametini akıldan çıkarmamayı gaye bil." (Kelabazi 2014: 207)

Ebû Nasr Serrâc, El-Lümâ adlı eserinde namaz hakkında şunları söyler: "Namaz dinin direği, âriflerin gözünün nuru, siddîkların sevinci, velîlerin tacıdır. Namaz vuslat ve Hakk'a yakınlık, mahallidir. Allah'a münâcâttır. O'nun huzurunda durmak, O'ndan gayrı her şeyden yüz çevirmektir." (Serrâc 2012: 27)

Namazın mânâsı dünyaya ait her şeyden uzaklaşmak ve sadece Allah Teâlâ ile baş başa kalmaktır. Resûlullah buyurdular ki: *Kul Rabbine en ziyade secdede iken yakın olur, öyle ise secdede duayı çok yapın.* (Müslim, Salât 215, 482; Ebû Dâvud, Salât 152.) Bu hadisi şerifte Peygamber Efendimizin Allah'a en yakın yerin secde olduğunu söylemesi, namaz kılan müminin mânen mîraca erdiği şeklinde yorumlanmıştır.

Yûnus Emre için namaz en önemli ibadetlerden olup, şiirlerinde de ayrı bir yeri vardır. Şöyle ki:

Gönlinde ikilik tutan ol metâ'ı bunda satan
Yarın Cehennem'de yatan bunda namâz kılmayandır (99/5)

Allah'a şirk koşan ve bütün faydalı şeyleri bu yolda harcayan ve âhirette Cehennemde olan namaz kılmayanlardır.

Benden öğüt isterisen eydivirem bildigümden
Budur Çalab'un buyruğu tutun oruç kılun namâz (109/2)

Namâz kıluram diyüben münkir gelmen dervîşlere
Eger bin yıl kılurisan kendü du'ân yarlıgamaz (109/3)

Namâz kılan âdemîler tehî kalası degüldür
Ol pâdişâh dergâhından kimseyi mahrûm eylemez (109/4)

Benden nasihat istersen bildiğim kadarını söyleyeyim. Allah'ın buyruğudur, oruç tutun, namaz kılın. Namaz kılarım diyerek inkârcı olma. Eğer bin yıl bile namaz kılsan, duan bağışlanmaz. Namaz kılan insanlar boş kalacak değildir. Yüce Allah kapısında kimseyi mahrum bırakmaz. İnkâr edenlerle, inananları birbirinden ayıran en büyük ibadet namazdır. Bu nedenle namaz dinin direğidir. Allah Teâlâ namaz kılanların gayretleri karşısında onları mutlaka ödüllendirecektir.

Yûnus Emre namaz üzerinde hassasiyetle durur. Beş vakit farz namazın her bir vaktini detaylı olarak aşağıdaki şiirinde anlatır:

Müsülmânâm diyen kişi şartı nedür bilse gerek
Tanrı'nun buyruğın tutup biş vakt namâz kılsa gerek (136/1)

Tanla turup başun kaldur ellerüni suya daldur
Hem şeytânun boynını ur hem nefis dahı ölse gerek (136/2)

Kılurısan tan namâzın Hak'la ola hem niyâzın
Âhiretde 'izz ü nâzun varup anda bulsa gerek (136/3)

Öyle namâzın kılâsın her ne dilersen bulâsın
Tamu'dan âzâd olasın kullar âzâd olsa gerek (136/4)

Ol ikindiye kılanlar arı dirlik dirilenler
Olardur Hakk'a irenler her dem anlar irse gerek (136/5)

Ahşam durur üç farîza tagca günâhun arıda
Eyü 'amellerün sinde şem ü çerâg olsa gerek (136/6)

Yatsu namâzına ol hâzır hâzırları sever Kâdir
Îmânun eksügin bitür îmân pîş-rev olsa gerek (136/7)

Her kim bu sözden almadı biş vakt namâzı kılmadı
Bilün müsülmân olmadı ol Tamu'ya girse gerek (136/8)

Müslümanın diyen kişi Allah'ın emirlerine uyup beş vakit namazı kılmalıdır. Tan yeri ağarırken kalkıp abdest aldığında nefsin ve şeytanı öldürmüş olur.

Yûnus Emre bu şiirinde beş vakit namazın faydalarına, namazı terk edenlerin durumuna değinmiştir. Sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını her bir beyitte anlatır. Sabah namazını kılanın âhirette faydasını göreceğini, öğle namazını kılanın dileklerine ulaşacağını, ikindi namazını kılanların Hakk'a ereceğini, akşam namazının dağ gibi günahlarını eriteceğini söyler. Yatsıyı da hazır beklemek önemlidir. Çünkü Allah yatsıya hazır olanları sevmektedir. Beş vakit namaz kılmayan Müslüman olmamıştır ve büyük bir ihtimalle Cehenneme girecektir.

Âbdestümüz namâzumuz doğruluktur tâ'atümüz
'İşkıla bağladuk kâmet sâfumuzu kim ayıra (307/4)

Abdestimiz, namazımız, doğruluktur ibadetimiz. Aşk ile bağladık kâmet saflarımızı kimse ayıramaz.

Sana direm iy velî Tur irt e namâzına
Eger degülse öli Tur irt e namâzına (315/1)

Ey dost, sana derim: Sabah namazına kalk. Eğer ölü değilsen sabah namazına dur. Ölü olanların amel defterleri kapanmıştır. Hayatta iken namazını ihmal etme.

Yûnus Emre'nin tamamında namazı anlattığı bir diğer şiiri:

San'atun yigregi çün namâzımış hoş pîşe
Namâz kılan kişide olmaz yavuz endîşe (341/1)

Tanlacak turı gelgil elüni suya urgıl
Üç kez salâvât virgil andan bavgıl güneşe (341/2)

Allah buyrugın dutgil namâzun kılup gitgil
Namâzun kılmayınca zinhâr varmagıl işe (341/3)

Evünde helâlüne biş vakt namâz öğretgil
Öğüdün dutmazısa yazugı yokdur boşa (341/4)

Namâz kılmayana sen müsülmândur dimegil
Hergiz müsülmân olmaz bagrı dönmişdür taşa (341/6)

Yûnus imdi namâzun komagıl sen kıla gör
Ansuzın ecel irer ‘ömür yitişür başa (341/7)

Yûnus Emre, Allah’ın buyruğu olan namazı kılmak gerektiğini, namaz kılanlarda endişe olmayacağını, sabah namazını kıldıktan ve salavat getirdikten sonra güneşe bakılmasını dile getirir. Sabah namazını kılmadan işe gitmemek gerektiğini namaz kılmadan yapılan işte hayır olmadığını söyler.

Evde eşine beş vakit namazı öğretmesini, bu öğüdünü dinlemezse onu boşayabileceğini, namaz kılmayana Müslüman bile denmeyeceğini, onun asla îmâna gelmeyeceğini, çünkü kalbinin taşa döndüğünü ifade eder. Son beyitte, kendine de namazı bırakmamasını tembih eder. Çünkü ecel ansızın gelip, ömür sona erebilir.

Bana namâz kılmaz diyen ben kıluram namâzumı
Kılurısam kılmazısam ol Hak bilür niyâzumı (349/1)

Bana namaz kılmaz diyen var, ben namazımı kılarım. Kılısam da kılmazsam da Allah Teâlâ yakarışlarımı bilir. Namaz Allah ile kul arasındadır. Kulun huzurda Allah ile buluşmasıdır.

Bir tona kan bulaşacak yumayınca mismil olmaz
Gönül pâsı yunmayınca namâz edâ olmayısar (24/2)

Gönül pâsın yudunısa kibr ü kîni kodunısa
İkrâr bütün olmayınca erden nazar olmayısar (24/3)

Namazı ibadetlerin başı olarak gören Yûnus, bu şiirinde elbise örneğini verir. Kire, pasa bulaşan bir elbise yıkanmayana kadar temiz olmaz. Gönül pasının temizleyicisi de namazdır. Namaz kılarak kişi, gönlünü her türlü kötülük ve çirkeften korur, temizler.

3.2.11. Sabır

Sözlükte “engellemek, hapsedmek; güçlü ve dirençli olmak” anlamlarındaki sabır kelimesinin ahlâk terimi olarak “üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belalar karşısında direnç gösterme; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metânet” gibi mânâlara geldiği, karşıtının ceza (telâş, kaygı, yakınma) olduğu belirtilmektedir. Sabır “nefsi telâştan, dili şikâyetten, organları çirkin davranışlardan koruma, nimet haliyle mihnet hali arasında fark gözetmeyip her iki durumda sükûnetini muhafaza etme, Allah’tan başkasına şikâyette bulunmama” şeklinde de tarif edilmiştir. (Çağrı 2008: 35: 337-339)

Tasavvufta sabır, nefsi haramdan ve helâlde aşırılıktan uzak tutmak, belalara dayanmak, ibadette devamlı olmaktır. Sabrı dörde ayırabiliriz: İlki, Hakk’a kulluk hususunda karşımıza çıkacak güçlüklerle sabırdır. Biri gelip bize hakaretler ettiğinde “Allah’ım ben kulum, kulluğumu sana ispat için bu adama ihtiyacım var, çok şükür” diyebilmektir. İkincisi, dünyanın zevklerine kendini kaptırmamakta sabırdır. Mala, mülke, güzelliğe, aklımıza, bilgimize, nefsimize kapılmamak bunların geçici olduğunu bilmektir. Üçüncüsü, dünya nimetlerini elde etmedeki aşırı isteğimize karşı sabırlı olmaktır. Dördüncüsü de musibetlere, felaketlere ve her türlü sıkıntıya sabırdır. Âyette, *Sabrederek ve namaz kılarak (Allah’tan) yardım dileyin. Şüphesiz namaz, Allah’a derinden saygı duyanlardan başkasına ağır gelir.* (Bakara 2/45) buyrulur. Özellikle namaz ile sabır yan yana geçer. Çünkü namaz gerçek bir sabır işidir ve sabrın hakikatini öğretir. (Sargut 2013: 79-80)

Allah Teâlâ, Kur’ân-ı Kerîm’de sabrı ve sabredenleri çok defa zikretmiştir:

Sabret! Senin sabrın ancak Allah’ın yardımı iledir. (Nahl 16/127)

Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir. (Lokman 31/17)

Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir. (Enfâl 8/46)

(Ey Muhammed!) Bizim adımıza de ki: Ey îmân eden kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlar için (âhirette) bir iyilik vardır. Allah'ın yeryüzü genişdir. Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir. (Zümer 39/10)

Resûlullah sabrın önemi ile ilgili şöyle buyurmuştur:

Sabır îmânın yarısıdır. (Ebû Nuaym ve Hatîb (İbn-i Mesud'dan IV.61)

Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve geniş bir nimet verilmedi. (Buhârî, "Zekât", 50; "Rikâk", 20; Müslim, "Zekât", 124)

Sabır ilk sarsıntı sırasında gösterilen metanettir. (Buhârî, "Cenâ'iz", 32, 42; Müslim, "Cenâ'iz", 14, 15)

Sabır, elem ve belalardan şikâyeti kesmektir. "Lütfun da hoş kahrın da. Sultandan gelen her şey başım üstüne" diyebilmektir. İbadetlerde, haksızlıklarda, her şeyde sabır vardır. Bir kütük akıntıda sağa sola çarparak gider. Kayık ise işlenmiştir, akıntıya kapılmaz, istediği yöne gider. Dinin yarısı sabırdır. (Kılıç 2015: 38)

Yûnus Emre'ye göre sabır büyük önem arz etmektedir. Allah aşkına talip olan dervişin vuslata ermesi için sabırlı olması gerekir:

Her dem talalum bahre
Aldanmayalum dehre
Sabreyleyelüm kahra
Allah görelüm n'eyler (71/9)

Âh bu 'ışkun eseri her kime ugrarısa
Derdine sabretmeyen yolda kalagan olur (96/3)

Yûnus Emre bu dizelerinde özellikle dervişlere, çıktıkları bu zorlu yolda sabırlı olmalarını öğütlemektedir. Dünyaya, zamana ve maddeye aldanmamalarını, zorluklar, üzüntüler ve keder karşısında sabretmelerini, her zaman Allah'a yönelmelerini söyler. Yûnus Emre, Allah yoluna baş koymuş olan aşğın, derdine sabretmez ise yolda kalacağına da işaret eder.

Ben severin şol kulumu yoksul ola sabreyleye
Benden ana yol eyledüm Mi'râc'uma gitsün dimiş (122/5)

Yûnus Emre, Allah-ü Teâlâ'nın yoksul olup sabreden kulunu sevdiğini söyler. Sabretmenin mükafatı da çok büyüktür. Allah-ü Teâlâ sabredenlere mîracı müjdelemektedir.

Miskîn Yûnus sabr eylegil bu dünyanun zahmetine
Dürlü cefâya katlanur sen sultâna iren kişi (372/12)

Yûnus Emre kendisini miskin olarak adlandırır ve şahsına hitabın arkasında herkese dünyanın zorluklarına sabretmek gerektiğini öğütler. Allah-u Teâlâ'ya ulaşan kişinin her türlü cefaya katlanması gerekir.

Eyyûb'un kurda yidürdün tenini
Sabrıla buldı o dahı dermânı (379/7)

Yûnus Emre, Eyyûb Aleyhisselam'ın vücudunda çıkan yaraları kurtların yediği rivâyet edilen amansız hastalığına sabrettiğini ve sonunda şifa bulduğunu anlatır. Hz. Eyyûb, Hz. İbrahim soyundan gelen bir peygamberdir. Diğer İlahî dinlerde olduğu gibi İslâm dininde de sabır ve tahammül timsali olup manzum eserlerde daha çok bu özelliğiyle ele alınmıştır. Bedenindeki dayanılmaz dert ve acılara tahammül etmesi sonucu Allah'ın, Hz. Eyyûb'a, "Ayağını yere vur, su çıksın" diye buyurması, Hz. Eyyûb'un bu emri yerine getirerek çıkan sudan içmesi ve yıkanmasıyla bütün dertlerinden kurtulması da Şark-İslâm edebiyatlarında yer alan önemli motiflerden biridir. (Albayrak 1995: 12:17)

3.2.12. Sıdk

Sıdk Arapça, doğruluk demektir. Sır ve aleniyyenin (içte olanla, dışta olanın) eşit olmasıdır. "Olduğun gibi görün veya görüldüğün gibi ol" vecizesinde anlatılmak istenen husustur. Müminin îmânında sıdkı kadar, kâfirin de küfürde sıdkı, şahsiyetteki dengenin göstergesidir. Sâlikin söz ve işinde sıdkı ön planda tutmayı

alışkanlık haline getirmesi ve bu halini devam ettirmesi, onu siddiklar zümresine dahil eder. (Cebecioğlu 2009: 566)

Sıdk, “doğru konuşmak, gerçek bilgi vermek, dürüst ve güvenilir olmak, vaadine sadâkat göstermek” anlamında masdar; “doğruyu ifade eden, gerçeğe uygun söz, doğruluk, dürüstlük, güvenilirlik” anlamında isim olarak kullanılır. Tasavvufta sıdk başlıca ahlâki erdemlerdendir. Bu terimi oldukça geniş bir kapsamda ele alan Râgıb el-İsfahânî, sıdkı evrenin varlık sebeplerinin en önemlilerinden biri sayar. Çünkü sıdk doğruluğun ifadesi olup bunun ortadan kalktığı farz edilse, evrenin düzeni de kalmaz. Aynı âlime göre doğruluk bütün iyi ve güzel şeylerin temeli, peygamberliğin dayanağı, takvânın meyvesidir. (Çağrıncı 2009: 98-100)

Allah Teâlâ, Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle hitap eder:

Allah’a ve Peygamberlerine îmân edenler var ya, işte onlar siddiklar (sözü özü doğru kimseler) ve Allah katında şahitlerdir. Onların mükâfatları ve nurları vardır. (Hadîd 57/19)

Ey îmân edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah’tan yardım dileyin. Şüphe yok ki, Allah sabredenlerle beraberdir. (Bakara 2/153)

Kim Allah’a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, Siddiklarla, şehitlerle ve iyi kimselerle birlikte dirler. Bunlar ne güzel arkadaştır. (Nisâ 4/69)

Resûlullah efendimiz de sıdk ile ilgili şöyle buyurur:

Sıdk insanı bire (Allah’ı razı edecek iyiliğe) götürür, bir de cennete götürür. Kişi, doğru söyler ve doğruyu arar da sonunda Allah’ın indinde Siddik (doğru sözlü) diye kaydedilir. Yalanda kişiyi haddi aşmaya götürür. Haddi aşmak da ateşe götürür. Kişi yalan söyler ve yalanı araştırır da sonunda Allah’ın indinde yalancı diye kaydedilir. Kul sürekli olarak doğru söyler ve doğruyu (sıdk) ararsa, Allah indinde Siddik olarak yazılır. Yalan söyler ve yalanı ararsa Allah nezdinde yalancı olarak yazılır. (İbnu Mes’ud 3247 Kütübü Sitte)

Yûnus Emre’nin Dîvânı’nda da sıdk kavramı önemli bir yer işgal eder:

Biz neye ‘âşiksavuz âlemler ana âşık

Kime degül diyelüm her biri sıdka hâzık (131/1)

Biz neye âşık isek âlemler de O'na âşıktır ve onlardan da sıdk ehli olmayan yoktur. Bütün yaratılanlar Yüce Allah'ı idrak halindedir.

Dervîşlerün yolına sıdkıla gelen gelsün
Hak'dan özge nesneyi gönlünden süren gelsün (239/1)

Dervîşlik yoluna, doğru olan, Hak'tan başka her şeyi gönlünden çıkararak gelmelidir. Allah Teâlâ kalbin merkezinde olmalıdır.

Birisen birliğe bak ikiyi elden bırak
Bütün ma'nî bulasın sıdk u îmân içinde (302/12)

Tevhid ehli isen tevhide gel. İkiliği, şirki terk et. Doğruluk ve îmân içinde olursan, bu sırlardaki bütün mânâları gönlünde bulursun. Tevhid, sen yoksun, Allah'tan başka yoktur, sırrını idraktır. Allah'ın varlığı ve birliğini her an ve her yerde müşahede etmektir.

Ol Fahr-i 'âlem Mustafâ ol ma'den-i sıdk u safâ
İsterisen andan vefâ incitmegil dervîşleri (374/4)

Sıdk ve safânın kaynağı, âlemlerin gururu olan Hz. Peygamber'in şefaatine ulaşmak isteyen dervîşleri incitmemesi gerekir.

3.2.13. Sohbet

Sohbet, Arapça, arkadaşlık yapmak, karşılıklı konuşmak vs. gibi anlamları olan bir kelimedir. Allah'a ulaştırarak tasavvuf okullarının her biri, "hizmet" ve "sohbet" gibi iki temele dayanır. Bu ikisi, sâliki, mânevîyat yüceliklerine ulaştırarak vasıta olarak. Sohbet, mürşid-i kâmilin ruhundaki kabiliyetlerin müride yansması yani kabiliyet aktarımı söz konusudur. Bu yüzden Allah dostları, sohbeta önem verirler.

Peygamberimizin arkadaşlarına "ashâb" denilir ki, bu kelime "suhbe" mastarından türemiştir. Resûlullah'ın, sahabe-i kirâmı, sohbet yoluyla yetiştirmesi, sûfiyye

yolunda vazgeçilmez, göz ardı edilemez bir metot olarak kabul edilmiştir.
(Cebecioğlu 2009: 577)

Cemâlnur Sargut'a göre sohbetin güzelliği şudur: Devamlı Hak kelâmı dinlemek, sabrın, rızanın ve fakrın hakikatini hatırlamak ve hâl etmeye çalışmaktır. Bu insanın seyr ü sülûkta ilerlemesini sağlar. Sohbetin hakkı dedikodudan kesilmek, boş sözlerden uzak durmak ve dinlenenleri hâl etmeye çalışmaktır. Bir dem bir kâmilin sohbetini dinlemek yüz yıl yapılacak ibadetten efdaldır. Çünkü amaç nefsin ıslahıdır ve bu amaç en güzel sohbet vasıtası ile elde edilir. (Sargut 2013: 159-161)

Yûnus Emre şiirlerinde sohbetin derin etkisine değinir:

Ay u güneş müştâk durur dervîşlerin sohbetine
Firişteler tesbîh okur zikir ider dervîşleri (374/2)

Ay ve güneş dervişlerin sohbetini arzular, hasret duyar, Melekler Allah'ı tespih eder, dervişleri anarlar. Çünkü dervişler de daima Allah'ı anarlar, şükrederler, zikrederler. Kalplerinde Allah sevgisi ile dopdolu, Allah'ı anarlar.

Bu cân ni'meti kanı gelün bulalum anı
Asâyîş kılan cânı evliyâ sohbetidür (34/3)

Sohbet cânı semirdür hem 'âşıkun 'ömrüdür (34/4)
Hak Çalab'un emrile erenün himmetidür

Bize bu canı veren nimet nerede gelin onu bulalım. Canı güvenli kılan evliyaların sohbetidir. Sohbet ruhu besler, hem âşığın ömrüdür. Hak Teâlâ'nın emri ile erenin, mürşidin mânevî yardımındır. Evliya, Allah Teâlâ'nın özel sevgi ve ilgi gösterdiği, kerâmet ve ilham ihsan ettiği mümin kuludur. Evliyalar, velâyet sahibi ve Hak sırrını bilen kişilerdir.

Erenlerin sohbeti arturur ma'rifeti
Bî-derdleri sohbetden her dem süresüm gelür (46/5)

Erenlerin sohbeti, irfanı artırır. Dertsizleri sohbet sofrasından her zaman sürmek isterim. Mârifet erenler sohbetinde öğrenilir. Mânâdan habersiz kimselerden ise uzak durmak gerektir.

‘İşkdur ‘âşıklar dermânı ‘ışkdan hâsıldur murâdı
‘Âşık kişinin sohbeti ‘ışksuz kişiye belâdur (59/2)

Âşıkların derdinin dermanı, çaresi aşktır. Murâdı da aşktan hasıl olur. Âşık kişinin sohbetine aşksız kişi dayanamaz.

Kim ki bir dem sohbet ola müftî müderris mât ola
Bir İlâhî devlet ola andan içen oldu bâkî (366/3)

Sohbetlerin gücünden, şiddetinden eğitim görmüş müftüler ve müderrisler saf dışı kalır, mağlup olur. Ona katılan kişide İlâhî bir mutluluk olur, bâki olur.

Sûfilere sohbet gerek
Ahîlere âhret gerek
Mecnûn'lara Leylâ gerek
Bana seni gerek seni (381/6)

Sûfiler sohbet isterler, iyilerin, yardımseverlerin istekleri âhirettir. Mecnunlar da Leylâ'yı isterler. Ey Allah'ım ben senden başka bir şey istemiyorum. Ben senin sevgine talibim.

3.2.14. Şükür

Sözlükte “yapılan iyiliği bilmek ve onu yaymak, iyilik edeni iyiliğiyle övmek, minnettarlık” anlamındaki şükür terim olarak “Allah’tan veya insanlardan gelen nimet ve iyilikten dolayı minnettarlığını ifade etme, nimete söz ve fiille mukabelede bulunma, Allah’a itaat edip günah işlemekten uzak durmak suretiyle nimetin gereğini yapma” şeklinde tanımlanmıştır. Türkçede Allah’a karşı minnettarlık için şükür, insanlara karşı minnettarlık için teşekkür kelimeleri kullanılır. Şükürün karşıtı

küfürdür (nimeti inkâr etme, nankörlük). (Çağrıcı 2010: 39: 259-261)

Âlimlerin şükürü dilde, âbidlerinki fiilde, âriflerinki de haldedir. Abdülkâdir Geylânî'ye göre, dil ile yapılan şükür, nimetin Allah'tan olduğunu kabul edip, onu halka mal etmemekle meydana gelir. Kalp ile şükür de verilen nimetlerin, menfaatlerin, lezzetlerin cümlesinin, başkasından değil; ancak Allah'tan olduğuna, sürekli ve sağlam bir şekilde inanmakla olur. (Cebecioğlu 2009: 615)

Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmuştur:

Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin. (Bakara 2/152)

Onlara şöyle denilmiştir: "Rabbinizin rızkından yiyin ve O'na şükredin." (Sebe' 34/15)

De ki: "O, sizi yaratan ve size kulaklar, gözler ve kalpler verendir. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!" (Mülk 67/23)

Ey îmân edenler! Eğer siz ancak Allah'a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin ve Allah'a şükredin. (Bakara 2/172)

Şüphesiz Allah, insanlara karşı lütuf ve ikram sahibidir. Ama insanların çoğu şükretmezler. (Bakara 2/243)

Resûlullah Efendimiz der ki:

Mü'minin durumu gıpta ve hayranlığa değer. Çünkü her hâli kendisi için bir hayır sebebidir. Böylesi bir özellik sadece mü'minde vardır: Sevinecek olsa, şükreder; bu onun için hayır olur. Başına bir bela gelecek olsa, sabreder; bu da onun için hayır olur. (Müslim, Zühd 64)

İmam Gazzâlî'ye göre şükür, nimetin Allah'tan geldiğini bilmek, onun nimetine nâil olduğumuz için sevinmek, Allah Teâlâ'nın istediği ve sevdiği şeyi yapmaya çalışmakla olur. (Gazzâlî 2015: 366)

Yûnus Emre şiiirlerinden de anlaşıldığı üzere, Yüce Allah'a aşkla bağlı bir gönül eri olarak her zaman farkında ve şükreden bir derviş olmuştur.

Şükr eylegil Hâlik'a ol durur Hayyü'l-Bekâ

Ana varursın mutlaka bâri şükürle varı dur (33/5)

Namaz, Allah'a kulluğun, teslimiyetin ve nimetlere şükürün en yüksek ifade biçimidir. Yûnus Emre, İslâm dinini en iyi uygulayan örnek bir derviş olarak namazın aynı zamanda şükür olduğunu ve bırakmamamız gerektiğini dervişlere ve dolayısı ile bize göstermektedir.

Namâzı kıl zikr eyle
Elün götür şükr eyle
Öleceğün fikr eyle
Tur irtne namâzına (315/4)

Namazı kılarak zikretmemizi, Yüce Allah'a şükretmemizi, öleceğimizi hatırlamamızı ve sabah namazını kılmamızı öğütlemektedir.

Şol bâkîye biz tapduk dünyayı elden koduk
Âhreti kabûl itdük şâkirüz ulumuza (319/6)

Bâkî, ölümsüz olan Allah Teâlâ'ya inananlar ve bu geçici âlemi bırakanlar, ahireti kabul edip, Yüce Allah'a şükredenlerdir.

3.2.15. Terbiye

İslâm kültüründe genellikle öğretimin karşılığı olarak tâlim, eğitimin karşılığı olarak terbiye kullanılmaktadır. Sözlükte “bir şeyi gerçek yönüyle kavramak, bir nesnenin şekli zihinde oluşmak, nesneyi gerçek haliyle bilmek” anlamındaki ilm kökünden türeyen talim “birine bilgi öğretmek, ders okutmak” demektir. “Korumak, ıslah etmek, yükseltmek” anlamındaki rabv kökünden türeyen terbiye kelimesine “çocuğu veya ekini besleyip büyötmek, geliştirmek” mânâsı verilir. Râgıb el-İsfahânî, terbiyeyi “bir şeyi en mükemmel derecesine ulaşıncaya kadar adım adım inşa etmek” şeklinde tanımlar. (Kazıcı 2010: 39: 545-548)

Tasavvufta terbiye mürşid vasıtası ile gerçekleşir. Mürşid, doğru yolu gösteren bir rehberdir. Öğretmene duyulan ihtiyaç gibi, terbiye için de mürşide gereksinim

duyulur. Öğretmen akla, mürşid ruha hitap eder. Mürşid müridin mizacına göre hareket eder. Müridin gönlünü sabırla ihya eder. Derviş mürşidin tecrübesinden istifade eder, izleyerek öğrenir. Mürşidler, insan-ı kâmil olarak Peygamberimizin vârisleridir. Ancak kul ile Allah arasına girmezler, sadece rehberlik yaparlar.

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ insanın terbiyesi ile ilgili şöyle buyurur:

Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. (Bakara 2/31)

Rahmân, Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti. (Rahmân 55/1-4)

O, kalemle yazmayı öğretilendir insana bilmediğini öğretilendir. (Alak 96/4-5)

Allah, sana kitabı (Kur'an'ı) ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. (Nisâ 4/113)

Yûnus Emrede Dîvânî'nda terbiyenin önemini vurgular:

Gelmek gerek terbiyete kamu bildüklerin koya
Mürebîsi ne dirise pes ol anı dutmak gerek (140/2)

Dervişin terbiyeye girmesi, bütün bildiklerini terk etmesi ve hocası, mürşidi ne söylese, onu yapması gerekir. Bu yola girmek isteyen sâlikin önce seyr ü sülûka girmesi ve bir mürşide bağlanıp onun sözlerini dinlemesi esastır. Derviş eski bildiklerini de terk etmelidir, zira bu yolda ona engel olur. Eski bildiklerini terk etmezse mürşidinden istifade edemez.

Cânım seni seveliden benüm hâlüm hâle döner
Kanı bana usûl-i dîn 'ilmün edebin öğrenem (209/3)

Yûnus Emre Allah aşkı ile kalbi dolu olduğundan beri, mânevî hallere döndüğünü açıklar. “Hani bana dinin temelleri, ilm-i kelâm, ben gerçek ilmi, edebi, ahlâkı öğrenmek isterim” der. Bu sözleri ile çıkmış olduğu yolda Allah ilmini öğrenmek istediğini belirtir.

Tasavvufta hâl ehli, kâl ehli diye iki gruptan bahsedilir. Kâl ehli; mânevî hâllere sahip olmayan, işin sadece lafını eden kişiler iken, hâl ehli; gerçeği bulanlar,

mârifete erenler, bu şekilde birliği (tevhid) yaşayanlardır.

3.2.16. Tövbe

Arapçada tövbe (tevbe) “geri dönmek, rücû etmek, dönüş yapmak” anlamındadır ve “dinde yerilmiş şeyleri terk edip övgüye lâyık olanlara yönelme” biçiminde tanımlanır. (Topaloğlu 2012: 41: 657)

Nasuh tövbesi, halis tövbeye gedik bırakmayacak tarzda, eskiyen yerlerin onarılmasına benzer şekilde tövbe etmeye denir. Tövbe edilen günaha bir daha dönmemeye nasuh tövbesi denmiştir. Tövbeleri çok kabul etmesi münasebetiyle, Allah’ın “Tevvâb” ismi vardır. (Cebecioğlu 2009: 657)

Derviş olmaya niyetlenen kimsenin geçmiş hayatını bırakması ve tövbe ederek hayatında yeni bir sayfa açması gerekir. Tasavvufta seyr ü sülûkun başlangıç noktası tövbedir.

Allah Teâlâ settârdır, kusurları örtendir. Günahlarımızdan tövbe etmemizi ve kendisine dönmemizi ister. Kur’ân-ı Kerîm’de tövbenin önemi ve gerekliliği çok açık olarak zikredilmiştir. Tövbe ederek ibadet ve kulluğa yönelenler için çok büyük müjdeler vardır:

Ey mü’minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz! (Nûr 24/31)

Bunlar, tövbe edenler, ibadet edenler, hamd edenler, oruç tutanlar, rükû’ ve secde edenler, iyiliği emredip kötülükten ahkoyanlar ve Allah’ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır. Mü’minleri müjdele. (Tövbe 9/112)

O, kullarından tövbeyi kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir. (Şûrâ 42/25)

Hz. Peygamber de tövbe edenlere müjdeler verir:

Kulunun tövbesinden dolayı Allah Teâlâ’nın sevinci, sizden birinizin çölde devesini kaybedip de tekrar bulduğu andaki sevincinden daha fazladır. (B6309 Buhârî, Deavât, 4; M6952 Müslim, Tövbe, 1)

Her insan günah işleyebilir, günah işleyenlerin en hayırlısı tövbe edendir. (Müsned, III, 198; İbn Mâce, Zühd, 30)

“Bizde bir kuvvet ve kudret yok, her şeyin sahibi sensin Allah’ım” diyen tövbe etmiştir. Tövbenin mânâsı budur. Esasında tövbe Allah’a dönmek demektir. Tövbenin ileri derecesi ise tövbe etmekten bile tövbe etmektir. İbnü’l-Arabî bu konuda diyor ki: “Yaparken, içinden üzümlere ah hata yaptım geçiyorsa o an af olmaya başlamışsındır.” Cüneyd-i Bağdâdî tövbenin hakikatini üçe ayırır: Birincisi pişmanlık, ikincisi Allah’ın yasak kıldığı şeyi bir daha yapmamaya karar vermek, üçüncüsü işlenen haksızlıkları telafi etmek için çaba harcamak. Buradan anlıyoruz ki en önemli şey pişman olmak, tövbe etmek ve eğer kul hakkına girdiysek helâllik istemektir. (Sargut 2013: 75-77)

Allah ile insan arasındaki engellerin kalkmasına vesile olan ilk makam tövbedir. Tövbe, iradeyle ilgili olup, bir şeye niyetlenmek diğerlerinden vazgeçmektir. İnsan sadece tercih yapar ve buna göre diğer alternatifler atılır. İşte bunun adı tövbedir. Mesela Ankara’ya gitmek için bilet alan kişi, bunu sözlü olarak ifade etmese de geriye kalan seksen şehre gitmeyeceğini ifade etmiş olur. Tövbe tasavvufî hayatın kapısıdır. Ruhun yükselmesi için engel olan ağırlıkların atılmasıdır. Balonun uçmasını engelleyen kum torbaları atıldıkça, yükselmeye başlar. Ruhun yücelmesi de aynen böyledir. Bu ağırlıklar (riyâ, kibir vb.) kırk yaşından sonra kolay atılabilir. Kırk yaş peygamberlik ve kemal yaşıdır. (Kılıç 2015: 34)

Yûnus Emre Dîvânî’nda dervişlere tövbenin önemini hatırlatır:

Bu dünya kahr evidür hem bâkî degül fânîdür
Aldanuban kalma buna tîz tövbeye gelmek gerek (137/2)

Bu dünyanın geçici olduğunu, zorluklarla, üzümlerle ve kederle dolu olduğunu, bu nedenle dünyaya aldanmamamızı, eğer hataya düşersek derhal tövbe etmemiz gerektiğini söyler. Yûnus Emre, Kur’ân-ı Kerîm’deki takvâ sahibi olunuz, tövbe için yalvarıp yakarınız, gayret etmeden tembellik edip oturmayınız, hemen tövbe ediniz öğüdünü bize hatırlatır.

Kur’an eydür ki vattakû gine eydür ki tezra’û
Kâhil olup oturmagıl tîz tövbeye gelmek gerek (137/8)

Vattakû, takvâ sahibi olunuz/olanlar/olsaydınız, sakınınız/sakınanlar/sakınsaydınız anlamlarında kullanılır. Kur'ân-ı Kerîm'de değişik çekimlerde pek çok âyette geçer. *Kim sözünü yerine getirir ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, şüphesiz Allah da sakınanları sever.* (Âl'i İmrân 3/76)

Tezra'û, yalvarınız, yalvarıp yakarınız mânâsına gelir. Aslında “tazarra'u” şeklindedir. Kur'ân-ı Kerîm'de *Hiç olmazsa onlara azabımız geldiği zaman yakarıp tövbe etselerdi ya.* (En'âm 6/43) buyrulur.

Yûnus var imdi tövbe kıl cân sendeyiken it 'amel
'Âşıkısan kuşanı gör dervîşlerün palhengini (350/7)

Yûnus Emre kendi nezdinde dervîşlere, “Hayatta iken şimdi tövbe et, hayırlı işlerle meşgul ol, Allah'a âşık isen dervîş dizginini kuşan, artık bu yola gir” diye öğüt verir. Aslında bu vesile ile hepimize seslenir. Allah Teâlâ son nefese kadar tövbe kapısını açık tutmuştur.

Sen seni hoş tutgıl arı istigfâr eyle yârı
Îmân bilüne bağlanup dîn tonın tonanmaz mısın (267/2)

Sen seni hoş tut içini temizle, sevgiliden af ve mağfiret dile. İman ilmüne bağlanıp, din elbisesini, örtüsünü donanmaz mısın?

Togrulık mancınığı istigfâr taşıyla
Togru vardı atıldı yıkıldı nefis kal'ası (375/5)

Doğruluk mancınığı tövbe ile doldurulup, nefis kalesine atıldığında onu parçalar. Mancınık eski savaşlarda kullanılan, kalelere veya yüksek kesimlere taş ve gülle atan bir nevi sapandır. Yûnus Emre doğruluğu bir mancınığa benzetmiştir. Tövbe ve istiğfar taşı bu mancınıktan atılıp doğrudan nefis kalesine gönderilirse, nefsin kalesi yerle bir olacaktır. Nefsi yenmek için doğru, dürüst olmak ve tövbe etmek son derece önemlidir. (Boz ve Doğru 2010: 251)

Miskîn gönlün ‘ışk elinden iki büküldi vücûdî
Tövbe kapusından sundum ana îmân tayagını (376/6)

Miskin, yoksul, benlikten uzak gönlünün vücudu Allah aşkından iki büküm oldu. Ancak ben O’na tövbenin gücü ile îmân desteğini, dayanağını sundum.

3.2.17. Zikir

Sözlükte “bir şeyi anmak, hatırlamak” anlamındaki zikir (zıkr) kelimesi dinî literatürde “Allah’ı anmak ve unutmamak suretiyle gafletten ve nisyandan kurtuluş” anlamında kullanılır. Zikir, dil veya kalp ya da her ikisiyle beraber yapılır; bu ise ya unutulmuş bir şeyi hatırlama ya da hatırdaki olanı muhafaza etme şeklinde olur. Kur’an’da birçok âyette geçen zikir Allah’ı dille hamd, tesbîh ve tekbir şekliyle övmek; nimetlerini anmak, bunları kalple hissetmek ve tefekkür etmek; kulluğun gereklerini akıl, beden ve mal ile yerine getirmek; namaz kılmak, dua ve istiğfarda bulunmak, kevnî âyetler üzerinde düşünmek şeklindeki mânâlarının yanı sıra Kur’an, önceki kutsal kitaplar, levh-i mahfûz, vahiy, ilim, haber, beyan, ikaz, nasihat, şeref, ayıp ve unutmamanın zıddı gibi anlamlarda da kullanılmıştır.

İbadetlerin sıhhati için belli şartlar gerektiği halde zikir için hiçbir şart ileri sürülmemiştir; gece gündüz, ayakta, oturarak, yatarak, abdestli abdestsiz zikir yapılabilir.

En fazîletli zikir kalp ve lisanla birlikte yapılan zikirdir, yani dilin kalpte olanı ortaya koymasıdır. Daha sonra kalp ile, ardından da dil ile yapılan zikir gelir. Ayrıca Allah’ı tesbîh ve tâzime, hamd ve şükre dair sözleri söylemek dilin zikri, Allah’a inanmak, onun zât ve sıfatlarına delâlet eden delilleri, emir ve yasaklarının mânâ ve hikmetlerini, yaratıklarının sırlarını düşünmek kalbin zikri, emredilene yerine getirip yasaklardan kaçınmak da organların zikri kabul edilmiştir.

Zikredenler açısından zikir üç kısma ayrılır: Zâhir ehlinin zikri, şeriatın kurallarına riâyet etmek ve ibadetleri yerine getirmektir. Tasavvuf ehlinin zikri Allah’a vâsıl olma arzu ve talebidir. Âriflerin zikri, nefsinden ve onun tasavvurlarından fâni olup

sırf nur olan âleme ererek sonsuza nazar etmektir. (Öngören 2013: 44: 409-412)

Necmeddîn Kübrâ, *Seyr ü Sülûk Risâleleri* adlı eserinde “Zikir gayb âleminin anahtarı ve kalb âleminin lambasıdır.” der. Bir eve anahtarsız girilemediği gibi, karanlık bir ev de lambasız aydınlanmaz. Sâlik zikre devam ettikçe insani zikir, İlâhî zikir haline gelir. (Kübrâ 2016: 37-38)

Tasavvufta zikir, iki dünya saadeti için, bir mürşidin tavsiyesi ile Allah’ın isimlerini belli sayıda söylemektir. Bu sadece dil ile olmaz, kalp ve gönül ile de Allah’ı anmak gerekir. Sohbe gitmek, mürşid ile sohbet etmek ve nefsin isteklerinden vazgeçmek de zikirdir. Sadece Allah’ın isimlerini saymak zikir değil, o isimlerin mânâları üzerinde tefekkür etmek ve onları hâl etmek gerçek zikirdir. Temizlenmenin en güzel yollarından biri zikirdir. Zikir, kalben, nefsen ve ruhen Allah ile irtibat kurmak demektir. Hadiseleri Allah ile irtibat kurmak için bir vesile bilirsek, her şeyi Allah’tandır diyerek güzel karşılırsak onu zikretmiş oluruz. (Sargut 2013: 157-158)

Kuşeyrî Risâlesinde der ki: “Allah’ı kalp ile zikretmek müridlerin kılıcıdır. Onlar, düşmanlarına karşı bu kılıç ile savaşır. Kendilerine bela yaklaştığı zaman, kalpleri ile Allah Teâlâ’ya sığınır ve bunları kendilerinden savmış olurlar.” (Kuşeyrî 2012: 302)

Kur’ân-ı Kerîm pek çok âyette zikrin önemine vurgu yapar:

Rabbini, içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah-akşam zikret ve gâfillerden olma. (A’râf 7/205)

Ey îmân edenler! Allah’ı çokça zikredin. Onu sabah akşam tespih edin. (Ahzâb 33/41,42)

(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayasızlıktan ve kötülükten alıkoymaz. Allah’ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir. Allah, yaptıklarınızı biliyor. (Ankebût 29/45)

Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin. (Bakara 2/152)

Ey îmân edenler! Mallarınız ve evlatlarınız sizi, Allah’ı zikretmekten alıkoymasın. Her kim bunu yaparsa, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir. (Münâfikûn 63/9)

İbnü'l Arabî zikri şöyle tanımlamaktadır: "Allah'ın kalbindeki ve âlemdeki izlerine murakabe ve huzur halinde durmak, (F. III 502. 129. Zikir) Allah'ın âlemdeki ve insandaki işaret ve izlerini tanıyabilmek için Allah ile beraber olmak, onsu olmamaktır." (Chittick 2014: 72)

Mevlevilerle tanıştıktan sonra Mevlânâ'nın "gel" çağrısına uyarak 45 yıl önce Müslüman olan ve İslâmi Araştırmalar Enstitüsü tarafından 2012 yılının en etkili 500 Müslümanı arasında gösterilen Yahudi kökenli Amerikalı yazar Shems Friedlander diyor ki: "Allah, yarattığı her şeye bir koruma vermiştir. Aslan güçlü, hızlıdır, kirpi dikenleri ile bukalemun renk değiştirerek kendini korur. İnsanı koruyan da Allah zikridir. Bizi zorluklardan ve tehlikelerden ancak zikir korur." (<https://www.ulusal.com.tr/>, et. 1.12.2018)

Yûnus Emre de zikrin öneminden bahseder:

Namâzı kıl zikr eyle
Elün götür şükr eyle
Ölecegün fikr eyle
Tur irte namâzına (315/4)

Namazını kıl, zikir yap, Allah'ın adını an. Öleceğini düşün ve sabah namazına dur.

Her bir çiçek bin nâzıla öger Hakk'ı niyâzıla
Her murgı hoş âvâzıla ol pâdişâhı zikreder (28/3)

Bütün çiçekler bin naz ile Allah Teâlâ'yı överler ve O'na dua ederler, onu zikrederler. Her kuş da güzel sesi ile Yüce Allah'ı zikreder. Bütün varlıklar Rablerini bilmekte ve ona niyâz etmektedir. İnsanoğlu da bu idrakte olmalı ve Allah Teâlâ'yı her an hatırlamalıdır.

'Aceb midür 'âşık kişi ma'şûkını zikr iderse
'İşk başından aşıcagaz gönlünü zâr itse gerek (139/6)

Âşık kişi, âşığını zikretse, onun adını ansa, bu şaşılacak bir şey midir, aşk başından aşığında gönlünü ağlatsa gerektir. Kişi sevdiği ile bir ve beraberdir. Her an onu düşünür, her yerde onu görür ve her şey onu hatırlatır. Aşk Allah olanın her daim onun adını anması kadar doğal bir şey yoktur. Zikir aynı zamanda hatırlamaktır, teşekkür etmektir. Yüce Allah'ın nimetlerine ne kadar şükretsek azdır.

3.3. Yûnus Emre Dîvânı'nda Dervişlerin Sakınmaları Gereken Özellikler

Örnek bir derviş olan Yûnus Emre asırlar öncesinden şiirleri aracılığı ile bize seslenerek dervişlik esasları diyebileceğimiz önemli kavramları ortaya koymuştur. Dervişlerin sahip olmaları gereken özelliklerin yanında, sakınmaları gerekenler de bulunmaktadır. Yûnus bunları da kendine özgü üslûbu ile şiirlerinde bizlere aktarmaktadır.

3.3.1. Dünya Sevgisi

Dünya, Arapça yakın, alçak gibi lugat anlamlarına karşılık, üzerinde yaşadığımız gezegenin adıdır. Tasavvufta, dünya çeşitli şekillerde tanımlanmıştır: Seni Allah'tan alıkoyan her şey, imtihan yeri, âhiretin tarlası, geçici, fâni yer. Dünya ile ilgili olarak dervişler: "Yalan dünya", "yalancı dünya", "dünya malı dünyada kalır" demişlerdir. Dünya ayrıca cadı, yılan, zehir ve kocakarıya benzetilmiştir. Dünya bir kervansaraya da benzetilmiştir. Yolcuların, kervansaraya gelip, birkaç gün kalıp yoluna devam ettikleri gibi, insanlar da bu dünyada birkaç gün kalıp gerçek yurtlarına dönmektedirler. (Cebecioğlu 2009: 174)

Dünyaya önem veren dünyaya tapar, Allah'ı seven de Allah'a tapar. Derviş görünüşte yoksul, ancak gerçekte nefesine ferman okuyan, ona hükmünü geçiren dünyaya tamah etmeyen, yüce gönüllü bir sultandır.

Tasavvufta dünyaya önem vermemek esastır. Kur'ân-ı Kerîm'de bunu destekleyen çok sayıda âyet-i kerime bulunmaktadır:

Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir. Elbette ki âhiret yurdu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ akıllanmayacak mısınız? (En'âm 6/32)

Bilin ki mallarınız ve çoluk çocuğunuz birer deneme aracıdır. Allah katında ise büyük bir mükâfat vardır. (Enfâl 8/28)

Dünya hayatı, aldatıcı metadan başka bir şey değildir. (Âl-i İmran 3/185)

Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah âhireti (kazanmanızı) istiyor. (Enfâl 8/67)

Allah, rızkı dilediğine bol verir, (dilediğine de) kısar. Onlar ise dünya hayatı ile sevinmektedirler. Hâlbuki dünya hayatı, âhiretin yanında çok az bir yararlanmadan ibarettir. (Ra'd 13/26)

Resûlullah Efendimiz de dünya sevgisi ile ilgili şöyle demiştir:

Dünyaya rağbet gösterme ki, Allah seni sevsin; insanların ellerinde bulunana (nimet ve imkânlar) rağbet etme ki, onlar (da) seni sevsin. (İbn Mâce, Zühd 1)

Kim âhiret mahsulü isterse, onun ürünlerini fazla fazla artırırız. Kim de sırf dünya menfaati isterse ona da ondan veririz, ama âhirette onun hiç nasibi olmaz. (Şûrâ 42/20)

Dünya mü'minin zindanı, kâfirin cennetidir. (Müslim, Zühd, 1; Tirmizî, Zühd:16, İbni Mace, Zühd, 3)

Dünya sevgisi her çeşit hatalı davranışların başıdır. Bir şeye olan sevgin seni kör ve sağır yapar. (Ebu Davud, Edeb 125)

Yûnus Emre de dünyaya tamah etmenin kötülüğünden bahseder:

Dünya seven dervîş degül dervîşliği olmaz kabûl

Dervîşlikden kaçanların hemân şeyhi şeytân olur (97/4)

Dünya seven dervîş değildir, dervîşliği de kabul olmaz. Dervîşlikten kaçanların şeyhi hemen şeytan olur.

Kişi gerek bile anı hem uyanık ola cânı

Bilürsin dünya seveni baykuş gibi vîrâdadur (44/3)

Böyl' uzamak ne ma'nîdür çünkü bu dünya fânîdür

Bu fuzûllık nişâmıdır gel beri miskînlige geç (21/2)

Kişinin Allah aşkını bilmesi gerekir, canı bu aşkla uyanık olmalı, onu her an

hatırlamalıdır. Dünyayı seven baykuş gibi harap durumda olur. Dünya nimetlerine bağlanmanın mânâsı yoktur, çünkü bu dünya gelip geçicidir. Bu durum münasebetsizlik işaretidir. Sen gel bundan vazgeç, miskinliğe, hiçliğe geçiş yap. Nefsin isteklerine değer verme. Dünyadaki mal, mülk, evlat, şöhret, mevki gelip geçicidir. Kalıcı olan mânâdır.

Dünyayı bırak elden dünya hicâb bu yolda
Biz velîden nebîden eyle işitdük haber (39/2)

Yâ sevgil dünya dutgıl yâ gelgil yol iletgil
İki da'vî bir ma'nî bu yolda sığmaz dirler (39/3)

Dünyayı elden bırak, bu yolda dünya perdedir. Biz velîden, nebîden böyle duyduk. Ya dünyayı sev onu tut ya da gel bu yola eriş. İki dâvâ bir mânâ bu yola sığmaz. İlâhî aşka kavuşmak için dünyalık benliği terk etmek gerekir.

'Âşık bu dünyayı n'ider 'âkıbet bir gün terk ider
'İşk etegin dutmuş gider her kim gelürse saladur (59/4)

Âşığın bu dünya ile işi olmaz, nihâyet bir gün terk eder gider. Aşk eteğini tutmuş gider, her kim gelirse koşturarak aceleyle gider.

Bu dünyaya gönül viren sonucu pişmân olırsar
Dünya benüm didükleri hep ana düşmân olırsar (63/1)

Dünyaya gönül veren eninde sonunda pişman olacaktır. Dünyada benim dediği her şey de ona düşman olacaktır.

İzzet ü erkân kamusu bunlardur dünya sevgüsü
'İşkdan haber eyitmesün kim dünya 'izzetin seve (2/5)

Dünya vü 'izzet 'ışkıla bunlar sâz-kâr olmadı
Vallah nükte benüm degül 'ışk hâzırdur görmez revâ (2/6)

Kudretli ve üst düzeyde olmayı istemek dünya sevgisidir. Kim dünya kudretini severse aşktan haber vermesin. Dünya ve üstün olma arzusu, bunlar aşk ile uyumlu olamaz. Vallahi nükte, ince mânâsı benim değildir, aşk hazırdır, uygun görmez.

Bu nefis ile dünya fânî pes dünyaya gelen kanı
Aldadun iy dünya beni işlerinden bîzâr oldum (222/10)

Bu nefis ile dünya geçicidir o halde bu dünyaya gelen nerede? Ey dünya! Beni aldattın, senin işlerinden bıktım, usandım.

Gelün taşuk idelüm işi kolay tutalum
Sevelüm sevillelüm dünya kimseye kalmaz (103/5)

Gelin tanışalım, dost olalım, işi kolaylaştıralım. Birbirimizi sevelim, sevillelim, dünya kimseye kalmaz.

Bu, Yûnus Emre'nin en anlamlı ve bize ışık tutan beyitlerinden biridir. Birbirimizi sevmenin önemini, dünyanın değersizliğini, sevginin en büyük sermayemiz olduğunu, bizi incitmeden, güzellikle ifade eder.

3.3.2. Gaflet

Arapça, gâfil olma, uyanık olmama, habersiz bulunma, farkına varmama hâlidir. Kulun Allah'tan habersiz olmasıdır. Dünyayı veya bütün mahlukatı, Allah'ın yarattığı ve sıfatlarının tecellî ettiği bir yer olarak düşünmeden, dünyadaki hayatını sürdüren, âleme nazar dediğimiz düşünce, tefekkür gözü ile bakmayan, ondaki ince ve hikmetli işleri göremeyen kişiye de gâfil denir. Kısaca, Allah'ın âyetlerini göremeyen kişi, gaflette demektir. "Gaflet olmasa insan evliya olur" atasözü bu mânâda kullanılır. "Gaflet basmak", "gaflet perdesi" gibi deyimler de benzeri mânâları ihtiva eder. (Cebecioğlu 2009: 222)

Allah'tan gâfil olmak, Allah'ın verdiği güzel şeyleri ve recâyı düşünerek, ibadet ve ilmiyle, insanın kendisini aldatması ve Allah'a asi olmasıdır. Ancak hala iyi

olduğunu zanneder, isyanda bulunur ve affedileceğini sanır. İşte bu aldanmadır.
(Muhâsibî 2014: 507)

Kur'ân-ı Kerîm'de gaflete düşenlerin hali anlatılır:

Yine, "Bizim mallarımız ve çocuklarımız daha çoktur. Bize azap edilmeyecektir" demişlerdi. (Sebe' 34/35)

Âyetlerimizi inkâr edip "Bana elbette mal ve evlat verilecek!" diyen kimseyi gördün mü? Gaybı mı görüp bilmiş, yoksa Rahmân'dan bir söz mü almış? (Meryem 19/77,78)

İnsana bir zarar dokunduğunda bize yalvarır. Sonra ona tarafımızdan bir nimet verdiğimizde, "Bu, bana ancak bilgim sayesinde verilmiştir" der. Hayır, o bir imtihandır. Fakat onların çoğu bilmezler. (Zümer 39/49)

Yûnus Emre dervişlere gaflete düşmemeleri için öğütler verir:

Her kim gaflet içre geçer cânı zevâl suyn içer
Derviş sırrı 'Arş'dan uçar gerçeği yir yüzindedür (54/8)

Her kim, Cenâb-ı Allah'tan gaflete düşerse, ömrü gaflet içinde geçerse, isyan ederse, kendi sonunu hazırlamış, zevâl suyunu içmiş olur. Zevâl suyu içmek yok oluş, ölüm demektir. Dervişin gönlü arşta uçar. Çünkü ezeli yurdu, mekânı oradadır. Ancak gerçeği, kendisi yeryüzündedir.

Gaflete virme özünü dünya-perestlik eyleyüp
Görme misin bu dünyaya eyü yavuz geldi gider (87/7)

Dünyaya yönelip, maddiyata önem verme, Allah'tan gayrı durma, özünü gaflete verme. Görmez misin, bu dünyaya gelen iyi-kötü herkes öbür dünyaya göçer gider, ölüm herkes için kaçınılmaz bir sondur.

İşit sözümi iy gâfil
Tanla seher vaktinde tur
Eyle buyurmuş ol kâmil
Tanla seher vaktinde tur (88/1)

Ey gâfil! Sözümlü işit. Tan yeri ağarırken, seher vaktinde uyanık ol ve namaza dur. Cenâb-ı Hak öyle buyurmuş, tanla seher vaktinde namaza dur. Seher vakti kişinin gaflet uykusundan, ezanı duyarak uyandığı, gecenin bittiği ve Allah Teâlâ'nın dualara icabet ettiği değerli vakitlerdir. Yûnus Emre de bu kıymetli zamanda bizim sabah namazı kılmamızı istemektedir.

Niçün sen nefs-i emmârı bu gafletden uyarmazsın
Muhammed şer'î gülünü senün yüzüne urmazsın (235/1)

Niçün sen nefs-i emmâreni gaflete düşmemesi için uyarmazsın? Niçün Resûlullah'ın gülünü koklamazsın?

Nefs-i emmâre, nefsin yedi mertebesinin en alt derecesidir. Bu mertebede nefis insana kötülükleri, günahı, şehveti emreder ve kişi her türlü günahı pişmanlık duymadan işleyebilir. (<http://lugatim.com/>, et. 20.12.2018) Dünya insanın imtihan yeridir ve her zaman nefisine yenilip şeytanın tuzağına düşebilir.

Kandayıdun kandan geldün dîvâne
Aç gözünü bu gafletten uyan e (346/1)

Neredeydin? Nereden geldin dîvâne, akılsız? Aç gözünü bu gafletten uyan. Gaflet seni yolundan alıkoyar, hedefine ulaşmanı engeller. Nereden gelip, nereye gittiğini unutma. Dönüş sonunda Allah'a olacaktır.

3.3.3. Gönül Yıkmak (İncitmek)

Gönül, Türkçe kökenli olup, îmân, sevgi ve nefretin, iyi ve kötü bütün duyguların kaynağı olduğu kabul edilen kalbin mânevî yönü, yürek, dildir. Tasavvufta Cenâb-ı Hakk'ın insanda tecelli ettiği yer, tasavvufî aşkın kaynağıdır. Gönül (Gönlünü) kırmak (yıkmak) ise söz veya davranışlarıyla bir kimseyi incitmek, üzme, gücendirmek, kalp kırmaktır. (<http://lugatim.com/>, et. 5.10.2018)

Kur'ân-ı Kerîm'de gönül kırmanın kötülüğü şöyle anlatılır:

Mallarını Allah yolunda harcayan, sonra da harcadıklarının peşinden (bunları) başa kakmayan ve gönül incitmeyenlerin, Rableri katında mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de. (Bakara 2/262)

Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah, her bakımdan sınırsız zengindir, halîmdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir). (Bakara 2/263)

Ey îmân edenler! Allah'a ve âhiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. (Bakara 2/264)

Resûlullah, Müslüman, elinden ve dilinden diğer Müslümanların zarar görmediği kimsedir. (Buhârî, Îmân 4,5). Kendi nefsi için arzu ettiği bir şeyi, din kardeşi için de arzu etmeyen kimse gerçek mü'min olamaz (Buhârî, Îmân 7) buyurur.

Bir insanın, bir canlıya zarar vermesi, incitmesi İslâm'da haram kılınmıştır. Yûnus Emre'de gönül yıkmaya şiddetle karşı olduğunu beyitlerinde dile getirir:

Kimseye hor bakmagıl hergiz gönül yıkmagıl
Yitmiş iki millette dervîşlik yarı gerek (142/4)

Ben gelmedüm da'vîyiçün benüm işüm seviyiçün
Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmaga geldüm /179/2)

Kimseye hor bakma, asla gönül kırma. Yetmiş iki millete dervîşlik yardımı gerek. Ben bu dünyaya dâvâ için gelmedim, benim işim sevgi için. Dostun, Hakk'ın evi gönüllerdür, bu nedenle ben gönüller yapmaya, gönüller almaya geldim.

Yûnus Emre bütün İlâhî mânâları içeren gönüle çok önem verdiğini bize gösterir. Yûnus Emre kimseye hor bakılmamasını, asla gönül kırılmamasını öğütler. Yetmiş iki milletin de yaratıcısı Allah'tır ve biz onu seviyorsak onun sevdiklerini de sevmeliyiz. Hatta Yûnus Emre'ye göre onları dervîşlere yakışır şekilde sevmeli ve yardım etmeliyiz.

Bir kez gönül yıkdunısa bu kıldugun namâz degül
Yitmiş iki millet dahı elin yüzün yumaz degül (166/1)

Bir kere dahi, eğer bir kişinin gönlünü kırdıysan, onu incittiysen ve namaz kılıyorsan, bu kıldığın namaz, namaz sayılmaz. Gönül yıkanın, yıkacağı başka bir şey kalmamıştır. Çünkü gönül Çalabın tahtıdır. Abdest almak da sadece el, yüz yıkamaktan ibaret değildir. Çünkü yetmiş iki milletin tamamı elini, yüzünü yıkamaz değildir. Namaz sıradan bir ibadet değildir. Allah'ın huzurunda, onunla beraber olma şuurudur. Değerini ve mânâsını bilmeden kılınan namaz şekilden ibarettir.

Gönül yıkmak, gönül kırmak da sıklıkla namazla kıyaslanan eylemlerdir. Yûnus bir kez dahi gönül kırmış olanın kıldığı namazın 'namaz' olamayacağını belirtir. Namaz ve hac İslâm'ın temel şartlarından olup, gönlün yapmanın veya yıkmanın bu temel vazifelerle kıyaslanıyor olması dikkat çekicidir.

Gönül Çalab'un tahtı gönüle Çalap bahdı
İki cihân bed-bahtı kim gönül yıkarısa (299/5)

Gönül Cenâb-ı Allah'ın mekânıdır ve gönüle nazar etmektedir. Bu nedenle gönül ayrı bir önem arz eder. Ne sebeple olursa olsun bir insanı üzen kişi gönül kırmıştır. Dolayısıyla Allah'ın mekânını, yıkmış ve iki cihanda bahtsız olmuştur.

Ak sakallu pîr koca bilmez ki hâli nice
Emek yimesin hacca bir gönül yıkarısa (299/3)

Ak sakallı ihtiyar halinin ne olduğunu bilmez. Bir gönül yıktı, birinin kalbini kırdı ise boşuna hacca gitmeye emek harcamasın.

'İlm ü 'amel ne assı bir gönül yıkdunısa
'Ârif gönül yapduğı berâber hicâz ile (335/12)

Bir gönül yıktıysan, ilmin ve amelin sana bir faydası olmaz. Ârif, irfan sahibi

olanların gönül yapması, hacca gitmekle aynıdır. Gönül yapmak, bir insanın kalbini kazanmak veya kalbi kırık birinin gönlünü almaktır. Gönül yapmak, Yûnus Emre'ye göre, Kabe'yi ziyaretten ve hacca gitmekten daha değerlidir.

Bin kez hacca vardunısa bin kez gazâ kıldunısa
Bir kez gönül sıdunısa gerekse yüz yıl yol dokı (366/6)

Gönül mi yig Ka'be mi yig eyit bana 'aklı iren
Gönül yigdür zîrâ ki Hak gönülde tutar turakı (366/7)

Bin defa hacca gittiysen, bin defa savaştıysan ne fayda eğer bir kez gönül kırdın ise bunların hepsi boşa gider. İstersen yüz yıl bu yollarda fark etmez. Gönül almak hac ile savaşmak ile eşdeğerdir ve bir gönülden daha değerli değildir. Söyle bana akli eren, gönül mü üstün, Kâbe mi üstün? Gönül üstündür, çünkü gönül Hakk'ın mekânıdır.

Gazâ kılmak, gâzi olmak demektir. Din ve vatan uğruna canı pahasına da olsa savaşmak demektir. Yûnus Emre'nin devrinde Anadolu'daki en önemli değerlerden biridir. Gazâ dinimizde ve kültürümüzde de çok önemli bir yere sahiptir. Bir kişi gâzi olmuşsa o kişi büyük sevap kazanmıştır. Yûnus gazâ kılmayı hacca gitmekle aynı kefeye koyarak gazânın ne kadar kutsal bir vazife olduğunu göstermiştir. Ancak bir kez olsun gönül yıkan kişi her ne kadar gazâ yapsa ya da hacca gitse de bunun bir önemi kalmayacaktır. Bu yüzden öncelikle gönüller yapmak, gönüllere girmek gerekir. (Boz ve Doğru 2010: 251)

'Şeyh ü dânişmend ü fakı gönül yapan bulur Hak'ı
Sen bir gönül yıkdunısa gerekse var yüz yıl okı (410/4)

Mürşid, bilgin, İslâm hukuk âlimi, her kim gönül yaparsa Hakk'ı bulur. Ancak bir gönül yıktıysan, bir kalp kırdıysan, yüz yıl okusan da fayda etmez.

Kişinin tahsili, mevkii ve mertebesi ne kadar yüksek olursa olsun, insanlara sevgi

ve şefkat duyguları beslemiyorsa ilim amacına ulaşmamış olur. Allah Teâlâ'ya ancak gönül yapanlar kavuşabileceklerdir. Bir gönül yıktıktan sonra yüz yıl okumanın hiçbir bir faydası yoktur.

‘Âşık kişi miskîn olur yol içinde teslim olur

Kim n'idirse boyun bura çâre yok gönül yıkmaya (1/8)

Âşık olan kişi zavallı, yoksul ve aciz olur, Hak yolunda teslim olur. Kim ne derse boyun eğer, karşı gelmez çünkü gönül yıkmanın, kalp kırmanın çaresi yoktur.

Âşığın maşuku, Cenâb-ı Allah'tır. En derin âşıklar da dervişlerdir. Dervişler Hak yoluna canlarını teslim etmişlerdir. Her yerde, herkeste, her şeyde Hakk'ı görür, seyrederek. Bu nedenle söylenen her şeyi kabul eder, karşı çıkmazlar ve özellikle kalp kırmazlar. Zira bunun çaresi yoktur.

3.3.4. İkilik

İkiliğin tasavvufî anlamı, Allah'ın mutlak ve sonsuz varlığının birliği karşısında ikinci bir müstakil varlık kabul etmek, Hak ve kâinat, Hak ve kul, O ve ben gibi birbirinden her bakımdan ayrı iki varlık algılama durumudur. Tevhîdi bozan şey olup şirktir. (<http://lugatim.com/>, et. 21.11.2018)

Bir kalpte hem Allah hem de dünya sevgisi olmaz. Yüce Mevlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de *Allah bir göğüste iki kalp yaratmadı* (Ahzâb 33/4) buyurur. Bir kalple bir şey sevilir. O da Allah olmalıdır. (Cebecioğlu 2009: 106)

Tevhid, Allah'ın kudretini, sanatını bilmek, her şeyin sebebinin Allah'ın sanatı olduğunu ve onun sanatında bir arıza bulunmadığını kavramaktır. Göklerde ve yerde Allah'tan başka müdebbir (tedbir alan, her şeyi gören) yoktur. Allah tasavvura gelen her şeyden ayrı ve farklıdır. (Serrâc 2012: 27)

İslâm'ın en temel akidesi olan tevhid inancı, Allah Teâlâ'nın her şeyde tek

olduğunu bilmek, her şeyden önce onun var olduğunu, bütün var olanların da onun iradesi ile sonradan vücut bulduğunu müşahede etmektir. Sûfilere göre tevhid biri görme ve bilme halidir. Sûfi yalnızca biri görür, yalnızca biri bilir. Ondan başka varlık olduğunu ne görür ne de bilir. Tevhidin hakîkatine eren birden başkasını unuttur. Buna göre sûfiler, tevhidi ruhen yaşanan bir hâl olarak görmüşlerdir. (Özköse 2015: 395-397)

Yûnus Emre Dîvânı'nda ikilik düşüncesini tenkit eder:

İy Yûnus Hakk'ı bilen söylemez hergiz yalan
İkilik ile gelen toğrı yol bulmuş degül (167/5)

Ey Yûnus! Allah Teâlâ'yı bilen asla yalan söylemez. İkilik görüşü ile gelen doğru yolu bulmamıştır.

Yûnus Emre'ye göre tevhid inancı oldukça önem taşır ve bu inanca sahip olmayan kişiler yanlış yoldadır. Allah Teâlâ'dan başka ilah peşinde olanlar ile fiilleri kuldan bilenler müşriktir. Şiirlerinde bu durum için ikilik kelimesini kullanır.

İkiligi terk itgil birlik makâmın tutgul
Cânlar cânın bulasın iş bu dirlik içinde (303/3)

İkiliği terk et, birlik makamına tutul. İşte bu yaşayış içinde, canlar canı, Cenâb-ı Hakk'ı bulursun.

İkilik eylemeye hiç yalan söylemeye
'Âlem bulanurısa bulanmadın turıla (304/2)

İkilik eyleme, hiç yalan söyleme, bütün dünya bozulsa, karışsa bile sen, bozulmadan dur. Doğru söyleyenlerin Cenâb-ı Allah katında değerleri yüksektir. Yüce Allah'a şirk koşmayan ve yalanı bilmeyen hem dünyada hem âhirette kurtuluşa erecektir.

Gönlünde ikilik tutan ol metâ'ı bunda satan
Yarın Cehennem'de yatan bunda namâz kılmayandır (99/5)

Gönlünde ikilik bulunan, o faydayı, menfaati burada satan, namaz kılmayan kişi
yarın Cehennemde olacaktır.

İkilikten geçemedün hâli kâlden seçemedün
Hak'dan yana uçamadun fakîlik oldu sana fak (130/4)

İkilikten, şirkten vazgeçemedin, hâli, kâlden ayıramadın, seçemedin. Hak'tan yana
uçamadın, İslâm hukukunu, şeriatını bilmek sana tuzak oldu.

Bize birlik sarâyın togru beşâret ayın
Geç ikilik fikrinden kogıl benliği yâ kul (151/4)

Senlik-benlik olıcak iş ikilikde kalur
İkilik dutan kişi niçe birike birle (338/5)

Senlik, benlik olunca, iş ikilikte, şirkte kalır. İkilikte olan kişi nasıl birle birleşir.
Nefis her zaman ikilik getirir ve kötülüğe doğru gider. Bize birlik sarayında olmak
yaraşır. Sen, ben davası güdenler ikilikte kalır. Bu nefis-i emmaredir, her şeyi
pervasızca isteyen en alt mertebedeki nefistir.

Birlikdedür varumuz biz bir olduk kamumuz
İkilik söylemege komaz lisânumuzı (416/6)

Varımız, varlığımız birliktedir, biz bir olduk hepimiz. İkilik söylemeye lisanımız
müsaade etmez. Allah Teâlâ her şeyi kuşatır, her şeye kâdirdir ve her şey birlikten
ortaya çıkar. İkilîği kabul eden müşriktir ve Allah'ın vahdaniyet sıfatına karşı
gelmektedir.

3.3.5. Kıyl u Kâl (Dedikodu, Gıybet)

Kıyl u kâl, sözlükte “uzaklaşmak, gözden kaybolmak, gizli kalmak” gibi anlamlara gelen “gayb” kökünden isim olup aslında hem iyi hem de kötü sözlerle anmayı ifade etmekle birlikte terim olarak genellikle “kötü sözlerle anma” mânâsında kullanımı yaygınlık kazanmıştır. Kur’ân-ı Kerîm’de bir kimseyi sırf zanna dayanarak yargılama ve gizli kusurlarını araştırma yanında gıybet de yasaklanmış, gıybetin ölmüş bir din kardeşinin etini yemeye benzetilmesiyle de bu davranışın iğrençliği vurgulanmak istenmiştir. Bir kimsenin gıyabında gerek onun şahsıyla ilgili maddi, bedenî, dünyevî veya mânevî, ruhi, ahlâki ve dinî kusurlarından söz edilmesi gerekse çocukları, ebeveyni ve diğer yakınlarının kusurlarının anlatılması gıybet sayılmıştır. Ayrıca gıybetin sözle olduğu gibi yazı, ima, işaretle ve taklit gibi davranışlarla olabileceği de belirtilmiştir. Bu tür söz ve hareketlerin gerçeği ifade etmesi onun gıybet olma niteliğini değiştirmez.

Gıybetin yapılması gibi dinlenmesi de haramdır. İslâm âlimleri, bir zarar doğurma ihtimali yoksa sözle veya fiilî olarak gıybet edene engel olunması, bu mümkün olmazsa En’âm sûresinin 68.âyetinin hükmü uyarınca gıybet edilen meclisin terkedilmesi, bu da mümkün değilse gıybete karşı bir hoşnutsuzluk duygusu içinde başka şeylerle uğraşılması gerektiğini belirtmişlerdir. (Çağrı 1996: 14: 63-64)

Kur’ân-ı Kerîm’de gıybet şiddetle kınanır.

Mü’minler ancak kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin. (Hucurât, 49/10)

Ey îmân edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı gûnahtır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir. (Hucurât 49/12)

Mal toplayan ve onu durmadan sayan, insanları arkadan çekiştiren, kaş göz işaretiyle alay eden her kişinin vay hâline. (Hümeze 104/1,2)

Hız. Peygamber, bir kişiyi kendisinde bulunan kusurlarla anmanın gıybet olduğunu, kendisinde bulunmayan bir kusuru ona isnat ederek aleyhinde konuşmanın ise iftira

sayılması gerektiğini bildirmiştir. (Müslim, ‘Birr’, 70; Tirmizî, ‘Birr’, 23)

Ey kalbiyle değil, sadece diliyle îmân edenler topluluğu! Müslümanların gıybetini yapmayınız, ayıplarını araştırmayınız. Zira kim kardeşinin ayıp ve kusurlarını araştırsa, Allah da onun kusurlarını araştırır. Allah, kimin kusurunu araştırsa, onu evinin içinde bile olsa rezil ve rüsva eder. (Ebû Dâvud, İbn Ebî Dünya)

Gıybet, kardeşini hoşuna gitmeyecek şekilde anmandır. (Tirmizî, Birr, 23; Dârimî, Rikat, 6; Mâlik, Muvatta, Kelâm,10; Ahmed b. Hanbel, II/384, 386)

Kuşeyrî der ki: “Kıyamet günü insana amel defteri verilecek, insan hiç sevap göremeyince, ‘Namazım, orucum, ibadet ve iyiliklerim nerede?’ diyecek. Cevap ‘Halkı gıybet ettiğin için bütün amellerin onların amel defterine geçti.’” olacak. (Kuşeyrî 2012: 244)

Yûnus Emre gıybeti, dedikoduyu terk etmemiz gerektiğini önemle ifade eder:

Kesgil harâmdan elün kesgil gaybetden dilün
‘Azrâîl el'irmedin bu dükkânı dir gider (35/4)

Haramdan elini kes ve gıybetten dilini çek, Azrail el vermeden önce, kendini derle, topla, hatalarını düzelt. Vaktini boşa harcama.

Terk eyle kıyl u kâli dosta virgil mecâli
Yoklukdadur visâli kamudan güzer gerek (135/11)

Gıybeti, dedikoduyu hemen terk et, mecâlini, gücünü kuvvetini Allah’a ulaşmaya kullan. Allah Teâlâ’ya kavuşmak yokluktur, her şeyden vazgeçmek gerekir.

Yokluk zihni bir tavır alıştır, mutlak yokluk yoktur. Hak kendisinde hiçbir ihtilaf bulunmayan salt varlıktır. O, gerçek birlikte birdir. Yûnus’ta olduğu gibi Tanrı’nın Varlık’ını kavramak için yokluğa ihtiyaç yoktur. Sûfilere göre varlık, yokluğun zıddı değildir ve gerçekte yokluk diye bir şey yoktur. Yokluk sadece Varlık’ın kendini gösterdiği bir imkândır. (Eglen 2016: 170-171)

İy dost bunca kıyl u kâl ne maksûd hod bir haber durur
Yâ bunca cüst ü cû nedür görene bir nazar durur (61/1)

Ey dost, bunca dedikodu, gıybet ne? Kendi maksuduna, dileğine habersiz durursun.
Ya bu kadar arama, sorma, soruşturma nedir?

Bunca uzun endişeler yoldaşımızdı bizüm
Dost fikretinden artuğı bilün ki küllî kıyl u kâl (155/4)

Bu kadar uzun düşünceler, fikirler bizim yol arkadaşımızdı. Dost düşüncesinden fazlası bilin ki tamamen dedikodu, gıybettir.

Terk idelüm kâl ü kıylı isteyelüm toğrı yolu
Hem bulalum gevher kânın cevher alan gelsün berü (288/2)

Bu dedikoduyu terk edelim, Hak Teâlâ'dan doğru yolu isteyelim. Bu şekilde, esas olan öz kaynağı, cevheri, kanaati bulalım. Buna ulaşabilenler bize gelsin. Bu yolculukta beraber olalım.

Bir avuç topraga bunca kıyl u kâl
Neye gerek iy Kerîm-i Zü'l-Celâl (417/25)

Yûnus Emre, doğru yolu bulmak için Yüce Allah'a dua etmemiz gerektiğini, bir avuç topraktan yaratılan ve sonunda yine bir avuç toprak olacak olan insanın acizliğini belirtmekte, söylenen boş sözlerin, gıybetin faydasız olduğuna dikkat çekmektedir. Hem Celâl hem de Kerîm olan Allah Teâlâ'ya bu durumu niyâz etmektedir.

3.3.6. Kibir

Sözlükte “büyüklük” anlamına gelen kibir tevâzunun karşıtı olarak “kişinin kendini üstün görmesi ve bu duyguyla başkalarını aşağılayıcı davranışlarda bulunması” demektir; ancak kelimenin daha çok birinci anlamda kullanıldığı, büyüklenme ve

böbürlenme şeklindeki davranışların ise bu huyların dışı yansımasından ibaret olduğu belirtilir. Kibrin en ileri derecesi gerçeği kabule yanaşmayarak Allah'a karşı büyüklenmek ve O'na boyun eğip kulluk etmeyi kendine yedirememektir. (Çağrıcı 2002: 25: 562-563)

Kibir büyük bir felakettir. Musibetlerin çoğu kibirden çıkar. İnsan kibir ile Allah'ın ceza ve öfkesini kendine çeker. Kibir Allah Teâlâ'dan başkasına lâıyk ve uygun değildir. O melık, ilâh ve her şeye gücü yetendir. Bu nedenle en büyük günah kibirdir. (Muhâsibî 2014: 461-462)

Cenâb-ı Allah kibrin kabul edilemez olduğunu Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurur:

Allah'ın âyetleri hakkında, kendilerine gelmiş bir delilleri olmaksızın tartışanlar var ya, onların kalplerinde ancak bir büyüklük taslama vardır. Onlar, tasladıkları büyüklüğe asla ulaşmazlar. Sen Allah'a sığın. Şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir. (Mü'min 40/56)

Hani meleklerle, "Âdem için saygı ile eğilin" demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu. (Bakara 2/34)

Şüphesiz ki Allah, onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir. O, büyüklük taslayanları hiç sevmez. (Nahl 16/23)

Resûlullah hadislerinde kibrin büyük günahlardan olduğunu söyler:

Kalbinde hardal tanesi kadar îmân olan hiçbir kimse, cehenneme girmez. Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan hiçbir kimse de cennete giremez. (Müslim, İman, 148-149)

Şüphesiz ki Allah güzeldir; güzelliği sever. Kibir (ise nimetleri kendinden bilerek) hakkı inkâr etmek ve insanları küçük görmektir. (Müslim, İman, 147; Tirmizî, Birr, 61)

Elbisesini kibirle yerde sürüyen kimseye Allah merhamet nazarıyla bakmaz. (Müslim, Libâs, 42)

Yûnus Emre'de kibir ile dervişliğin asla bir arada olamayacağına değinir:

Gönül pâsın yudunısa kibr ü kîni kodunısa

İkrâr bütün olmayınca erden nazar olmayısar (24/3)

Gönül pisini temizlediysen, kibir ve kini terk ettiysen bu kapıya gel. Bunları bırakmayınca, söz verip teslim olmayınca mürşid sana nazar eylemez, seni kabul etmez. Sâlik mürşid-i kâmile intisap edebilmek için kibir ve kin gibi kötü huylarından vazgeçmesi gerekir. Aksi takdirde kâmilin himmeti ona ulaşmaz.

Miskîn ol yâre miskîn gide senden kibr ü kîn
Rûzigâr gelür geçer pes kime kalasıdur (64/5)

Hak Teâlâ'nın karşısında yoksul, aciz ve fakir olduğunu idrak et. O zaman senden büyüklenme ve düşmanlık gibi çirkin vasıflar gider. Ömürde rûzgâr misali gelir geçer, ebedi değildir. Ondan geriye kime, kimseye bir şey kalmaz. Peygamberimiz *Fakrım benim fahrımdır. Ben onunla iftihar ederim.* (Keşf-ül Hafâ Aclunî 2-87) buyurur. Bu, mal, mülk fakirliği değildir. Kişinin, her şeyin sahibinin Allah Teâlâ olduğunu idrak etmesidir. Böylelikle benim diyeceğim bir şey kalmaz.

Egriligün koyasın togrı yola gelesin
Kibr ü kîni çıkargıl erden nasîb alasin (250/1)

Yanlış davranışlarını bırakıp doğru yola gel. Kibir ve kinden kurtul, ancak bu şekilde mürşidden nasibini alabilirsin.

Gerçek 'âşık olanların hemen dostı sever cânı
Unıdur kibr ü kînini ma'sûka terk ider cânı (377/1)

Gerçek âşık olanların canı hemen dostu sever. Kibir ve kinini unuttur. Canını sevgiliye terk eder. Gerçek âşığın gönlünde Allah aşkıdan başka hiçbir duyguya yer kalmaz. Kibir, kin gibi kötü duygular yerini Allah aşkına terk eder.

Dilerisen bu dünyenün şerrinden olasin emîn
Terk eyle bu kibr ü kîni hırkaya gir dervîş yüri (403/4)

Bu dünyanın şerrinden; hayatın her türlü sıkıntısından emin olmak üzere insanlara karşı kibir ve kini, düşmanlığı terk ederek tıpkı bir derviş gibi hırkaya gir, bu yolda

yürü, bütün kötülüklerden uzak dur.

‘İşk nefis iline akdı ne buldıyısı yakdı
Kibir kal‘asın yıkdı anda çok savaş oldu (394/3)

Aşk, nefis yurduna girince her yanlışı yakdı ve aklı aydınlattı. Aşk kibir kalesini de yakdı. Fakat bu pek kolay olmadı, nefis direndiği için çok çarpışma yaşandı, badireler atlatıldı. Derviş daima nefsinin kendisine düşman olduğunu idrak etmeli ve onunla mücadele etmeli, savaşmalıdır.

3.3.7. Nefse Uymak

Nefis Arapça bir kelime olup, çok sayıda mânâları ifade eder. Bunlar: Ruh, akıl, insanın bedeni, ceset, kan, azamet, izzet, görüş, kötü göz, bir şeyin cevheri, hamiyet, işkence, ukûbet, arzu ve murâddır. Tasavvufî olarak kendisinde irâdi hareket, his ve hayat kuvveti bulunan latîf bir cevherdir. Hakîm Tirmizî (öl. 932) nefsin hayvani ruh özelliği taşıdığını ve kalp ile beden arasında vasita olduğunu söyler. Kötülüğü emreden mânâsında anlaşıldığı gibi, Allah tarafından insana üflenen ve “Ruh-ı Rahmânî, İlâhî ben” olarak ta kullanılmıştır. Nefsine hâkim olmak, arzu ve isteklerine veya öfkesine hâkim olmak, sabretmek demektir. Nefisle mücadele, dünyevi muharebeden güçtür. Hz. Peygamber Tebûk seferinden dönerken “Küçük cihâddan, büyük cihâda döndük” sözleri ile, insanın nefisini terbiye etmesinin, kontrol altında tutmasının zor olduğuna işaret etmektedir. (Cebecioğlu 2009: 472)

Sûfiler, gerçekte bir tane olan nefsi, Kur`ân-ı Kerîm'in çeşitli âyetlerine dayanarak ve almış olduğu sıfatlara göre yedi mertebede isimlendirmişlerdir:

1. Nefs-i Emmâre: Allah`ın emirlerine uymayan, yasaklarını çekinmeden yapan ve zevkine tabi olan nefistir. Cimrilik, haset, kibir, öfke, kötü ahlâk, şehvet ve gaflet gibi hayvani sıfatlarla ilişkilidir. *Nefs'imi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder.* (Yûsuf 12/53)

- âyetinde Allah Teâlâ Hazretleri Nefs-i Emmâre'den bahsetmektedir.
2. Nefs-i Levvâme: Allah'ın emirlerine bazen uyan, bazen uymayan, işlediği günahlardan dolayı üzülen ve sevaplardan dolayı sevinen nefistir. *Kendini kınayan (pismanlık duyan) nefse yemin ederim.* (Kıyâmet 75/2) âyetinde anlatılan Nefs-i Levvâme'dir.
 3. Nefs-i Mülhime: Mümkün mertebe Allah'ın emir ve yasaklarına uyan nefistir. *Ona (Nefse) bozukluğunu ve korunmasını (isyanını ve itaatini) ilham edene yemin olsun.* (Şems 91/8) âyetinde, değinilen bu nefistir.
 4. Nefs-i Mutmainne: İmân esaslarına inanan, İslâm'ın emir ve yasaklarına uyan, bu konularda hiçbir şüphe ve tereddüdü olmayan, neticede Allah ile mânevî bir bağ kuran ve bunun lezzetine ulaşan nefistir.
 5. Nefs-i Râdiye: Her yönüyle Hakk'a yönelen, Allah'tan gâfil olmama şuuruna eren ve O'ndan razı olan nefistir.
 6. Nefs-i Mardiyye: Bütün benliği ile Hakk'a teslim olan ve böylece Allah'ın kendisinden razı olduğu nefistir.
 7. Nefs-i Kâmile: Bütün kötülüklerden sıyrılıp mânevî olgunluğa eren nefis. Bu mertebeye erişen bir kişinin bütün sıfatları güzeldir ve her hali ibadet sayılır. (Özköse 2015: 339-357)

Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok âyette nefsin kötülüğünden bahsedilir.

Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir. (Haşr 59/9)

Nefsinin arzusunu ilâh edinen, Allah'ın; (hâlini) bildiği için saptırdığı ve kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola erştirebilir? Hâlâ düşünüp ibret almayacak mısınız? (Câsiye 45/23)

Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız. (Kâf 50/16)

Muhâsibî, nefsimizi iyi tanımamızı öğütler: “Nefsini iyi tanı: Senin herhangi bir hayrı istediğin her zaman, o seni bunun tersine sürüklemeye çalışır. Herhangi bir kötülükle karşılaştığın zaman, seni bu kötülüğü yapmaya davet eden de odur.” (Muhâsibî 2014: 426)

Ebu'l Alâ Afifi'ye göre nefsin kötülükleri iki çeşittir: İlki, günahlar, ikincisi ise, kibir, haset, bencillik, riyâ vb. ahlâk ve sıfatlardır. İnsan nefsini tanımaz, hilelerini bilmezse, gayretleri boşa gider. Nefisle mücadelede, en iyi yöntemlerden biri susmaktır. Bunun için sûfiler, zaruret dışında sükûtu tercih etmişler, konuşma yerine tefekkür ve düşünmeyi tercih etmişlerdir. (Afifi 2015: 130)

Hak aşığı Yûnus Emre'nin en büyük iki düşmanı nefis ve şeytandır. Dosta ulaşmak isteyen âşık sürekli nefsiyle savaşıyor. Eğer bu savaş aşk ile yapılıyorsa nefis buna dayanamaz. Aşk, nefis şehrine girdiyse eğer, kibir kalesini yıkacaktır. Nefisle birlikte bir diğer büyük düşman şeytandır. Hak âşıklarını ibadetten ve Hak'tan uzaklaştırmak için yaptığı savaşta nefsin en büyük yardımcısı şeytandır. (Boz ve Doğru 2010: 251)

Yûnus Emre de nefis düşmanı ile mücadele etmeyi öğütler:

Dervîş oldur itden kaçar it besleyen kanlar içer
Kogıl hem it beslemegi it besleyen sekbân olur (97/3)

Dervîş kişi nefisten, nefis itinden kaçar, nefisini besleyen kanlar içer, hüsrana uğrar. Nefisini beslemeyi bırak, nefis itini besleyen, onun bakıcısı, kölesi olur.

Hakk'ı bulmak isteyenler eylesün nefisini dervîş
Çalap bize mürşid virmiş dervîş olubilsem dervîş (123/1)

Yüce Allah'a ulaşmak isteyenler, nefisini dervîş eylesin. Allah bize mürşid vermiş, keşke dervîş olmaya muvaffak olabilsem.

Yûnus Allah'a ulaşmak isteyenlere, nefislerini terbiye etmelerini, bunun için de tarikat yoluna girip dervîş olmalarını tavsiye eder. Allah'ın kendisine ulaşmanın yolunu göstermek için kullara mürşid verdiğini, onlara da dervîş olmak kaldığını söyleyip, dervîş olmaya özendirir. Yûnus nefsinin arzularından vazgeçip, gönlünü Allah aşkının coşkusu ile dolduramadığı için dertlidir. Gönlü dünyanın hevesleri ile kararmıştır ve onu temizlemek ister. Çaresi dervîş olmaktır. (Sevim 2009: 121)

Beklerisen dîn gayretin virmegil nefse murâdın
Yûnus Nebî salâvâtın ‘ışkıla degürse gerek (136/11)

Din için gayretin olur beklersen, nefse istediğini vermemiş olursun, Yûnus, Resûlullah’a salavat getir. Aşk ile getirdiğin salavat kendisine ulaşacaktır. Kurtuluşun dinde, ibadettedir. Dinde gayretli olmak için nefse istediğini vermemek ve Peygamberimiz ile iletişimi (salavatı) kesmemek gerekmektedir.

Geç benlik da‘vâsından söyle sözün hâsından
Ol Allah korkusundan benzi anun sarı gerek (142/2)

Kendini beğenmekten vazgeç, egolarından uzaklaş, güzel sözler söyle, doğru ve etkili konuş. Allah korkusunu aklından çıkarma ve betin benzini atacak kadar bu korkuyu hisset.

Benlik duygusu âşıkların yoluna çıkan büyük engellerden biridir. Bu davadan vazgeçmek, hiçbir şekilde kendini diğer canlılardan üstün görmemek gerekir. Yûnus Emre konuşmanın önemine de değinmektedir. Konuşmadan önce söylenecekler düşünülmeli, sonunda yol açabileceği iyi veya kötü durumlar dikkate alınmalıdır. Her an Allah Teâlâ’nın korkusu ile yaşanmalıdır.

Her bir kişi bir iş dutar ol dosta yakın olmaya
Gice gündüz nefsiyle her dem savaştır ‘âşıkun (146/6)

Hak Teâlâ’ya ulaşmak için türlü yollar vardır. O dostu ulaşmak için her bir kişi kendisine uygun bir iş tutar. Âşık her zaman gece, gündüz nefsi ile savaştır.

Erenler nefesin ‘asâ idin sen
Eger nefsüne uyarsan fenâsın (279/9)

Erenlerin duasını sen kendine asâ edin. Ancak bu asâ ile yolunda yürüyebilirsin. Eğer nefsine uyarsan fenâ olursun, kaybedersin.

Men ‘arefe nefsehu fekad ‘arefe Rabbehu
Bildüm bunu buldum anı inkâr iden gelsün benü (287/5)

“Nefsini bilen Rabbini bilir.”⁵ Bunu buldum, bildim, inkâr eden varsa bana gelsin.

Bu hadis-i şerife göre, bir kimse kendi hakikatini, aczini bilirse, hayır ve şerrin Allah’tan geldiğini idrak ederse, Allah Teâlâ’yı bilmiş olur. Burada farklı bir bakış açısı ile, kişinin ilim öğrenmesi ve bu ilmin yardımıyla nefsini bilmesi, nefsinden hareketle de Rabbini bilmesi mümkün olur. Hak Teâlâ, *Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?* (Zümer 39/9) buyurmuştur. İlim kişiye kendini ve Rabbini öğretirse o zaman amacına ulaşmış olur. Aksi halde o ilim boş ve amaçsız olur, fayda vermez.

Îmân aldaguçları bilün çokdur bu yolda
Nefsine uyanların gitmez yüzi karası (375/3)

Yitmiş bin riyâ çeri vardır bu yolda bilün
Nefs öldürmüş er gerek ol çeriyi kırası(375/4)

Bilin, bu yolda îmânı zedeleyecek tuzaklar, dünyevi ihtiraslar, hileler çoktur. Nefsine uyup bu tuzaklara düşenlerin yüzlerinin karası gitmez. Bu zorlu yolda yetmiş bin riyâ askeri de vardır. O askerleri kırmak, yenmek için, nefsini öldürmüş mürşid gerekir.

Kerâmetüm var diyen halka sâlûslık satan
Nefsin müsülmân itsün varısa kerâmeti (380/5)

Nefsin müsülmân iden Hak yola togru giden
Yarın ana olısar Muhammed şefâ‘ati (380/6)

Keramet gösterebiliyorum diye, halkı aldatan düzenbaz, yalancı şeyhler var. Varsa

⁵ Bu söz, bazı kaynaklarda hadis olarak yer alır. Ancak, önemli hadis kitaplarında bulunmaması onun büyük âlimlerin sözü (kelâm-ı kibâr) olabileceğini gösterir.

kerametleri nefislerini terbiye etsinler, Müslüman etsinler. Nefsini Müslüman edip, Hak yolunda doğru gidene, yarın Resûlullah şefaata edecektir.

Nefs ili oldu harâb kibr ayaklarda türâb
Gitdi perde vü hicâb dost gözüme tuş oldu (394/5)

Nefsin şehri harap, kibir ayaklarda toz, toprak oldu. Allah ile aramızdaki perde gitti, o dost gözüme görünür oldu.

Perde Farsça, örtü demektir. Allah ve insan arasında yetmiş bin perde bulunduğunu bildiren bir hadis-i şerif vardır. (Müslim, İman, 293). Bu perdelerden bir kısmı zulmanî, bir kısmı da nurânîdir. Mal, mülk, menfaat, dünya sevgisi, şehvet, zulmanî; Allah'a ait tecelliler ise nurânî perdedir. Tasavvufî sülûk ve vuslat yolunda, bu perdelerin kaldırılması gerekir. (Cebecioğlu 2009: 500)

Hakîkate bakarısın nefsün sana düşmân yiter
Var imdi ol nefsünile vuruş-tokuş savaşı yürü (403/2)

Nefsdür eri yolda koyan yolda kalur nefse uyan
Ne işün var kimseyile nefsüne kakı buş yürü (403/3)

Hakîkatta nefsin sana düşman olarak yeter. Var şimdi nefsinle mücadele et savaş ve ilerle. Kişiyi yarı yolda bırakan nefsidir ve ona uyan yolda kalır. Başka bir kimseyle senin için yok, suçlu nefsin, sen nefsine kız, hiddetlen.

3.3.8. Riyâ

Riyâ, Arapça gösteriş yapmak demektir. Amel işlerken Allah'tan başkası düşünülerek, ihlâsı terk etmek demektir. (Cebecioğlu 2009: 520)

Sözlükte “görmek” anlamındaki re’y kökünden türeyen riyâ, hadislerde ve ahlâka dair eserlerde “saygınlık kazanma, çıkar sağlama gibi dünyevî amaçlarla kendisinde

üstün özellikler bulunduğu başkalarını inandıracak tarzda davranma” şeklinde açıklanır. Kaynaklarda daha çok ihlâs ve sıdk kavramlarının karşıtı olan riyâ üzerinde durulmuştur. Riyâ, “Allah’tan başkasının hoşnutluğunu kazanmak düşüncesiyle amelde ihlâsı terk etmek”; “Allah’a itaat eder görünerek kulların takdirini kazanmayı istemek”; “İbâdeti Allah’tan başkası için yapmak, ibadetleri kullanarak dünyevî çıkar peşinde olmak”; “Allah’ın emrini yerine getirmek maksadıyla değil insanlara gösteriş olsun diye iyilik yapmak”; “İnsanların görmesi ve takdir etmesi için ibadeti aleni yapmak” vb. şekillerde tanımlanmıştır. (Çağrı 2008: 35: 137-138)

Muhâsibî, Vehb’den şöyle nakleder: “Kor nasıl odunun içinde gizli ise, tutku da kalpte öylesine gizlidir. Üstüne gidilirse açığa çıkar, bırakılırsa gizlenir.” Riyânın en açık şekli yalandır, en gizli şekli de hiledir. (Muhâsibî 2014: 290)

Özü, sözü bir olmamak ve ikiyüzlülük olarak da adlandırılan riyâ, Kur’ân-ı Kerîm’de pek çok âyette kınanır:

Ey îmân edenler! Allah’a ve âhîret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. (Bakara 2/264)

Sadakaları açıktan verirseniz ne güzel! Fakat onları gizleyerek fakirlere verirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmına da kefarete olur. (Bakara 2/271)

Münafıklar, Allah’ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir. Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar ve Allah’ı pek az anarlar. (Nisa 4/142)

Onlar (namazlarıyla) gösteriş yaparlar. (Mâ’ûn 107/6)

Yûnus Emre Hak yolunda, riyâyaya yer olmadığını özellikle belirtir:

Hele biz iş bu yola gelmedük riyâyıyla

Bu melâmetlik tonın bizümle geyen gelsün (237/2)

Dervişlik yolunda riyâyâ yer yoktur. Melâmetlik elbisesini giyen, yani kendini kınayan, ayıplayan ve benlik terbiyesi için kendini aşağı gören bizimle gelsin. Melâmet, Arapça kınama, ayıplama ve azarlama anlamındadır. Melâmet meşrebi (mizâcî) bir sûfî terimidir. Bu meşrep, benlik terbiyesi için kendisini hor ve aşağı gören insanların meşrebidir. Melâmet erbabına melâmi denir. Melâmîlik bir tasavvuf tarîkatı olmaktan ziyade, bir yaşam biçimidir, bir meşreptir. Her tasavvuf yolunda melâmet ehli vardır. Mâide suresinin 54. âyetindeki *kınayanın kınamasından korkmazlar*. İfadeleri, “kınananlar” anlamında melâmîlere ilham kaynağı olmuştur. (Tatcı 2014: 909)

Hakîkatün ma'nîsin şerh ile bilmediler
Erenler bu dirligi riyâ dirilmediler (38/1)

Hakîkatin mânâsını, iç yüzünü, şerh ile, açıklayarak, bilmediler. Hak erenleri bu yaşayışı, ikiyüzlülükle bulmadılar, gösteriş yaparak elde etmediler. Hakîkatin mânâsı sözün altında gizlidir, gönlün derinliklerindedir. Hakîkat makamında olanlar vasıttan geçmişlerdir, Allah ile meşguldürler.

‘Ârifler ortasında sofilik satmayalar
İhlâsıla bu ‘ışka riyâyı katmayalar (57/1)

İrfan sahibi kişilerin ortasında, sofuluk⁶ satmayın, bilip, bilmeden konuşmayın, kötü örnek olmayın. İçten, samimi, temiz kalp ile bu aşka ikiyüzlülüğü katmayın.

Riyâ çökük yerde durur key sakın oda buyurur
İhlâs gelüp cümlesin yur Yûnus yolu yavlak sezer (83/7)

Riyâ tehlikeli yerde durur. Ondan iyi sakın, kendini koru, seni Cehenneme davet eder. Allah sevgisi ve samimi ibadetler hepsini vurur, ortadan kaldırır. Yûnus bu yolu gâyet iyi anlar, bilir.

⁶ Sofu: Zâhit dini konularda kabuğundan değerlendiren, iç yüzüne inmeyen kişi.

Kılursın riyâ namâz yazugun çok hayrun az
Dinle neye varur söz Cehennem'de yatarsın (248/8)

Namazını gösteriş için, riyâ ile kılarırsın, günahın çok, hayrın da azdır senin. Dinle bu sözün nereye varacağını, maalesef Cehennemde yatarsın.

Yûnus'un en çok değindiği ve öğüt verdiği şeylerin başında riyâkâr olmamak ve olduğun gibi görünmek gelir. Özellikle ibadetin riyâ ile gösteriş için yapılmasını kabul edemez. Bu gibi kişilere şiddetle karşı çıkar. Derviş saf ve sâdik olmalıdır. Allah herkesin halini en iyi bilendir.

Yitmiş bin riyâ çeri vardır bu yolda bilün
Nefs öldürmüş er gerek ol çeriye kırası (375/4)

Bu yolda sizi yoldan çıkarmaya çalışan yetmiş bin riyâ askeri vardır. Bunlardan kurtulmak için nefsini öldürmüş er, mürşid gerekir ki bu askerleri kırsın, yok etsin. Mürşidin yardımını olmaksızın nefsinle başa çıkamazsın. O sana ne yapman gerektiği konusunda yol gösterir.

3.3.9. Şikâyet

Şikâyet, durumundan memnun olmayıp yakınmak veya başına gelen bir dertten sızlanmak demek olan Arapça kökenli bir kelimedir. Tasavvufta bela gelince, onu gönderenin Allah olduğunun bilinci ile, kula şikâyet edilmez, şikâyet, Hz. Yakub'un yaptığı gibi, yine belayı gönderen Allah'a yapılır. *Ben tasa ve üzüntümü ancak Allah'a arz ederim* (Yûsuf 12/86) (Cebecioğlu 2009: 612)

Şükür, sadece dille olan şükür değildir. Allah'ın verdiği nimetleri onun istediği yerlerde kullanmak, sabırlı olmak, nefesine ağır gelen davranışlara mâruz kaldığın zaman şikâyet etmemek, Allah'ın verdiği razi olmak, tam bir teslimiyetle teslim olmak. İşte bu hallerin sâhibi olan kimse gâfil olamaz. (Rifâî 2014: 416)

Yûnus Emre şikâyetin nefisten kaynaklandığını söylemektedir:

Bu miskîn Yûnus'ı gör dervîşlik ide geldi
Nefsindendür şikâyet nefsin öldüren gelsün (239/9)

Bu zavallı, miskin Yûnus'u gör, dervîşlik etmektedir. Âşıkların yolundaki en büyük engel nefistir. Tüm şikâyetlerin nefsindedir. Dervîş olmak isteyen bu kapıya önce nefsini öldürüp gelmesi gerekir.

Yûnus Emre şikâyet konusunda kendi şahsına da seslenir:

Yûnus şikâyet eyleme yârdan cefâ gördüm diyü
Cümle 'âşıklar hâceti ma'sûkı katında biter (78/7)

Yûnus! Yardan eziyet gördüm diye şikâyet etme. Bütün âşıkların dileği, maşuk katında onun huzurunda son bulur. Dervîşin yâri ilk etapta mürşid-i kâmilidir. Mürşid, sadık olan dervîşi Hakk'a eriştirir.

3.3.10. Yalan

Yalan, aldatmak maksadı ile bilerek söylenen gerçeğe aykırı, asılsız söz demektir. (<http://lugatim.com/>, et. 11.10.2018)

Ken'an Rifâî şöyle der: "Kimseyi incitmeyecek, incinmeyeceksin. Sana bir kötülük yapsalar hoş göreceksin. Yalan söylemeyeceksin. Bana nasıl yalan söyleyemezsen herhangi bir kimseye, bir dilenciye, bir hamala da doğrulukla muamele edeceksin." (Rifâî 2014: 214)

Kur'ân-ı Kerîm'de yalanın kötülüğü pek çok âyette vurgulanır.

Bundan sonra Allah'a karşı kim yalan uydurursa, işte onlar zalimlerin ta kendileridir. (Âl-i İmrân 3/94)

Bak, Allah'a karşı nasıl yalan uyduruyorlar. Apaçık bir günah olarak bu yeter. (Nisâ 4/50)

Şüphesiz Allah, aşırı giden, yalancılık eden kimseyi doğru yola eriştirmez. (Mü'min 40/28)

Peygamber Efendimiz’de yalandan sakınmamız gerektiğini özellikle belirtir.

Yalandan sakının, çünkü yalanla günah yan yanadır ve ikisi de insanı cehenneme götürür. (Müsned, I, 3, 5, 7, 8; Müslim, Birr, 103-105; İbn Mâce, Muḳaddime, 4, 5)

Kardeşine bir söz söylediğinde o sana inanırken senin ona yalan söylemiş olman ne büyük bir ihanet! (Müsned, IV, 183; Ebû Dâvûd, Edeb, 71)

Hız. Peygamber şu üç maksat dışında yalan söylemenin helâl kabul edilmediğini bildirmiştir: *Aralarında geçimsizlik bulunan karı kocayı barıştırmak, savaş sırasında düşmanı şaşırtmak, insanlar arasındaki husumeti önlemek.* (Müsned, VI, 459, 461; Müslim, “Birr”, 101; Tirmizî, “Birr”, 26)

Yûnus Emre Dîvânı’nda dervişlerin yalanla işlerinin olmadığını söyler:

İy Yûnus Hakk'ı bilen söylemez hergiz yalan
İkilik ile gelen toğrı yol bulmuş degül (167/5)

Ey Yûnus, Hakk’ı bilen asla yalan söylemez. Tevhid ehli olmayan kişi, ikilik üzeredir ve yanlış yoldadır. Tevhid, sen yoksun, âlem dahi yok, Allah’tan gayrı bir varlık yok sırrıdır. Ancak bu sırra varandan ikilik kalkar. Fakat şirk içinde olanlar yanlış yola sapmışlardır.

İkilik eylemeye hiç yalan söylemeye
‘Âlem bulanurisa bulanmadın turıla (304/2)

Derviş olan kişiler ikilikten uzak durmalı, hiç yalan söylememelidir. Âlem karışsa, bulansa hiç etkilenmeden durabilmelidirler. Aksi takdirde yaptıkları boşa gider.

Ben dervîşin diyenler yalan da‘vî kılanlar
Yarın Hak didârını görmeyiser göz ile (335/11)

Ben dervîşim diye yalan söyleyenler, halkı aldatanlar, yarın hesap günü Hakk’ın cemâlini göremezler.

Yûnus Emre, dervîşlikte de bozulmaların olduğuna işaret eder. Bu yalancı, sahte dervîşlerin sonunun kötü olacağını dizelerinde dile getirir.

Egriler egri ile togrular togru ile

Yalan yalanı sever gammâzlar gammâz ile (335/14)

Bize girçek dervîş gerek cihân toldı da'vâ ile

Yalan da'vâ iderisen 'ışk n'eylesün senünile (347/4)

Eğriler, eğri ile doğrular, doğru ile beraberdir. Yalan, yalanı sever, fitneciler de fitneciler ile beraberdir. Bunlar birbirlerine yakışırlar. Bize gerçek dervîş gerekir. Dünya kötü sözlerle, davalarla doldu. Eğer sende yalan sözler söylersen âşık olamazsın, dervîş olamazsın. Bu durumda aşkın da seninle bir işi olmaz.

Yûnus dervîşlik anlayışına ters düşen yalancılar, sahtekârlar ve yobazlara karşı âdeta bir savaş açmıştır. Şiirlerinde bütün bu yanlışlığa dur demektedir, dervîşleri ve halkı uyarmaktadır.

Yalancılık eylemegil 'ışka yalandur dimegil

Bunda yalan söyleyenün anda yiri zindâdadur (65/4)

Yalancılık yapma, bu aşka yalandır deme. Bu konuda yalan söyleyenin o zaman, öbür dünyada yeri zindan yani cehennemdir.

Dünyayı inanursın rızka benümdür dirsın

Niçün yalan söylersin çün hîç didüğün olmaz (103/2)

Dünyaya inanırsın, rızka bana aittir dersin. Niçin yalan söylersin? Çünkü hiç dediğin gibi değildir. Kur'ân-ı Kerîm'de, *İşte bu, Allah'tır, Rabbinizdir. Mülk yalnızca O'nundur.* (Fâtır 35/13) buyrulur. Bu nedenle dünyada sana verilen rızıklara bağlanıp benimdir dersin yalan söylemiş olursun. Dünyaya aldanmamalı haddini bilmelisin.

3.4. Yûnus Emre'nin Dervişliğini Eleştirmesi

Tapduk Emre'nin kapısında kul olan, Allah yolunda her şeyini feda eden Yûnus Emre, dervişliği konusunda kendisini eleştirmekte, kusurlarını ve hatalarını açık yüreklilikle bizlerle paylaşmaktadır.

Yûnus Emre'nin arzusu Hakk'ın sevgisine mazhar olabilmektir. Dervişlik bu emeline ulaşabilmek için bir araçtır. Bütün korkusu, o büyük kapıya sığınma talebinin geri çevrilmesidir. Ahlâklı ve kâmil insan olma yolunda büyük ilerleme göstermesine rağmen, nefsinin hesaba çekmekte, hatalı yönlerini ortaya koymaktadır. Bir beşer olarak aciz olduğunun, kendisinde bir güç kuvvet olmadığını, her an yoldan çıkabileceğinin farkındadır. Kendi içinde yaşadığı iç hesaplaşmalarını dizelerine yansıtmıştır. Kendinde gördüğü kusurlarından ve hatalarından dolayı pişmanlık duymaktadır. Yûnus Emre bu düşüncelerinin yanında ümidini de asla elden bırakmamakta, korku ve ümit arasında gidip gelmektedir.

Yûnus Emre Allah Teâla karşısında edeb etmekte, O'na layık olamamaktan, onun sevgisinden uzak olmaktan da büyük endişe duymaktadır. Şiirlerinde bu tasası açıkça görülmektedir:

Hey yârânlar hey kardaşlar nic'edeyin n'ideyin ben
Sen benüm kulum degülsin dir olursa n'ideyin ben (274/1)

Suç anıcak göyner özüm kan yaşıla tolar gözüm
Yarın Hak katında yüzüm kar'olursa n'ideyin ben (274/3)

Yûnus Emre, “Hey dostlar, Allah Teâlâ beni kulluğuna layık görmezse ben ne yaparım. Yarın Hak katında yüzüm kara olursa ben ne edeyim.” diye feryat etmektedir. Âşık birinin sevdiği tarafından reddedilmesi çok ağırdır. Gün gelir âşık, mâşukuna kavuşursa tasası sevince dönüşür.

Helâline ola hisâb
Harâmına ola ‘azâb
‘İsyânıla yüzüm kara
Ben n’ideyin n’eyleyeyin (275/3)

‘Âşıklar maksûda ire
‘Ârifler dost yüzün göre
Şöyle mücrim yüzi kara
Ben n’ideyin n’eyleyeyin (275/6)

Mahşer günü, helâl ve haramlar ortaya koyulur, hesabın görülür, haramlardan azap verilir. İsyanımdan dolayı yüzüm kara olan ben ne eder ne yaparım. Âşıklar maksutlarına (Allah Teâlâ) erecekler, ârifler ise Allah’ın yüzünü göreceklerdir. Suçluların yüzleri ise kara olacaktır. Ben bu durumda ne yaparım ne ederim.

Yûnus Emre kendisini büyük bir alçak gönüllülikle derviş olarak hesaba çekmektedir. Bu bir nevi kendisiyle olan iç hesaplaşmasıdır.

Sûfiyem halk içinde tesbîh elimden gitmez
Dilüm ma’rifet söyler gönlüm hiç kabûl itmez (117/1)

Hoş dervîşem sabrum yok dilümde inkârım çok
Kulagumdan gireni hergiz içüm işitmez (117/4)

Halk içinde sûfi gibi görünmekteyim, elimden de tesbih düşmez. Dilim Allah’ın zâtını konuşur, gönlüm bunu hiç kabul etmez. Kendime derviş diyorum, ancak hiçbir şeye sabrım yok, dilimde de inkarım çok. Kulağıma giren sözü içim asla işitmez.

Sûfilerin ellerinden tesbih ile dillerinden zikir eksik olmaz. Dilin daima zikirde olması ile gönlün de aydınlanması umut edilir. Zikrin gönüle etki etmemesi dil ma’rifet söylerken gönlün bunu kabul etmemesi Yûnus Emre’nin şikâyet ettiği ve dert yandığı konulardır.

Gönlün dünyaya ve kibre yatkınlığı Yûnus Emre'nin üstesinden gelmek istediği konular arasındadır.

Görenler elüm öper tâc u hırkama bakar
Şöyle sanurlar beni zerrece günâh itmez (117/6)

Taşum dervîş içüm boş dilüm tatlu sözüm hoş
İllâ ben itdügümi dînin degşüren itmez (117/9)

Dışarıdan beni görenler tâc ve hırkama bakarak elimi öperler. Beni hiç günah işlemez sanırlar. Dış görünüşüm dervîş, içim boş, dilim tatlı, sözüm hoştur. Benim yaptığımı dinini değiştiren yapmaz.

Allah Teâlâ'ya yapılan ibadetlerde samimi olmak çok önemlidir. İkiyüzlü olmak ibadetlere zarar verir. Yûnus Emre burada kendisini örnek vermektedir. Ancak görünüş ve ibadetlerine aldanarak hürmet edilen insanlar olduğuna işaret etmektedir. Bu karakterde insanlar dışarıdan çok iyi görünmelerine rağmen gerçekte hilekârdırlar.

Peygamberimiz, *Allah sizin dış görünüşünüze ve mallarınıza bakmaz. Ama o sizin kalplerinize ve işlerinize bakar.* (Müslim, Birr, 33; İbn Mâce, Zühd, 9; Ahmed b. Hanbel, 2/285, 539) buyurarak kalp güzelliğine dikkat çekmektedir.

Nefs yolundan geçemizin 'ışk şarâbın içemizin
Gönlüm kara açamazın dervîş olubilsem dervîş (123/2)

Eger virürlerse emân kullugum olmadı tamâm
İy bî-çâre Yûnus hemân dervîş olubilsem dervîş (123/7)

Nefis yolundan geçemem, aşk şarabını içemem, gönlüm kara açamam. Keşke dervîş olabilsem. Eğer bana imkân verirlerse, ne kadar çalışsam da kulluğum tamam olmaz. Ey çaresiz Yûnus! Hemen dervîş olabilsem dervîş.

Yûnus Emre nefsinin arzularından vazgeçip, gönlünü Allah aşkı ile dolduramadığı için dertlidir. Gönlü dünyanın hevesleri ile karardığı için onu temizleyememekten endişe duymaktadır. Gerçek bir derviş olabilmeyi dilemektedir. Gönlüne söz geçirememekten, onu derviş yapamamaktan şikâyetçidir.

İy dervîş diyen bana nem durur dervîş benüm
Dervîşlik yaylasında hareketüm kış benüm (225/1)

Dervîş adın idindüm dervîş tonın tonandum
Yola bakdum utandum hep işüm yanlış benüm (225/3)

Yoldan haber sorarlar eydürem inanurlar
Kalbüm sâfî sanurlar vay ne düşvâr iş benüm (225/6)

Ey beni dervîş bilen, dervîşlik benim neyime? Dervîşlik yaylasına çıkacak olsam, hareketim kış olur benim. Dervîş adını aldım, dervîşlerin elbisesini giydim, donandım. Fakat dervîşlik yoluna baktım utandım. Çünkü işlerim hep yanlış benim. Bana dervîşlikten haber sorarlar, ben de onlara anlatırım, inanırlar. Zannederler ki, kalbim saftır. Vay bana ki, benim işim ne kadar güçtür.

Dervîşlik kolay iş değildir. Özünde, sözünde, davranışlarında edepli olmak icap eder. Dervîş, huzur ve güven veren, kendisinden emin olunan kişi olmalıdır. Dervîşin hatalı hareketleri onu yolundan uzaklaştırır. Dışarıdan dervîş gözüksen de önemli olan içinde ne olduğudur. Yol, Allah yoludur ve bu yolda gidebilmek için Allah eri olmak gerekir. Bu kılık kıyafetle, görünüşle olmaz. Erlik gönül işidir. Gerçek er, bildiğini bildim, bilmediğini bilmiyorum diyen kişidir. Kişi kendinin ne olduğunu bilmelidir. Utanmak, hataları bilmek, farkında olmak, özür dilemek bir erdemdir. Kişinin hatasını kabul etmesi, ondan kurtulmanın başlangıcıdır.

Yûnus Emre kendini eleştirirken aslında tüm dervîşleri ve bizleri eleştirmektedir. Bizim de ölmeden önce kendimizi hesaba çekmemize dikkat çekmektedir.

SONUÇ

Yûnus Emre'nin Dîvânı'nda Dervişlik konulu bu çalışmada, öncelikle Allah (C.C.) aşığı bir derviş olan Yûnus Emre'nin, mürşidi Tapduk Emre'yi bulması ve sahip olduğu her şeyi terk ederek onun kapısına kul olması ile başlayan dervişlik süreci incelendi. Yûnus Emre'nin dervişliğe bakış açısını ortaya çıkarmak amacıyla Dîvânı gözden geçirildi. Dervişlere seslendiği, onlara öğütler verdiği ve zaman zaman eleştirdiği beyitler ortaya çıkarıldı. Buradan hareketle, Yûnus'un dervişlik anlayışına göre dervişlerin sahip olması gereken özellikler ve dervişlerin sakınması gereken özellikler tespit edildi.

Bu inceleme esnasında, Allah aşkı ile hiçliği ve miskin bir derviş olmayı tercih eden Yûnus Emre'nin bazı beyitlerde dervişliğini sorguladığını, hatalarını ortaya koyduğunu, pişmanlıklarını, üzüntülerini açıkça dile getirdiğini gördük. Buna istinaden söz konusu şiirlerin bir kısmını da araştırmaya dahil ettik. Bu konu bir başka araştırmada daha detaylı olarak incelenebilir.

Üç bölümden oluşan bu incelemede ortaya çıkan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

Birinci bölümde, Yûnus Emre'nin yaşadığı dönem, hayatı ve eserleri ele alınmıştır. Yûnus Emre'nin belgelere dayanmayan, menkıbelerle desteklenen ve farklılıklar gösteren bir hayat hikayesi bulunmaktadır. Yûnus Emre on üçüncü yüzyıl ortası ile on dördüncü yüzyıl başında Anadolu'da, Moğol saldırıları, Selçuklu Devletinin çöküşü, taht kavgaları ve iç karışıklıkların olduğu bir dönemde yaşamıştır. Mustafa Tatcı'ya göre destansı hayatının iki ayrı kaynağı vardır. Bunlar, on altıncı yüzyılda yaşamış olan Firdevsî'nin *Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyetnâmesi* ve İbrâhim Hâs'ın *Tezkiretü'l-Hâs* adlı menâkıbnâmesidir.

Yûnus Emre'nin *Dîvân-ı İlâhiyât* ve *Risâletü'n-Nushiyye* adlı iki eseri bulunmaktadır. Bu araştırmada, Mustafa Tatcı'nın *Dîvân-ı İlâhiyât* adlı eseri kullanılmıştır.

İkinci bölümde, derviş ve mürşid kavramları ele alınmış, sözlük anlamları ve sûfilerin tanımları ile detaylı olarak incelenmiştir.

Derviş, bir tarîkate ve mürşide bağlı olan mürid, sûfiyâne yaşayan kişidir. Derviş, fakir, dünyaya sırtını dönen, kendini Allah'a adayan kişi anlamına da gelir. İslâm'ın ilk yıllarında derviş kelimesi, yoksul veya zengin her yönden Allah'a muhtaç olduğunu bilen kişi olarak kullanılıyordu. Dokuzuncu yüzyıldan itibaren sûfi ve melâmî meşrepli olmak üzere iki derviş tipi görülmektedir. Sûfi meşrepli dervişler hem İslâm'ın şartlarına bağlıydılar hem de âdâb, erkân, dış görünüş ve semâa değer veriyorlardı. Melâmî meşrepli dervişler ise kendilerini halktan farklı gösteren her türlü teşhirci davranışa, karşıydılar.

Dervişlerin bir özelliği de seyahat etmeleridir. Dervişlik aslında maddi âlemde ruhi âleme doğru yapılan mânevî bir seferden ibarettir. Dervişler yaşamlarında genellikle kılık ve kıyafetlerine önem vermezler, içlerinin iyi olması için dışlarının çirkin olması gerektiğine inanırlar.

Derviş bir hırka, bir lokma ile yetinir, miskinliğiyle övünür, ancak dilenmez. İbrâhim b. Edhem gibi el emeği ve alın teriyle geçinir. Gönlü zengin, eli açıktır. Zengin bile olsa servet gönlünde değil elindedir. Herkese yardım eder. İncitmez, incinmez, yaratandan ötürü yaratılanı hoş görür. Yetmiş iki millete bir gözle bakar, günahkâr insanlardan yüz çevirmez. Derviş gönül ehlidir, sevimli ve güler yüzlüdür. Dervişin elinde mal, gönlünde mal arzusu bulunmaz. Aslında dervişlik çok zor bir yoldur. Yûnus Emre, "Sen derviş olamazsın" diye başlayan şiirinde bu hususu güzel bir şekilde dile getirmiştir.

Mürşid, rehber, kılavuz, önder anlamına gelir. Tasavvufî olarak, Hak ve hakîkate erişme yolunda müridlerine örnek olan, onları irşâd eden, rehberlik eden kimsedir. Mürşid-i âzam olan en büyük rehberimiz ve mürşidimiz Hz. Muhammed'dir (S.A.V.). Cenâb-ı Hak kâmil insan modelini Peygamberimizin şahsında insanlığa göndermiştir. Mürşid-i kâmil ise, mânevî yönden Resûlullah'ın hakîkatine vâris

olma seviyesine erişmiş insan-ı kâmindir.

Mürşid, doğru yolu gösteren, gafletten uyandıran bir kılavuzdur. Okumak için bir öğretmene ihtiyaç olduğu gibi, terbiye için de bir mürşide ihtiyaç vardır. Öğretmen akla hitap eder, mürşid ise ruh ile meşgul olur. Kendisine intisap eden müridlere, tabiatlarına göre yol gösterir. Müridin kalbindeki ve mizacındaki sertliği acele etmeden gidermeye çalışır.

İrşâda yetkili bir mürşid, mânevî bir silsile ile Peygamber Efendimize bağlı bulunmalı, üstün ahlâk sahibi ve istikâmet üzere olmalı, az yemeyi, az uyumayı, az konuşmayı tercih etmeli, dünya hırsından uzak durmalıdır. Her an Hakk'ı tefekkür halinde bulunmalı, şeriata tabi olmaya ve Allah'ı zikre teşvik etmeli, merhamet nazarıyla bakmalı, nefsânî hastalıkları bilmeli, sevgi ve kardeşliği güçlendirmelidir.

Mürid nefsini terbiye edebilmek için mürşidin ikazlarına uymalıdır. Mürşidin kendi tecrübelerini paylaşması müride zaman kazandırır. Mürşid ile sohbette feyz alışverişi olur. Yûnus Emre Tapduk Emre ile tanıştığında onun insan-kâmil olduğunu müşâhede ederek kapısına kul olur, tekkesinde dervişlik eder. Seyr ü sülûkunu tamamlar ve kemâle erer. Mürşidinin yönlendirmesi ile seyahate çıkar Rum illerini, Şam'ı ve yukarı illeri gezer.

Üçüncü bölümde, Yûnus Emre'nin dervişlik anlayışı ve dervişlerin sahip olması gereken özellikler ile sakıncaları gereken özellikler analiz edilmiştir.

Yûnus şiirlerinde çok yönlüdür ve derviş, miskin, günahkâr, velî olarak farklı kimliklerden seslenir. Dervişleri, halkı, kendisini eleştirir, öğütler verir. İslâm dinini anlatır. Kur'ân-ı Kerîm'den, hadislerden, destanlardan örnekler verir. Dervişliğin inceliklerini, iyi bir dervişin nasıl olması ve olmaması gerektiğini bize açıklar. Kendi nezdinde, iyi ve kötü yönleriyle aslında tüm insanlığa hitap eder.

Yûnus'un örnek aldığı hususlar, Peygamberimizin de sahip olduğu, Kur'ân ahlâkıdır. O bu ahlâki esasları yaşantısına sokmak yani hâl etmek istemektedir.

Yûnus Emre’de dervişlik Hakk’a âşık olmaktır. O’na karşı mahcup olmamaktır. Allah’tan gayrı her şeyden vazgeçmektir. Kin, nefret, riyâ, gıybet, kavga, bilmişlik, iddia ve gösterişten uzak olmaktır. Nefsine “dur” diyebilmektir. Kısacası derviş olmak, Yûnus olmak demektir. Yaratılanı, yaratandan ötürü sevebilmektir. Gönül kırmamak, kırılmamaktır. Yetmiş iki millete birlikle, aynı gözle bakabilmektir. Yapanın, yaptırının Cenâb-ı Allah olduğunu müşahede etmektir.

Yûnus Emre’ye göre dervişlerin sahip olması gereken en önemli özellik İlâhî aşktır. Gönüllerde aşk olmadan bu yola girilemez, girilse de muvaffak olunamaz.

Derviş dünyayı terk etmelidir. Dünya zevkleri eğlenceleri onu aşağı çeker, Allah’tan uzaklaştırır. Dünya yalandır, fânidir, insanı mal, mülk, evlat, mevki, şan, şöhret süsleri ile aldatır. Dünyaya bir imtihan yeri olarak bakılmalıdır.

Derviş mürşidine bağlı olmalıdır. Zira ona yardım edecek, nefsinden çekip çıkaracak kişi mürşiddir. Mürşid insan-ı kâmilidir, Peygamberimizin vârisi olarak örnek alınacak kişidir. O bütün zorlukları aşmış, deneyimlemiş ve kemâle erişmiş kişidir.

Derviş sabırlı olmalıdır. Mürşidinin ikazlarını dinlemeli, sözlerine riâyet etmelidir. Dövene elsiz, sövene dilsiz olmalıdır. Sükût etmelidir. Kanaatkâr olmalı, az ile yetinip elindekine razı olmalıdır. Başkalarının elindekine göz dikmemeli, aşırı kazanma hırsından kurtulmalıdır.

Derviş olmaya niyetlenen kimsenin geçmişini bırakması, hatalarından tövbe ederek yeni bir hayata başlaması gerekir. Tasavvufta Allah Teâlâ’ya giden yolların başlangıç noktası tövbedir. Derviş, verilen nimetlerin, menfaatlerin her şeyin Allah’tan olduğunu bilmeli ve minnettar olmalıdır. Yüce Allah’a itaat ile günah işlemekten uzak durmalıdır.

Cenâb-ı Allah’a kulluğun, teslimiyetin ve nimetlere şükrün en üst ifade biçimi namazdır. Yûnus Emre, namazın aynı zamanda şükür olduğunu ve bırakmamamız

gerektiğini dile getirir.

Yûnus, dervişlerin yoluna sıdk ile gelinebileceğini ifade eder. Sıdk, doğru konuşmak, gerçek bilgi vermek, dürüst ve güvenilir olmak, vaadine sadâkat göstermek demektir. İnsanın içi dışının bir olmasıdır.

Dervişin terbiyeye girmesi, bildiklerini terk etmesi ve mürşidinin söylediklerini yapması gerekir. Tasavvufta terbiye mürşidin yol göstermesi ile gerçekleşir. Mürşid dervişin ruhuna hitap eder, onun mizacına göre rehberlik eder.

Derviş, helâl ve harama da dikkat etmelidir. Kur'ân-ı Kerîm'de yasaklanan haram kılınan şeylerden uzak durmalıdır.

Yûnus Emre, tüm canlıların Allah'ı zikrettiklerinden bahseder. Zikir, Allah ile gönülden bağ kurmak demektir. İyi ve kötü her şey Allah'tandır deyip olgunlukla karşılırsak onu zikretmiş oluruz.

Sohbet sâliki mânevîyat yüceliklerine ulaştıran vasıtaadır. Sohbet, mürşid-i kâmilin ruhundaki kabiliyetlerin müride intikal etmesi söz konusudur. Bu yüzden Allah dostları, sohbe çok önem verirler. Yûnus, erenlerin sohbetinin mârifeti arttırdığını söyler.

Yûnus Emre hem Allah Teâlâ'ya hem de mürşide kulluk etmenin önemini anlatır. Allah'a kulluk O'nun emir ve yasaklarına uymak, hizmet ve ibadet etmektir. Mürşide kulluk ise Allah'a ulaşmak için, onu örnek almak, söylediklerini yerine getirmek, hizmette kusur etmemektir. Elbette gerçek kulluk yalnız Allah'a yapılır.

Yûnus Emre, dervişin dört bir yanına dört ulu kapı gerektiğini söyler. İlk kapı dinin emir ve yasaklarını söyleyen şeriat, ikinci kapı bir mürşide bağlanmak olan tarikat, üçüncü kapı gönül gözünü açan ve Hakk'a her koşulda şükreden mârifet, dördüncüsü de her şeyde yalnız Hakk'ı gören vâsıtalarla ilgilenmeyen hakîkattir.

Yûnus Emre'nin ibadetler içinde namaza ayrı bir önem verir. Allah'ı anmanın en güzel şekli namazdır. Namaz Allah'ın nimetlerine karşı şükretmemizi sağlar. Namaz kulluğun zirvesidir.

Yûnus Emre, derviş gönül koymamalı, sövene dilsüz, dövene elsiz olmalı demektedir. Tasavvuf kırmamak, kırılmamaktır. İnsanları kırmamak daha kolaydır, önemli olan kırılmamayı, incinmemeyi öğrenmektir. Asıl dervişlik budur.

Miskinin tasavvufî anlamı, Allah karşısında aczini, yokluğunu, muhtaç olduğunu bilen, derviş kul, fakirdir. Kendisinde hiçbir varlık görmeyen kişidir. Yûnus Emrede kendisine miskin sıfatını uygun görmüştür.

Yûnus Emre, Dîvânî'nda dervişlerin sakınması gereken özelliklere de değinmiş ve şiirlerine bunu ustalıkla yansıtmıştır.

Yûnus Emre şikâyetin nefisten kaynaklandığını söyler. Şükretmek sadece dille olmaz. Allah'ın verdiği nimetlere saygı göstermek, sabırlı olmak, nefesine ağır gelen davranışlar karşısında şikâyet etmemek, Allah'ın verdiği razi olmaktır.

Yûnus gaflete karşı dervişleri uyarır. Gaflet, kulun Allah'tan habersiz olmasıdır. Allah'ın büyüklüğünü düşünmeden dünyadaki hayatını sürdüren, âlemdeki ince ve hikmetli işleri göremeyen kişiye gâfil denir. Allah'ın âyetlerini göremeyen kişi, gaflette demektir.

Yûnus Emre dervişleri yoldan çıkaracak yetmiş bin riyâ askeri olduğunu söyler. Riyâ, gösteriş yapmak, özü, sözü bir olmamak ve ikiyüzlü olmaktır. Yûnus Emre'ye göre Hak yolunda, riyâyaya yer olamaz.

Şiirlerinde dervişlere, kimseye hor bakmamalarını ve asla gönül yıkmamalarını, kalp kırmamalarını tembih eder. Gönül tasavvufta Cenâb-ı Hakk'ın insanda tecelli ettiği yer, tasavvufî aşkın kaynağıdır. Bu nedenle ayrı bir önem taşır. Yûnus Emre Dîvânî'nda dervişlerin yalanla işlerinin olamayacağını söyler. Çünkü Hakk'ı bilen,

onun yolunda olan yalan söylememelidir.

Yûnus Emre, ikilik görüşü ile gelenin doğru yolda olmadığını söyler. İkiliğin tasavvufî anlamı, Allah'ın mutlak ve sonsuz varlığının birliği karşısında ikinci bir müstakil varlık kabul etmek, dünyaya bağlanmaktır.

Hak aşığı Yûnus Emre'ye göre dervişlerin en büyük iki düşmanı nefis ve şeytandır. Hak yolunda sürekli bir savaş halindedirler. Bu savaş aşk ile yapıldığında nefsin buna dayanması mümkün değildir.

“Terk eyle kıyl u kâli dosta virgil mecâli” diyen Yûnus, gıybeti, dedikoduyu terkedin, gücünüzü, kuvvetinizi Cenâb-ı Allah'a ulaşmaya kullanın demektedir. Bir kimsenin gıyabında onun şahsıyla ilgili kötü söz edilmesi gıybet sayılmıştır. Dervişlikle ilgisi yoktur.

Yûnus Emre, dünya sevenin derviş olamayacağını, dervişlikten kaçanların şeyhlerinin hemen şeytan olacağını anlatır. Çünkü dünyaya önem veren dünyaya tapar. Derviş görünüşte yoksul, ancak gerçekte dünyaya tamah etmeyen, gönlü zengin bir kuldür.

Kibir, kişinin kendini büyük görmesi, böbürlenmesi ve başkalarını küçümsemesidir. Kötülüklerin çoğu kibirden çıkar. Allah'ın en sevmediği şeylerden biri kibirdir. Yûnus Emre dervişlere Hakk'ın karşısında miskin olmalarını, o zaman kibir ve düşmanlık gibi çirkin vasıflarının gideceğini söyler.

Son bölümde Yûnus Emre'nin dervişliğini eleştirmesi konusu ele alınmış ve bu konu ile ilgili beyitler incelenmiştir. Yûnus Emre'nin arzusu Allah Teâlâ'nın sevgisini kazanmaktır. Bu amacına ulaşabilmek için, dervişlik yoluna baş koymuştur. Arzusuna ulaşamamaktan endişe duymaktadır. Allah Teâlâ karşısında aczini bilmekte, kusurlarından ve hatalarından dolayı korku ve pişmanlık duymaktadır. Bütün bunları büyük bir alçak gönüllülükle dizelerine yansıtmıştır. Aslında bundan murâdı hem tövbe etmek hem de dervişlere ve bizlere ders

vermektir.

Yûnus Emre'nin nefeslerinde öyle bir güç vardır ki, herkes kendi benliğinden bir şeyler bulur. Yûnus bir beşer olarak acizliğini, savunmasızlığını bilerek Allah'a sığınmış, O'nun yardımını istemiş bir büyük dervîştir. Bu nedenle Yûnus Emre yüzyıllardır severek ve anlayarak okunmaktadır ve okunacaktır.

KAYNAKLAR

Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.

Albayrak, Nurettin, “Eyyûb”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1995, 12: 17.

Ateş, Süleyman, *İslâm Tasavvufu*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1992.

Ayış, Mehmet Şirin, *Tarîkat Âdâbı-Semennûdî'nin Hayatı Eserleri ve Tarîkat Âdâbı ile İlgili Görüşleri*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.

Ayverdi, Sâmiha, *Âbide Şahsiyetler*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2017.

Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: M.E.B. Yay. Cilt I, 1983.

Boz, Erdoğan, “Yunus Emre Divanı’nda Savaş ve Askerlikle İlgili Sözcükler”, X. *Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri*, haz. Fatih Doğru, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 2010.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Yayınları, 2009.

Chittick, William C., *İbn Arabî Giriş Kitabı*, çev. Kadir Filiz, İstanbul: Nefes Yayınları, 2014.

Çağrı, Mustafa, “Kanâat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2001, 24: 289.

Çağrı, Mustafa, “Kıyl u Kâl”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1996, 14: 63-64.

Çağrı, Mustafa, “Kibir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2002, 25: 562-563.

Çağrııcı, Mustafa, “Riyâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2008, 35: 137-138.

Çağrııcı, Mustafa, “Sabır”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2008, 35: 337-339.

Çağrııcı, Mustafa, “Sıdk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2009, 37: 98-100.

Çağrııcı, Mustafa, “Şükür”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2010, 39: 259-261.

Demirci, Kürşat “Helâl”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1997, 17: 173-175.

Demirci, Kürşat, “Haram”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1997, 16: 97-100.

Demirci, Mehmet, “Dövene Elsiz, Sövene Dilsiz”, *Manisa II. Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu*, 2016.

Demirci, Mehmet, “Himmet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1998, 18: 56-57.

Demirci, Mehmet, *Yûnus'ta Hak ve Halk Sevgisi*, İstanbul: Eskişehir Valiliği, 2013.

Dilçin, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay. 503, 1983.

Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *El Lüimâ-İslâm Tasavvufu*, haz. H. Kâmil Yılmaz, İstanbul: Erkam Yayınları, 2012.

Ebû Tâlib El Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb-Kalplerin Azığı*, müt. Dilaver Selvi, Ali Kaya, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2014.

Ebu'l-Alâ Afîfî, *Tasavvuf-İslâm'da Mânevî Hayat*, İstanbul: İz Yay. 2015.

Eglen, Mehmet Serdal, “Yûnus Emre ve Meister Eckhart'ta Varlık Tasavvuru”, *Hikmet Yurdu*, 2016, 18:170-171.

El-Muhâsibî, *Er-Riâye-Nefs Muhasebesinin Temelleri*, çev. Şahin Filiz, Hülya Küçük, İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.

Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: M.Ü. İlahiyât Fak. Vakfı Yayınları, 2016.

Gazzâlî, *Yirmi Birinci Yüzyılda İhyâü Ulûmi'd-dîn*, haz. Suâd El-Hakîm, İstanbul: Nefes Yayınları, 2015.

Gölpınarlı, Abdülbâki, *Vilâyet-Nâme-Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2014.

Gölpınarlı, Abdülbâki, *Yûnus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

Hasan Ünsî Şabânî, derleyen İbrahim Hâs, haz. Mustafa Tatçı, Cemâl Kurnaz, *Bir Erenin Söyledikleri-Kelâm-ı Azîz*, İstanbul: H Yayınları, 2015.

<https://www.ulusal.com.tr/dunya/en-etkili-500-muslumandan-biri-secilen-shems-friedlander-yasadiklarini-anlatti-h218728.html> (et. 10 Aralık 2018)

İbrâhîm Hâs Halvetî, *Erenler Kitabı-Tezkiretü'l Hâs*, haz. Mustafa Tatçı, Musa Yıldız, Yasin Şen, İstanbul: H Yayınları, 2017.

Kabaklı, Ahmet, *Yunus Emre*, İstanbul: Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, 2012.

Kanar, Mehmet, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları, 2011.

Kazıcı, Ziya; Ayhan, Halis; "Tâlim Terbiye" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2010, 39: 545-548.

Kelabazi, *Doğuş Devrinde Tasavvuf-Ta'arruf*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

Kenan Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2014.

Kılıç, Mahmud Erol, *Tasavvufa Giriş*, İstanbul: Sûfi Kitap, 2015.

Kubbealtı lügatı, <http://www.lugatim.com/>, (et. 15 Ekim 2018)

Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1976.

Necmeddîn Kübrâ, *Seyr ü Sülûk Risâleleri*, haz. Süleyman Akbulut, İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2016.

Öngören, Reşat, "Zikir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2013, 44: 409-412.

Özcan, Hüseyin, "Bektâşilikte Dört Kapı Kırk Makam", *Journal of Turkish Studies*, Harvard University, USA, 2004.

Özel, Ahmet Murat, *İbn Atâullah El-İskenderî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.

Özköse, Kadir, *Tasavvuf El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.

Sargut, Cemâlnur, *Bakara 4 Putların Kırılması*, İstanbul: Nefes Yayınları, 2017.

Sargut, Cemâlnur, *Sohbetler*, Ed. Arzu Yalçınkaya, İstanbul: Nefes Yayınları, 2013.

Sevim, Emine, *Yunus Emre Divanı'ndan Seçmeler*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2009.

Seyyid Ahmed Rıfat Bin İsmail, *Dervişlik Esasları-Tarikat Sırları-Mir'at-ül Mekâsıd*, haz. Tahir Galip Seratlı, Konya: Kardelen Yay. 2011.

Şebusterî, Mahmûd-ı, *Gülşen-i Râz*, çev. Abdülbâkî Gölpinarlı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Tatcı, Mustafa, *Yûnus Emre Dîvân-ı İlâhiyât*, İstanbul: H Yayınları, 2014.

Tatcı, Mustafa, *Yûnus Emre Yorumları İştin Ey Yârenler*, İstanbul: H Yay. 2015.

Topaloğlu, Bekir “Tövbe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2012, 41: 279-283.

Tosun, Necdet, *Derviş Keşkülü*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2014.

Uludağ, Süleyman, “Aşk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1991, 4: 11-17.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2016.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi 1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1988.

Yaşaroğlu, M. Kâmil, “Namaz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2006, 32: 350-357.

Yazıcı, Tahsin, “Derviş”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1994, 9: 188-190.

Yeniterzi, Emine, *Sevginin Evrensel Mühendisi Mevlâna*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.

Yılmaz, Ali; Akkuş, Mehmet; Öztürk, Ali; *Makâlât*, İstanbul: TDV Yay. 2007.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Ad Soyadı : Nilgün YALIM EREN
Doğum Tarihi : 20.12.1964
Medeni Durum : Evli ve bir kız annesi
İletişim : yalimeren@yahoo.com.tr

Eğitim Durumu : 1981-1985 İstanbul Teknik Üniversitesi
“Endüstri Mühendisliği”

Yabancı Dil (ler) ve
Düzeyi : İngilizce iyi
Arapça Başlangıç

İş Deneyimi : 2010-2016 CTC Eğitim, Koçluk Danışmanlık
“Şirket Genel Koordinatörü-
Kariyer ve Takım Koçu”

2009-2010 STE Skills Training
“İnsan Kaynakları Danışmanı”

2006-2008 Başak Groupama Sigorta A.Ş.
“İK-Kalite-End. İlişkiler Grup Müdürü”

1994-2006 Koç Allianz Sigorta A.Ş.
“İnsan Kaynakları Müdürü”

1989-1994 Arçelik A.Ş. “Eğitim Şefi”

1986-1989 Arçelik A.Ş. “Metot Mühendisi”

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**YÛNUS EMRE DÎVÂNI'NDA DERVİŞLİK**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynaklarda gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih: 25.01.2019

Adı SOYADI: Nilgün Yalım EREN

İmza: